BIBLIOTEKA FILOMACKA

TOM 6.

JÓZEF LEWICKI

NOWE SZKOŁY

w ANGLJI, FRANCJI, NIEMCZECH i SZWAJCARJI

ICH GENEZA i ORGANIZACJA.

SZKIC z PODRÓŻY

z 13 RYCINAMI i 6 TABLICAMI

WYDANIE DRUGIE.

WARSZAWA
KSIĄŻNICA POLSKA T-wa NAUCZ. SZKÓŁ WYŻ., NOWY ŚWIAT 59.
1922.

PEDAGOG. BIBLIOTEKA W BYDGOSZCZY
37/09) 329
18820

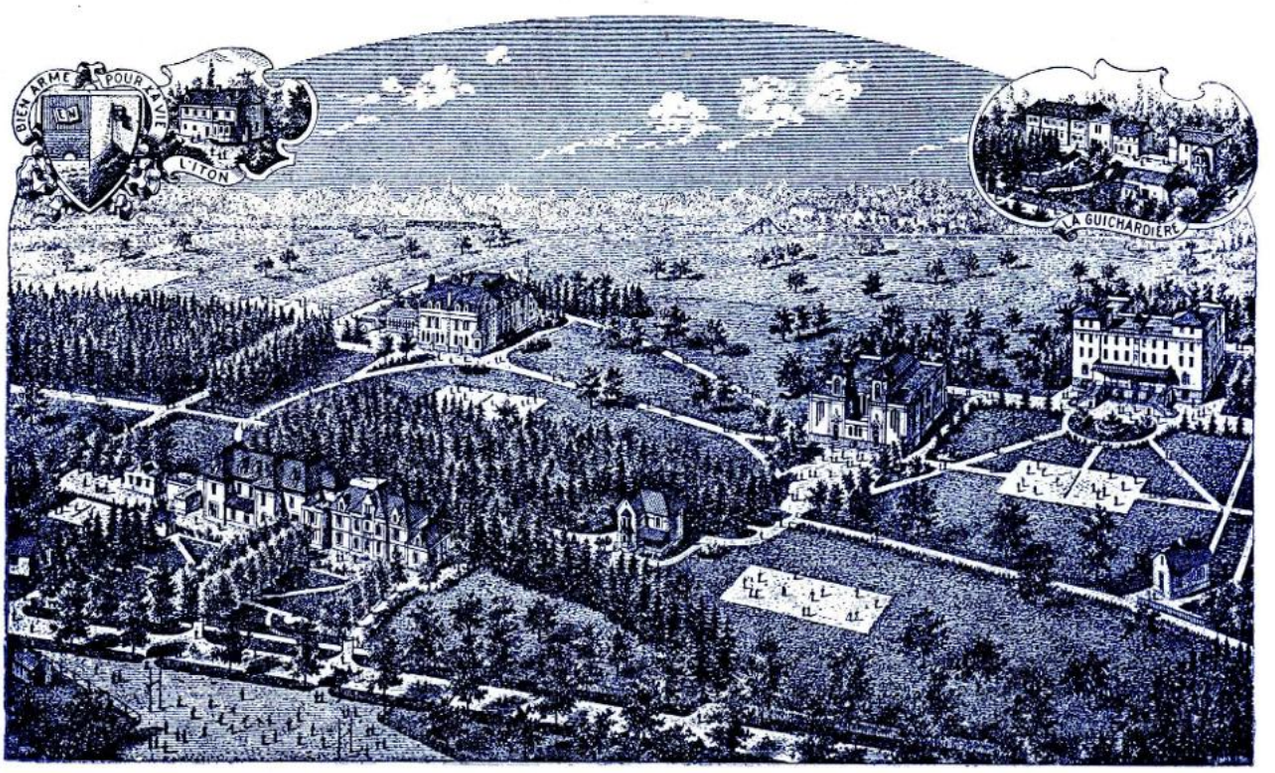
CZCIONKAMI DRUKARNI «DRUKPOL», GRUDZIĄDZ, 3-go MAJA 37.

Specyalny typ szkół prywatnych, jaki od 18 lat rozwijać się zaczyna czem raz to pomyślniej w Anglii, Francyi, Szwajcaryi i Niemczech — stanowi bezsprzecznie przedmiot godny poważnego, naukowego rozważania.

Nowy kierunek budzi zainteresowanie nie tyle ze względu historycznego swej genezy, lecz raczej ze względu na teoretyczne zasady i praktyczne ich przeprowadzenie t. j. czy szkoły te — wzrósłszy w znaczenie w ostatnich dwu dziesiątkach lat, dając często pobudkę do pedagogicznych roztrząsań, ankiet itp. — oznaczają istotnie coś nowego? — lub na jakich pierwowzorach się oparły? Czy też jest to typ szkoły przyszłości? — którego oczekuje pewna część pedagogów i młodzieży, jak Messyasza. Czy może zasady pedagogiczne tych szkół nie wskazują nam drogi, na której byśmy mogli osiągnąć zdrową reformę naszego szkolnictwa?

Nie wdając się w krytykę obecnych stosunków szkolnych, zwracam tylko uwagę, że w ostatnich dwu dziesiątkach lat reforma szkoły, przedewszystkiem gimnazyum w Niemczech i Szwajcaryi stoi na czele w pedagogicznych debatach; a świadomość nietrwałości obecnych stosunków czem raz więcej się rozszerza i potężnieje. Szkoły zaś nowego typu przedsiębiorą na swój sposób próby praktycznego zreformowania szkół średnich. Wytaczając przeciw jednostronnej szkole nauczającej pierwiastek wychowawczy, wciągając w plan wychowawczy obok nauczających umiejętności, pracę praktyczną w warsztatach, uprawę roli, itp. — szkoły nowego typu znachodzą w tych zajęciach korzenie intellektualnego i obyczajowego wykształcenia.

Przenoszą więc sporny punkt ciężkości między „humanistycznem“ a „realistycznem“ kształceniem na szerszy, bardziej ogólny kąt widzenia: — racyonalnego wychowania młodzieży.

I. Szkoła systemu pawilonowego des Roches we Francyi.

I.

Cechy charakterystyczne szkół nowego typu.

Jakkolwiek wiele szkół należałoby mi zaliczyć do nowego typu, szczególniej: amerykańskie i skandynawskie, z ostatnich przedewszystkiem szkołę Palmgrena — tu jednak muszę ograniczyć mój temat do organizacyi szkół, które wyszły z jednego pnia pierwowzoru szkoły dra C. Reddiego.

Żakładane z zasady na wsi są internatami prywatnymi — dążą do rozwinięcia harmonijnego wszystkich sił młodzieńca, kształcą ogólnie i wszechstronnie umysł, serce, wolę, charakter i smak estetyczny, dbają o zdrowie i obyczaje wychowanków, unikają zbyt wczesnej specyalizacyi.

Takiemi cechami określam szkoły nowego typu tembardziej, że one stanowią jakby jedną gałąź od 18 lat w pedagogii powszechnej.

Wszystkie zaś szkoły nowego typu różnią się między sobą, — gdyż są nader silnem odbiciem duchowości swych inicyatorów — swych kierowników, z których każdy, o ile miałem sposobność się przekonać, wkłada w swój zakład całą duszę. Do tego stopnia, że np. dr. Looser w Grünau Institut koło Berna, gdy go prosiłem o exemplarz sprawozdania z jego zakładu, oświadczył mi, że nie ma czasu artykuliku sprawozdawczego od kilku lat napisać, bo uważa za korzystniejsze dla dobra wychowanków brać z nimi udział w ich pracach i zabawach, biegając i grając z nimi w football lub lawn-tennisa itp., ewentualnie w czasie wakacyi odbywać z nimi wycieczki naukowe, — niż starać się o reklamę. Różnice jednak zachodzą między temi szkołami w szczegółach wykonania, nie zaś w ogólnej organizacyi, przeto też nie będę ich tu rozbierał.

Na mnie najgłębsze wrażenie wywarły New Schools w Anglii, któremi się specyalnie zajmę. Francuskie, zwane L'éco-

les nouvelles, wydały mi się za luxusowo urządzone — z za wielkiemi wygodami dla uczniów. Ze szwajcarskich i niemieckich wybijają się na plan pierwszy: szkoła dra Lietz'a w Bieberstein i wspomnianego dra Loosera, — jakoteż W. Zuberbühlera w Glarisegg nad jeziorem Bodeńskiem i vis a vis szkoła dla dziewcząt Pani Petersen, bardzo miłą atmosferą wśród uczenic i ich stosunkiem do nauczycieli. Niemieckie szkoły nazwano Deutsche Landerziehungsheime. Przyjmuje się młodzież zdrową od 10 (9)—18 (20) lat. Wyklucza się z góry dzieci słabowite, nierozwinięte lub nienormalne.

Pierwowzorem była szkoła angielska.

Anglia:

1) The New School w Abbotsholme (Near Rocester, Derbyshire. Angleterre-England. Z Londynu z dworca Euston koleją do Rocester). Szkołę tę założył dr. Cecil Reddie w r. 1889. tylko dla chłopców, których liczba nie ma dojść nigdy 100., gdyż dr. Reddie twierdzi, że poza tą liczbą wychowanie jest niemożliwe. W poszczególnych lekcyach bierze udział 10. do 20. najwyżej uczni. Grono nauczycielskie liczy 20. członków. Dr. Reddie dał początek tej gałęzi szkolnictwa, którą tu omawiam. Na jego też szkole przedewszystkiem się opieram. Dra Reddiego miałem sposobność poznać podczas jego pobytu we Lwowie, gdzie miał specyalną konferencyę pedagogiczną w Związku naukowo-literackim [1]) z drem Kazimierzem Lutosławskim. Godłem tej szkoły jest diagram matematyczny z napisem: Glad day. Love and Duty. Wesoły dzień. Miłość i obowiązek. Hasłem zaś Liberty is obedience to the law. Wolność jest posłuszeństwem prawu.

2) Bedales School w Bedales (near Petersfield Hants, Sussex, Angleterre. Z Londynu z dworca Waterloo koleją do Petersfield). Założył ją w 1893 r. Mr. J. H. Badley, były profesor w Abbotsholme z początku tylko dla chłopców, zaczynając od trzech. W 1902 r. założył Junior School (koedukacyjną) dla dzieci przed 11. rokiem (zw. Preparatory obecnie Lower School), którą prowadzi Mr. Scott w osobnym domu i z osobnym folwarkiem. Dzieci spią od 7. g. wieczór do $^1/_2$ 8. rano. Mają 18. godzin pracy umysłowej, 10. pracy fizycznej tygodniowo. The main School

[1]) Por. moje sprawozdanie w „Słowie Polskiem“ z r. 1906. 15. września Nr. 418. pt.: „Dr. Cecil Reddie o koedukacyi“.

rozdzielono na: Middle School i Upper School. W Middle School (średni stopień) od lat 10 (11) do 15 (16) wstają o 7. g. rano idą spać o $^3/_4$ 9. wieczór. Jestto stopień ogólnego wykształcenia bez względu na przyszłą karyerę wychowanków. Mają 24 (26) godzin pracy umysłowej a 14 (13) godzin pracy fizycznej na tydzień. Upper School (stopień wyższy) od 15 (16) do 18 (19) lat jest to kierownictwo początkowe specyalnem wykształceniem w związku z popędem naturalnym wychowanka i jego zdolnościami. Wstają o 6. godz. rano a udają się na spoczynek o 9. godz. wieczorem. Mają 36. godz. pracy umysłowej a $8^1/_2$ do 13. godz. pracy fizycznej na tydzień. Dziewczęta mają osobny budynek pod opieką żony P. Badleya. Do sypialni dziewcząt chłopcom chodzić nie wolno i przeciwnie. W r. 1906/7 90. chłopców miało 5. prefektów domowych, 28. dziewcząt miało 2. domowe prefekty. Wybierani, są oni odpowiedzialni za utrzymanie porządku wszędzie w szkole. Liczba uczni w roku szkolnym 1906/7 była maxymalną, oświadczył mi bowiem P. Badley, że nigdy jej nie przekroczy. Twierdził on na podstawie zebranego doświadczenia, że koedukacya oswaja obie płci, nie budzi zainteresowania płciowego, a chłopcy uczą się pewnej pożądanej nawet galanteryi w obejściu. Hasłem jego szkoły jest: Work of each for weal of all. Praca każdego dla dobra wspólnego. Godłem róża z pszczołą w środku.

Dwie następne szkoły są przeważnie odbiciem dwu powyższych.

3) Clayesmore School (The Bursar. Pangbourne, Berkshire). Dyrektor Mr. Devine. O szkole tej zawdzięczam pierwszą wiadomość W. P. Gedeonowi Gedroyciowi; — a później znalazłem adres w: „The Times“. Nr. 38, 373. z 1 lipca 1907. na str. 15. już po wyjeździe z Anglii.

4) The Ruskin School-Home (Heacham on See, Norfolk). Dyrektor Harry Lowerison. Lekcye odbywają się przeważnie pod gołem niebem. W tej szkole nie poucza się dzieci w ogóle o dogmatach żadnej religii, ale na przechadzce podczas wypoczynku raz słyszą o Buddzie, innym razem o Mojżeszu, to znowu o Białym Chrystusie.

Niemcy:

5) Deutsches Land-Erziehungs-Heim (skrócenie D. L. E. H. auf dem Landgute Pulvermühle bei Ilsenburg im Harz). Pierwszy niemiecki Land-Erziehungs-Heim.

Założył go w roku 1898 dr. Hermann Lietz, były profesor w szkole dra Reddiego w Abbotsholmie dla najmłodszych uczni od 10—13. roku życia, w liczbie 50—60 wychowanków pod kierownictwem 10. sił nauczycielskich. W r. 1901. przeniósł się Lietz ze swymi wychowankami do Haubindy, młodszych zostawiając pod kierownictwem dotychczasowego nauczyciela dra Gustawa Wyneken'a.

6) Deutsches Land-Erziehungs-Heim in Haubinda (Kreis Hildburghausen Sachsen-Meiningen) w Turyngii. Zakład dla średnich wychowanków od 14—16. lat prowadził dr. Lietz trzy lata, poczem przeniósł się ze swymi wychowankami do Bieberstein, pozostawiając stale przybywających co roku z Ilsenburga w Haubindzie pod kierownictwem prof. Pawła Geheeb'a z 12. nauczycielami i kilku nauczycielkami.

7) Deutsches Land-Erziehungs-Heim w Bieberstein (Schloss bei Fulda in der Rhön in Hessen). Zakładem tym kieruje sam dr. Lietz od 1904. r. ma w nim najstarszych uczni od 17. lat w liczbie 50—70, a do pomocy 12. sił nauczycielskich, bardzo wybitnych np. L. Wundera, nauczyciela chemii i fizyki.

8) Deutsches Land-Erziehungs-Heim zu Schloss Gaienhofen (am Bodensee) w Baden. Założyła tę szkołę M-me Petersenn w r. 1904 dla dziewcząt w wieku od lat 13—18. Leży ona prawie naprzeciw szwajcarskiego L. E. H. w Glarisegg.

9) Erholungsheim für schwächliche Mädchen (in Stolpe-Wannsee bei Charlottenburg, koło Berlina). Założyła pani Petersenn w 1901., później przeniosła się z uczenicami swemi do Gaienhofen. Od 1904. r. kierowała p. Augusta Bollert (obecnie w Sieversdorf). Od roku 1907. kieruje pani Hedwiga Ring, Landesökonomierat.

10) Deutsches Land-Erziehungs-Heim für Mädchen (zu Wald-Sieversdorf i. d. Mark). Założyła Pani Augusta Bollert w 1906. r.

11) Die freie Schul-Gemeinde (in Wickerdorf bei Saalfeld [Saale] w Turyńskim lesie). Założyli w czerwcu 1906. r. Paul Geheeb i dr. Gustaw Wyneken, dawniejsi współpracownicy dra Lietza.

12) Süddeutsches Land-Erziehungs-Heim des Prof. Julius Lohmann. (Unter Schondorf bei Ammersee, bei

Münnich Monachium w Bawaryi). Otwarty 5. Maja 1907. r. Najstarsi uczniowie przebywają tymczasowo u dra Lietza.

Francya:

13) L'École des Roches (près de Verneuil-sur-Avre Eure. Z Paryża koleją Garre St. Lazarre do Verneuil). Szkołę tę założył śp. Edmond Demolins, który miał syna w Bedales School. Przyjmuje się dzieci od lat 8. W tej szkole „jest ksiądz katolicki, pop prawosławny i pastor, a każdy poucza dzieci o dogmatach danego wyznania".

14) L'École de l'Ile de France Chateau de Liancourt (Oise). Założyli ją M. M. Scott, Hawkins i dr. Leplat w 1901. r. Jest to szkoła dla chłopców Anglików katolików. Ksiądz katolicki mieszka w zakładzie i jemu powierzono cały kierunek religijny szkoły.

15) Le Collége de Normandie w Rouen założył M. Duhamel w 1902. r. Dyrektor Dedet.

16) L'Écolé de l'Esterelles, Cannes, założyciel M. l'abbe Cayla, (De la Croix Eugen).

17) L'Ecolé du Sud-Est, près Lyon powstała 1903. r. Powyższe trzy szkoły miały w ostatnim czasie uledz zwinięciu.

18) L'École Nouvelle d'Aquitaine (w Chalais [Charente] près Bordeaux). Założył ją Ernest Contou w 1905. r. po pobycie krótkim u dra Lietza i Zuberbühlera.

Szwajcarya:

19) Schweizerisches Land-Erziehungsheim (S. L. E. H.) Schloss Glarisegg (bei Steckborn am Bodensee, Schweiz). Założyli go w r. 1902. śp. dr. Wilhelm Frei i Werner Zuberbühler, byli profesorowie w D. L. E. H. dra Lietza z 8. siłami nauczycielskiemi na 45. uczni.

20) Institut Grünau (bei Bern Erziehungsheim für Knaben). Założony przez A. Loosera-Boesch w 1867. r. zaś syn jego dr. H. Looser-Largin przekształcił go w 1901. r. po krótkim pobycie u dra Lietza.

21) L'École nouvelle de la Suisse romande. (Chailly niedaleko Lozanny). Założył Prof. E. Vittoz w 1906. r. dla młodzieży francuskiej w Szwajcaryi.

22) Das Land-Erziehungsheim (auf dem Hof Oberkirch bei Uznach am Zürcher See. St. Gallen). Dyrektor Hermann Noll-Tobler.

Szwecya:

23) Palmgrenska Samskolan, (Stockholm, Arsenalsgatan 2. B.). Tem różni się od poprzednich, że istnieje w mieście od lat 30. Jest szkołą koedukacyjną prywatną, uczniowie i uczennice nie mieszkają w szkole, lecz u rodziców. Na jej wzór i na podstawie zebranego przez Palmgrena doświadczenia sejm szwedzki zaprowadził obecnie koedukacyę w 17. szkołach publicznych. Ciekawi bliższych informacyi znajdą je w „Szkole Przyszłości“ nr. 9—12. z r. 1906.

Więc za Anglią poszły Francya, Niemcy, Szwajcarya i Prusy. Austrya miała: Das Paedagogium de M. Sternagel Freiwaldau (Silésie) na Śląsku, przekształcone w L. E. H. w 1904. r. po wizycie u dra Lietza, jednak w 1906. r. przestało podobno istnieć. Obecnie mamy próby i u nas w Polsce. Towarzystwo nauczycieli szkół wyższych zamierza założyć nową szkołę na wsi pod Krakowem. Również ku temu celowi zmierzają usiłowania dra Kazimierza Lutosławskiego, ks. Jana Gralewskiego, X. Witołda Czartoryskiego (w Pełkiniach Dwór, poczta Jarosław), Gedeona Gedroycia i Tyszki.

W mej podróży, przedsięwziętej w celu zwiedzenia tych szkół, nie mogłem zwiedzić z powodu przeszkód natury technicznej szkół nr. 3. 4. 12. 14—18, 23. uwzględniam tu jednak wszystkie wedle uzyskanych sprawozdań lub wiadomości, otrzymanych od dyrektorów lub gości, zwiedzających rozmaite szkoły w tymże samym ze mną czasie.

Przeznaczenie, cele i zadania szkół nowego typu.

Typ nowy jest rażącym kontrastem typu szkół rządowych w XIX. wieku.

Przeznaczeniem szkół nowego typu bowiem jest: dostarczenie społeczeństwu sił kierowniczych, wykształconych odpowiednio, by podołały wysokim i ciężkim obowiązkom społecznym. Najlepsze siły narodu, rozwinięte do najwyższego dla każdej jednostki poziomu, mają urobić doskonałych, o ile to możliwe, obywateli. Inaczej powiedziawszy — przeznaczeniem szkół nowego typu jest: kroczyć na czele najwyższego postępu wychowawczego dzisiaj możliwego.

Szkoły nowe są zbiorem zewnętrznych warunków, jakie na rozwój oddziałują, ale nie przyspieszają przyrodzonego procesu

nie narzucając, ani umysłowi, ani ciału zadań przekraczających ich naturalny rozwój.

Gdy celem „szkoły nauczającej“ obecnej starego systemu jest w niższej: nauczenie czytania, pisania, rachowania i katechizmu, w wyższej: nauczenie języków greckiego, łacińskiego, niemieckiego, matematyki, itp. zaś wśród środków ku osiągnięciu tych celów najważniejszymi są wymusztrowanie w gramatykach, pisaniu dyktatów, extemporaliów, pisanie cenzur, składanie examinów itp. — New Schools „wychowawcze“ starają się u powierzonych wychowanków rozwinąć przedewszystkiem charakter zdrowy i silny na ciele i duszy, myślący jasno i biegle, umiejący chcieć odważnie i trwale. Dziewczęta przygotowują się do obowiązków gospodyni i matki, do zawodu kobiety, jaki jej skłonnościom odpowiada i daje możność własnemi siłami torować sobie drogę przez życie.

We wszystkich szkołach nowego typu całe życie szkoły tak ułożono, by rozwijało wszystkie siły chłopca — nauczyło go, odźwierciadlając w szkole życie narodu, jak żyć w rzeczywistości, by zostać zdrowym, rozumnym i pożytecznym członkiem społeczeństwa ludzkiego, przygotowując go już w szkole, tej „miniaturze świata“, do czynnego udziału w jej społecznem środowisku.

Tu wychowawca otwiera naturalnemu popędowi wedle upodobania zdrowe źródła, które miłość młodzieży zjednywają dla siebie, a tem samem wywierają rozstrzygający wpływ na wykształcenie osobowości.

Są to zatem szkoły średnie na wsi, które usuwają przeciążenie umysłowe, rozwijają fizycznie i moralnie, na podstawie silnego zdrowia i pod wpływem moralnego środowiska wyrabiają w młodzieży poszanowanie pracy i zamiłowanie do nauki. Skutkiem wychowania w takiem moralnem środowisku jest rozwinięta harmonijnie energia cielesna i indywidualność duchowa.

Nowe szkoły starają się wedle Ruskin'a, by „młode pokolenie cieszyło się w swej młodości i czasach szkolnych, później je wielbiło jako najszczęśliwsze czasy życia, by nie oskarżało jej jako zmarniałą przez bezcelowy, paraliżujący przymus ducha (Geisteszwang).“

New Schools indywidualności nie przygniatają, ale dostarczają warunków, aby ona się rozwijała i uszlachetniała.

II.

Geneza.

Na przełomie XX. wieku na każdem polu życia społecznego odbywa się wiele utarczek, ale wielka bitwa toczy się na szerokiem polu wychowania narodów. Stają naprzeciw siebie, z jednej strony przez dziesiątki lat pielęgnowana przez państwo i gminy: urzędowa szkoła nauczająca, — z drugiej prywatna szkoła wychowująca. Która zwycięży? Od niej zależeć będzie dobro narodów. Wesprzyjmy „szkołę wychowującą“, a uratujemy naród.

Polska, jej społeczność — stoi w tym ogólnym ruchu nad przepaścią, wskutek wyjątkowo skomplikowanych warunków polityczno-społecznych w 3. zaborach.

Powszechnem stało się w ostatnich 20. latach w Niemczech, Szwajcaryi i u nas obecnie przekonanie, że szkoła nie odpowiada praktycznemu życiu, gdzie trzeba zdrowych, silnych charakterów, by dokonać czegoś rzeczywiście pożytecznego. Upragnioną przez wszystkich jest szkoła, w którejby nie tylko jednostronnie kształcono umysł, lecz rozwijano harmonijnie złożoną naturę ludzką, więc ciało: ręce, nogi, oczy, uszy i siły muskułów tak dobrze, jak siły i zdolności intellektualne, estetyczne i moralne.

Wzdychamy do mrzonek Pestalozzi'ego!

Starem jak świat jest dążenie w wychowaniu do harmonijnego rozwoju wszystkich sił człowieka i do uspołecznienia szkoły. Nowem jest tylko w stosunku do panującego obecnie systemu szkolnego w całej Europie, który odbiega daleko od tego dążenia. Praktyczne wykonanie, przeprowadzenie w życie tych zasad w różnych czasach przyjmowało rozmaite kształty, że napomknę Związek Pytagorasa, Akademię Platona, zakłady wychowawcze F. Fröbla w Keilhau, filantropinia Basedow'a i Salzmann'a, szkoły Pestalozzi'ego i Fellenberga w Szwajcaryi, — naszej Komisyi Eduka-

II. Wychowankowie budują gołębnik.

cyjnej — obecne „New schools“ w Anglii, „Écoles nouvelles“ we Francyi, „Landerziehungsheime“ w Szwajcaryi i Niemczech, a „ogniska wychowawcze wiejskie“ u nas.

Basedow był, wedle słów Jean Paul'a „der geistige Verleger und Übersetzer Rousseau's“; a prawie żadna z bardzo wielu szkół reformowanych w XIX. wieku nie stoi tak pod wpływem Rousseau'a, jak szkoły nowego typu. Swoją drogą te szkoły są wynikiem nowo skomplikowanych warunków życia społecznego — i zapewne by powstały, choćby nawet Rousseau swych idei był nie wygłosił [1]). Filantropinium np. w Dessau przeżyło swego założyciela o 3. lata (1774—1794), było przeciwieństwem jednostronnego humanizmu. Współcześni ze zdziwieniem a po części z przerażeniem widzieli w Dessau [Por. G. Baur w Schmid'a: Enzyklopädie des Erz. u. UW. (II. p. 2. wyd. 404.)] po raz pierwszy uczniów z otwartą szyją i z nieufryzowanemi i nieupudrowanemi włosami. Każdego dnia przeznaczono 2. godziny na pracę ręczną; a pielęgnowano też gorliwie gry ruchowe, tańce, jazdę konną i szermierkę. Należała tu też łagodna karność (milde Zucht), która usuwa przymus (Zwang) wojskowy i kij z życia szkolnego, a pozyskuje wychowanka do dobrego, użyczając mu swobody i zaufania. Filantropinium owe stało się szkołą macierzystą dla podobnych zakładów państwowych, roznoszącą w świat przez uczniów i współpracowników Basedowa myśl pożytecznego i uszczęśliwiającego młodzież wychowania, że wspomnę tylko filantropinium w Marschlins i Heidesheim, szkołę wojskową w Kolmarze, gdzie bawił pewien czas Emanuel von Fellenberg, dalej zakłady wychowawcze Campe'go, Trapp'a i innych. Były to wszystko zakłady dla bogatych, dopiero Pestalozzi zastosował podobne przedsięwzięcie do powszechnego wychowania ludu.

Szczególniej zbliżało się do nowoczesnego typu szkół — filantropinium Chr. Gotthilfa Salzmann'a w dobrach Schnepfenthal (bei Waltershausen), który spodziewał się, że będzie mógł w Dessau urzeczywistnić swój ideał wychowywania dzieci. Lecz stosunki tam, szczególniej coroczna zmiana dyrekcyi, że 4. do 5. nauczycieli kierowało szkołą, więc brak jednolitości kie-

[1]) Ciekawych wpływu i stosunku Rousseau'a na szkoły nowego typu odsyłam do pracy: dra Frey'a i Zuberbühlera: Landerziehungsheime. Schulprogramm des Schweizerischen Landerziehungsheims Schloss Glarisegg bei Steckborn am Bodensee. Zürich 1902. (11. Tafeln) Str. VII + 80. w bibl. uniw. we Lwowie.

PEDAGOG. BIBLIOTEKA WOJEWÓDZKA

runku — były tak nieznośne, że założył własny zakład w 1784. r. Salzmann ogłaszał, że celem jego instytutu jest wykształcić zdrowych i wesołych, roztropnych i dobrych ludzi, uczynić ich przez to szczęśliwymi w sobie i uzdolnić do współpracy w pomnażaniu dobra swoich bliźnich (Por.: Ackermann: Salzmanns Leben und Wirken. p. XXXII). Ten cel w wysokim stopniu urzeczywistniało harmonijne schwycenie środków wychowawczych w wielostronnym zespole. Żądał on, by praca fizyczna nie była zabawką zależną od chimery dziecinnej, lecz zupełnie poważnem zatrudnieniem [1]). Obok pracy fizycznej wielką rolę odgrywały też zabawy i wędrówki, a wszystko zmierzało do hartowania i ćwiczenia sił, czy prostota w jedzeniu, czy praktyczne ubranie (zniesiono bowiem używanie długich płaszczy), lub życie w wesołej i pięknej przyrodzie Turyńskiego lasu. Wychowanie naukowo-obyczajowe opierało się na fizycznem. W piśmie pt.: „Etwas über die Erziehung und Ankündigung einer neuen Erziehungsanstalt" wykazuje Salzmann wśród innych błędów brak znajomości przyrody u młodzieży, która powinna w obwodzie 10-cio milowym od swej szkoły znać: wszystkie rzeki, góry, lasy, miasta sposób uprawy roli, zwyczaje życia, fabryki itp.

Pestalozzi następnie, który z Rousseau'a „Emile" (1762) zaczerpnął ducha swego kierunku, postanawiając oddać się pracy nad niezamożną, a zdolną młodzieżą, by podnieść przyszły lud swej ojczyzny, Szwajcaryi, z nędzy fizycznej i obyczajowej, chociaż mu później zrobiono zarzut egoizmu, wychodził z pobudek altruistycznych [2]) — stworzył sobie gospodarstwo w Neuhof (1767), z niem

[1]) O ile Salzmann przeprowadzał swe idee praktycznie można poznać z prac spółczesnych, H. Blasche'go, nauczyciela w filantropinium Salzmanna: „Der Papparbeiter" 1797; a 5. wyd. Stuttgart 1847; „Die Werkstätte der Kinder", Gotha 1800—02; „Grundzätze der Jugendbildung zur Industrie" 1804 itp.

[2]) O tem najlepiej świadczą jego słowa w: „Briefe an seine Braut" wydanych przez dra Niederera w Rossela: Allg. Monatschrift für Erziehung und Unterricht, 1828. Morf.: Zur Biographie Pestalozzis (3 Bde Winterthur 1864—85) I. str. 102—3,: „Freundin, ich freue mich, dass Sie es wahr finden, dass die Stadt nicht der Ort zu einer Auferziehung nach unseren Absichten. Entschlossen soll meine Hütte diesem Zusammenfluss des Lasters und des Elends fern sein. In dieser einsamen Hütte soll dann das Vaterland mehr als im Getümmel der Stadt mich beschäftigen. Wenn ich einst auf dem Lande bin und einen Sohn eines Mitbürgers sehe, der eine grosse Seele verspricht und der kein Brot hat, so führ ich ihn an meiner Hand und bild ihn zum Bürger und er arbeitet und isst Brod und ist glücklich... Wirklich, Geliebte, wollen wir unsere Bedürfnisse unsern Mitbürgern zu dienen soviel einschränken, als Anstand und Geschmack es dulden werden". Ekonomicznej i pedagogicznej natury były powody jego przemysłowej szkoły w Neuhof. O tym czasie mówi w: „Schwanengesang": „Meine Gemahlin litt unter diesen Umständen tief; aber weder in ihr noch in mir schwächte sich unter denselben der Vorsatz, unsere Zeit, unsere Kräfte und den Überrest unseres Vermögens der Vereinfachung des Volksunterrichts und seiner häuslichen Bildung zu widmen".

złączył zakład wychowawczy dla biednych dzieci, rozpoczynając w roku 1775. z 50. wychowankami. Później kierował zakładem w Stanz, Burgdorfie, przeniesionym do Münchenbuchsee, wreszcie instytutem w Yverdon w Niemczech. Urodzony wychowawca dążył do tego, by wychowankowie sami własną pracą zakład cały utrzymali, czyto pracując poważnie w rzemieślniczej szkole w Neuhof, czy zajmując się przędzeniem bawełny w zakładzie zimą, czy latem pracując przy uprawie roli. Chronił on swych wychowanków od nędzy, próżniactwa i żebractwa, na jakie byliby skazani bez jego opieki. Jakkolwiek nie ulega wątpliwości, że Pestalozzi był przedstawicielem kastowego wychowania [1]), to wedle jego aforyzmów (47 i 53. Aphorismus w „Abendstunde eines Einsiedlers": „ist allgemeiner Zweck der Bildung auch der niedersten Menschen" itp.) wykształcona ludzkość będzie błogosławieństwem świata; — a zasadnicza myśl szkoły w Neuhof jest jedną z nieśmiertelnych dla racyonalnego wychowania, którą zobaczymy i w obecnych „New schools", nie wybijającą się jednak na pierwszy plan.

Państwo szkolne (Schulstaat) na Hofwylu (obok Münchenbuchsee) od 1799—1848 było zorganizowane na szerszą skalę przez kontynuatorów myśli Pestalozzi'ego — Emanuela von Fellenberga i jego pomocnika J. J. Wehrli'ego. Po za szkołą dla biednych, która się przemieniła w zakład dostarczający ludowych nauczycieli (Armenlehrer), była na Hofwylu też szkoła realna dla synów stanu średniego (od 1828—1846) i naukowy zakład wychowawczy dla wyższych stanów, jakoteż gospodarski instytut z warsztatami do naprawy gospodarskich przyborów (Handwerkerschule), zakład wychowawczy dla dziewcząt i zakład dla małych dzieci, a w 1804. roku połączył też Fellenberg pod swem kierownictwem sąsiedni

[1]) Wedle wywodów Teodora Wigeta: „Pestalozzi und Herbart" (23. Jhrb. für w. Päd., 219). Por. „Briefe über die Erziehung der armen Landjugend" (Iselin'a Ephemeriden 1777, w wyborze 4. tomowym Fr. Manna Langensalza 1879—83, XLII.).

*

instytut Pestalozzi'ego w Münchenbuchsee. Fellenberg przeznaczał swój zakład na zaporę przeciw szerzącemu się zepsuciu w owym czasie, przygotowując na przyszłe dźwignie — dzieci najbiedniejszych a wzgardzonych członków społeczeństwa (Por. O. Hunziker, Geschichte der Schweiz. Volkschule, 242.). Z uprawą roli połączył wielkie przedsiębiorstwo handlowe. Chłopcy mieli sposobność zapoznawać się z leśnictwem, bankierstwem, buchalterstwem, nauką o chorobach zwierząt i ich leczeniu, nauką gospodarstwa alpejskiego (Sennereien). Wychowanek miał nabyć wyobrażenia i ćwiczenia we wszystkich do życia niezbędnych rzemiosłach, które życie ułatwiają, czynią lżejszem i przyjemniejszem, gdy się potrafi niektóre sprzęty samemu sobie sporządzić. Ze względu na naturalny, konsekwentny, pełen miłości, zdecydowany i stały sposób nauki i stosunek do uczni, nie używano ani kar, ani nagród (Morf. III. 206.). Przez wychowanie religijne starano się wzbudzić w uczniu uczucia miłości, wdzięczności i zaufania.

J. J. Wehrli był kierownikiem 25. dzieci wyrobników, dla których był ojcem i nauczycielem. Podczas pracy na polu, gdy ręce i nogi zajęte były przez mechaniczną czynność, opowiadał on, sam pracując, pracującym razem z nim dzieciom pouczające historye, kazał im rozwiązywać zadania rachunkowe, objaśniał im części składowe ziemi, kamieni, wskazywał im na różnicę między uprawianemi roślinami a chwastami, tłumaczył ich pożytek lub szkodliwość, przenosił prawidła piękna i porządku z nauki rysunków i geometryi przy zakładaniu grządek i klombów, dla wyobrażenia i zastosowania przy układaniu deseni z kwiatów, mówił o naturze powietrza, wody, deszczu, śniegu, szronu, ciepła i światła słonecznego i ich wpływie na rośliny. W ten sposób uczyli się jego chłopcy w bezpośredni sposób przypatrywać się tworom przyrody, co nie jest możliwem w izbie szkolnej; — tembardziej, że uczył ich myśleć, pracując (Por. Hunziker. Gesch. d. Schweiz. Volkssch. 260.). Komisya Związku kantonalnego w 1813 roku podnosiła [1]), że niedoprowadzając nigdy nauki do znużenia uniknięto

[1]) Patrz: „Bericht über die Armenerziehungsanstalt in Hofwyl im Namen der zu Beaufsichtigung derselben niedergesetzten Kommission, abgefasst von A. Rengger, gewesener Minister des Innern der helvetischen Republic", (Tübingen, Cotta1815.) i późniejsze o 9. lat sprawozdanie pastora V. H. Riecke w Stuttgarcie „Über Armenerziehungsanstalten im Geiste der Wehrlianstalt zu HofwyI". (Stuttgart 1823.).

tu zwykłego w szkołach roztargnienia, nieuwagi i ospałości; — a natomiast spostrzegła żywo wytężoną uwagę u dzieci przy pouczającej lekturze po dziesięcio godzinnej pracy w polu, czego zgoła nie przypuszczała. Podniesiono i wiele innych zalet. Każde wychowanie powinno zdążać, by w wychowanku obudzić, jak najprędzej dążenie do samowychowania. Jak dalece zdołano to osiągnąć u Wehrli'ego świadczy rebellia starszych uczniów w 1821. r. Lepsi założyli związek z własnym zarządem. Była to republika uczniowska, która swoim obywatelom przeznaczała obowiązki i prawa (Por. Pupikofer 118). Urzędy zwierzchnika (Obmann), skarbnika (Kassenverwalter) i inspektora ogrodu, aż do urzędu chwytacza myszy — żądały własnej odpowiedzialności nad czem czuwała tz.: Haushaltungsrat — tej małej rzeczypospolitej. W tym czasie pisał Wehrli do ojca „jest to dla nas zdumiewającem ułatwieniem. Teraz wychowują, pouczają, napominają się chłopcy wzajemnie sami. Starsi zawładnęli młodszymi". Każdy chłopiec niżej lat 15, był pod przewodnictwem i strażą starszego kolegi, który odpowiadał za czystość ciała i ubrania, porządek, mienie i obyczajowe postępowanie swego pupila, — a co kwartału zmieniał swój urząd z innym.

Fellenberg umiał tak bezstronnie obyczajową wartość związku chłopców udostojnić, że powierzał jego radzie rozstrzygnięcie, czy przewinienie wychowanka powinno zostać ukaranem wybiciem, czy wydaleniem.

Wehrli'ego instytut stał się wzorem dla szeregu podobnych zakładów. Fellenberg nadaremnie starał się swe prywatne zakłady upaństwowić, natomiast powstał w Szwajcaryi cały szereg rządowych zakładów wychowawczych dla biednych, opartych na zasadach szkoły Wehrli'ego np.: Zurychski gospodarski zakład na Bläsihof obok Töss; Die Armenschule w Carras obok Genewy; Die Linthkolonie; Die Schurtanne obok Trogen; Die Armenlehreranstalt w Beuggen am Rhein, na granicy Szwajcaryi i wiele innych.

Także i zagranicą zwrócono uwagę na Szkołę Wehrli'ego. W Anglii np. w 1818. r. Lord Brougham złożył w parlamencie sprawozdanie z zakładów hofwylskich, poczem zakładano w Anglii szkoły pod mianem „Wehrli school" dla biednych dzieci.

Główną zasadą, która powtórzy się w „New schools" było połączenie cielesnej i umysłowej pracy, — druga zaś tu się nie powtórzy tj. utrzymanie szkoły siłami i pracą uczni, — gdyż

obecnie „New schools“ są przeznaczone wyłącznie dla młodzieży zamożnych sfer.

Francuski niedawno zmarły socyolog Edmond Demolins, założyciel pisma: „La science sociale“ wychodzącego od 22. lat rozszerzał w swych pismach [1]) pogląd, że wyższość rasy anglosaxońskiej zależy od wychowania jej panującej klasy, podnosząc jako typ angielskiego wychowania szkolnego, „New School“ w Abbotsholme. Podziwia on u Anglików potęgę samodzielności i inicyatywy, właściwości tych niedostaje Francuzom i Niemcom. Nie one jednak spowodowały dra Reddiego do nazwania swej szkoły „New School“ w przeciwieństwie do innych szkół angielskich, gdyż zalety owe cechowały Anglików i dawniej, — lecz przeciwieństwo do panujących prądów wychowawczych w wyższych szkołach angielskich tj.: klassycyzmu i atletyzmu, które cechowały średnie szkolnictwo w Anglii zarówno przed 300 laty, jak i obecne.

Wyższość zaś społeczna anglosaxońskiej rasy zależy mojem zdaniem, nie tylko od geograficznych i historycznych warunków, lecz szczególnie jest potęgowaną przez wychowanie dbałe już w rodzinie i w szkołach przeważnie internatowych, którego to wychowania najpiękniejszym wykwitem są szkoły w Abbotsholme, Bedales i Heachem.

Jeszcze pewna specyalność, jakiej nie posiadają żadne, zdaje mi się, szkoły na kontynencie, to jest ów związek byłych uczniów ze szkołą, do jakiej uczęszczali. Poznałem starca 60-letniego w Anglii, który co roku przybywa do swej szkoły na match kricketowy z wielu innymi swoimi kolegami i z następnych pokoleń, by grać z obecnymi uczniami w kricketa lub football lub hockey'a.

Każda szkoła ma takie kluby dawnych uczni, do którego zapisuje się każdy, kończący daną szkołę. Uczniowie, urządzając takie doroczne uroczystości rozsyłają zaproszenia do dawnych uczniów; a sam miałem sposobność widzieć dawnego ucznia, który przybył ze żoną z Indyi na doroczną uroczystość do szkoły, do której sam uczęszczał, a obecnie dwu jego synów. Ci byli

[1]) Por.: „A quoi tient la supériorité des Anglo-Saxons“ Paris 1897. (obecnie 22. wydanie, a przetłumaczone na języki: angielski, niemiecki, rosyjski, hiszpański, polski, węgierski, arabski i japoński) i „L' Éducation nouvelle“ Paris 1898. (obecnie 10. wydanie) i po polsku.

uczniowie opłacają wkładki i tworzą fundusze zabawowe zwane: „Games fund“, które dochodzą do setek funtów szterlingów (1 funt szt.=24 kor.) a rozporządzają nimi: „Finance Committee“, football'owe, kricketowe, biblioteczne itp.

Oto tajemnica, mojem zdaniem, dlaczego w Anglii nie ma tego niezadowolenia ze szkolnictwa, jakie napotykamy prawie wszędzie na kontynencie. W szkołach Komisyi Edukacyi Narodowej była podobna myśl tylko inaczej pojęta i zorganizowana, tzw. generalne uroczyste anniwersarze itp.

Musimy się zgodzić z ostatecznym wynikiem myślenia E. Demolins'a, że: „La question sociale est une question d' education“=kwestya społeczna jest zagadnieniem wychowania (por. Anglo-Saxons str. 52. wedle Bertier'a). I rzeczywiście społeczeństwo nasze instynktownie pojmuje głębokie znaczenie tej sprawy, czego dowodem energiczne akcye na polu szkolnictwa we wszystkich zaborach.

Odnośnie do genezy szkół nowego typu muszę podnieść jeszcze jeden moment bardzo ważny [1]). Jest nim stan obecnych szkół we Francyi i Niemczech; zmusił on wybitnych ludzi do wejścia na nową drogę, by tym sposobem, dając coś lepszego, zmusić innych do rywalizacyi.

Szkoły bowiem obecne publiczne, umieszczone w miastach wśród mikrobów i dymów, gdzie zamiast rozwijać i umacniać tak delikatną rzecz, jaką jest ciało i dusza dziecka, mnożą „comme à plaisir“—niby dla przyjemności—łańcuchy konwenansów i mierzą młodzieży powietrze z oszczędnością. Zamyka się młodzież wśród murów, które ją chronią dobrze przed świeżem powietrzem, światłem i życiem rzeczywistem. Jako miejsce do zabawy ma smutne podwórze, hermetycznie zamknięte, a nie zna prawie innej rozrywki, prócz przechadzki parami po ulicach miasta i pod opieką dozorcy. Jeżeli w szkole jest obowiązującą gimnastyka, to zorganizowano ją w sali starannie zamkniętej, gdzie proch pobożnie konserwowany, ciągle się pomnaża, napełnia płuca młodzieży i odbiera ćwiczeniu całą korzyść. Gimnastyka przyjęła formę gramatyki i stała się seryą nieprzyjemnych i nudnych ruchów, łamiących i szarpiących członki, które są w początkowym rozwoju. Ćwiczenia często prowadzi profesor, ubrany majestatycznie w czarne ubranie,

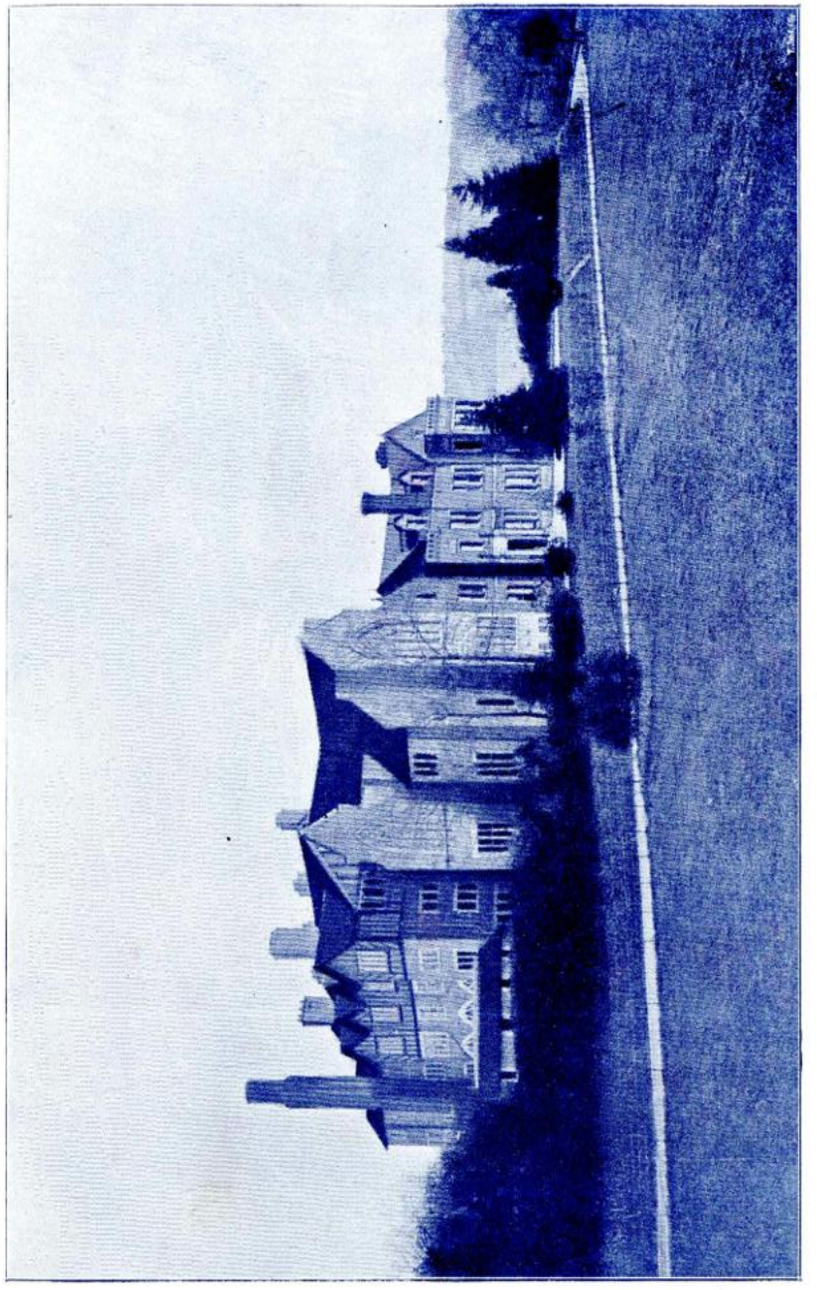
[1]) Por. artykuł Georges Bertier'a pt.: „La fondation de L' école des Roches“ w „La Science Sociale“ 1907. r. (Aout-Septembre) 39-e Fascicule str. 39—68.

znający sporty często tylko z opowiadań starożytnych Greków. Podczas gdy młodzież, z natury zamiłowana w ciągłym ruchu umysłowym i fizycznym, przerzucająca się z przedmiotu na przedmiot, pragnie nieustannego zajęcia czemś innem, a nauczyciel nie może nadążyć w psychologicznej obserwacyi dzieci, — stwarza się sprzeczność myślenia i gustów, rodzi się oppczycya między nauczycielem a uczniem, która odtąd rozwija się w sposób stale rosnącej nieufności.

Przy tej edukacyi fizycznej, tak mało dającej życia, zaszczepia się edukacyę intellektualną opartą przeważnie na elementach martwych, zawsze retrospektywną, a nigdy prospektywną[1]). Wykształcenie intellektualne nie szuka styczności z życiem, gdyż ma za cel tylko examin, zamiast uzdalniać (przygotować) inteligencyę ucznia do nowych zadań drogą niespodzianych odpowiedzi i drobnych odkryć. Stwarzając, jako podstawę nauki języki martwe, którym poświęca się połowę tych cennych lat przeznaczonych na rozwój umysłowo-fizyczny w szkole — ma się pretensyą: obeznania młodzieży z wieczną pięknością literatury starożytnej, a żaden z uczniów nie potrafi czytać w tekście Homera lub Wergiliusza. Uczy się gramatyki na sposób niemiecki z możliwie licznemi subtelnościami i dystynkcyami; — kiedy zaś lektura autorów powinna być pracą istotną, poświęca się ją zupełnie nudnym i niepożytecznym formom, — natomiast przedmioty prawdziwej gimnastyki umysłowej: geografię, historyę, matematykę i nauki przyrodnicze uważa się za dodatki (accessoires). Rysunek, którym powinno się tak biegle posługiwać jak pismem, — jest prawie w zupełnem zaniedbaniu. Co do języków obcych, żyjących, bez znajomości których nie ma możliwości ani handlu, ni przemysłu, ani pracy naukowej, to im poświęca się bardzo mało czasu, a uczy się ich „sottement", na wzór języków martwych.

Oto do czego zmierza obecne wychowanie odpowiada Lavisse: „Le collège d' aujourd'hui est l' antichambre de tous les bureaux" (Szkoły dzisiejsze są przedpokojem wszystkich urzędów), — aby robić urzędników! Kto nie może już być urzędnikiem ani w banku, przy kolei itp. próbuje dostać się do przemysłu i handlu, — ale tu nie przynosi niezbędnych zalet: inicyatywy, woli, przyzwyczajenia liczenia na siebie. Albo będzie robił politykę — bo to jest

[1]) Wyrażenie filozofa amerykańskiego Jamesa.

III. Budynek główny w Abbotsholme.

w modzie i jest magicznym czasem kluczem karyery. Tu bowiem potrzeba jedynej zalety: biernej uległości (l' obéissance passive).

Czarny to obraz edukacyi obecnej we Francyi, skreślony przez Bertier'a i Demolins'a, — starałem się ująć mu wielu ciemnych odcieni, a jednak da się odnieść i do naszego szkolnictwa, które atoli od niedawnego czasu zaczęło się już przekształcać.

Kiedy więc w Anglii New Schools były pierwszym i najpiękniejszym wykwitem tz. bordingschools — i colleges w przeciwieństwie do dwu prądów wychowawczych, — to we Francyi, w Niemczech i Szwajcaryi pod wpływem budzącej się świadomości co do społecznej wartości szkoły istniejącej — zwrócono się za wzorem dra Reddiego i to nie niewolniczo, lecz odpowiednio do indywidualnej duchowej potrzeby danego narodu, założono nowe szkoły, jako reakcyę przeciw kasarnianym szkołom (lycée-caserne) „nauczającym", jakie Napoleon I. zapożyczył od Jezuitów, gdzie wzorowym uczniem jest ten, który usłucha natychmiast biernie słów i gestów, który zawsze jest grzeczny i nigdy nie przeszkadza, który czuje się zadowolony, utożsamiając się z wolą nauczyciela, — bo inicyatywa jest uważana za niekarność.

Powstanie New Schools wzbudziło wielki ruch pedagogiczny, który owiewa ożywczo całą kulę ziemską, wynikł on jednakże z przyczyny naturalnej reakcyi, korzysta on ile możności najgruntowniej z doświadczeń i prób poprzedników zarówno teoretyków: Locke'a, Rousseau'a, jak i praktyków: filantropinistów, Pestalozzi'ego, Fellenberga i Wehrli'ego.

III.

Organizacya środków wychowawczych.

W prawdziwej edukacyi musi się mieć dwie rzeczy na oku:

1) ogólne wykształcenie całej natury, wszystkich sił w człowieku, zadanie szkoły elementarnej i średniej;

2) przysposobienie go do jakiegoś szczególnego zawodu w społeczeństwie, co jest zadaniem uniwersytetów i szkół fachowych.

Całe wychowanie w szkołach nowego typu pojęto i zorganizowano tak, by rozwinąć w wychowanku silny, pełny ufności w siebie, karny i moralny charakter. Aby to osiągnąć, używa się dwu środków współdziałających: kierunku i instrukcyi tj. nauki (wedle: The revised prospectus dra Reddiego).

I. Wychowankiem kierują: A) siły, kształcące go z zewnątrz; B) wpływy, działające z jego serca. Innemi słowy: siły spokojne lub energiczne i uczucia, potężne lub szlachetne, świadome lub ledwie dostrzegalne.

A) Zewnętrzne siły:

1) Zarząd szkoły, obejmujący:

α) natychmiastową kontrolę przez zwierzchność szkolną,

β) przepisy i zwyczaje,

γ) dzienny program pracy,

δ) ogólną moralną atmosferę, ton szkolnej społeczności.

2) Otoczenie wsi.

B) Wewnętrzny wpływ, który wyrabiają:

a) życie i przykład nauczyciela i starszych chłopców,

b) natychmiastowy wpływ i miłość między nauczycielem a uczniem, jakoteż między samymi chłopcami,

c) rozmaite święta i uroczyste obchody: narodowe, szkolne, koncerty, wycieczki itp.

d) nabożeństwa w kaplicy: „big school".

II. Celem instrukcyi jest:

1) rozbudzić wszechstronne zainteresowanie się przyrodą i życiem ludzkiem,

2) rozwinąć zdolności,

3) wykształcić dobraną i dobrze urządzoną naukę, której istotę skierowano ku rozwinięciu kręgu idei, wzmacniających charakter.

Można powiedzieć, ponieważ instrukcya rozwija w wychowanku zainteresowanie we wszystkich zajęciach, które go chronią od próżniactwa, rozwija też poznanie i siły, które go uzdolnią do myślenia i działania roztropnie; kierunek chce przyswoić mu zdrowe nałogi, dając mu próbkę dobrze urządzonego życia społeczności szkolnej.

Rozwój więc całej natury wychowanka tworzy podstawę zupełnego systemu szkół nowego typu; a system ten posługuje się następującymi środkami:

1) położenie nowej szkoły,

2) wychowanie fizyczne,

3) wychowanie artystyczne, kształcące wyobraźnię,

4) wychowanie intellektualne, kształcące rozum,

5) wychowanie moralno-religijne.

1. Położenie.

Wychowanie powinno w możliwie sprzyjających warunkach dać ujście pierwotnej naturze dziecka. Warunki te najlepiej łączą się z punktu widzenia fizycznego i moralnego w życiu wiejskiem, którego spokój daje dziecięcemu wiekowi czas do dojrzenia.

Ze wsi wyrastają narody. Człowiek musi poznać związek swego życia z glebą, aby wiedział, gdzie znajdują się silne korzenie jego siły.

Szkoła znajduje się zwykle w przyjemnej powabnej okolicy sielskiej, w pobliżu rzeki — więc nigdy w mieście.

Nowa szkoła to na ogół wielkie gospodarstwo „państwa szkoły", złożone: z łąk, lasów i pól uprawnych, licznych owiec, pięknych krów i koni. Gospodarstwo wzorowo urządzone, posiadające ogród warzywny i owocowy, gdzie na każdem drzewie

przy każdym kwiecie widzimy tabliczki, podające nazwisko i ojczyznę rośliny, gospodarstwo posiadające obory, hodujące trzody i drób i pielęgnujące pasieki.

Szkoły te jako internaty przewyższają externaty tem, że przygotowują do życia wspólnego, solidarnego na wsi, która jest niezbędnym warunkiem wychowania, gdyż w mieście nabywają dzieci poloru zepsutych zwyczajów.

Środowisko miasta osłabia moralność. Szkoła nie powinna być zimną kasarnią, gdzie młodzież zbiera się na kilka godzin jedynie, poczem oddaje się ją na pastwę, choćby najsprzeczniejszych wpływów. Tryb życia w mieście hamuje duchowy i fizyczny rozwój dziecka. Uroczysta samotność przyrody i proste życie wsi ukrywa przed chłopcem wrzenie wielkiego miasta.

Widok okolicy równej, doliny z polem i rzeką, strumykiem, górą i łąką, powinien być dla chłopca stale otwartą pierwszą i ostatnią książką. Do każdej części nauki, czy wychowania może używać tej lub owej strony, nieprześcignionego podręcznika: przyrody.

Za wsią więc przemawiają względy zdrowotne, usunięcie niepożądanych obcych wpływów, swoboda, naturalne piękno i prostota, umożliwienie rozwinięcia skłonności rolniczych i ogrodniczych — więc gospodarskich, rzemieślniczych lub naukowych, wskazanie uczniom najnaoczniej istotnie użytecznej i celowej pracy wiejskiej, jako podstawy bogactwa narodów.

2. Wychowanie fizyczne.

„Jeżeli chcecie inteligencyę waszego wychowanka rozwinąć, to pielęgnujcie siły, jakie powinny nią władać. Ćwiczcie wytrwale jego ciało, zróbcie chłopca silnym i zdrowym, aby go uczynić roztropnym: niech on pracuje, biega, krzyczy, niech zawsze będzie w ruchu. Niech będzie mężczyzną przez siłę, a stanie się nim przez rozsądek". Taka była teorya Rousseau'a, a jest praktyką w szkołach nowego typu.

Zajęcia fizyczne, w szkołach nowego typu są następujące:

1) Ogrodnictwo, różne zajęcia w ogrodzie, praca na folwarku, chów pszczół itp.

2) Ciesielstwo, dla młodszych slöjd, starsi robią stoły, tablice, szafy itp.

3) Musztra.

4) Gry ruchowe: football, crocket, cricket, hockey, lawntennis, kąpiele itp.

5) Inżynierstwo, miernictwo (do wyboru).

6) Koszykarstwo, modelowanie z gliny, introligatorstwo (w Szwajcaryi, u Demolins'a i Badley'a), wyrzynanie.

7) Wiosłowanie, łowienie ryb, jeżdżenie na rowerze, wycieczki piesze, fotografowanie, kułakowanie się (boxowanie), szermierka itp.

Fakty i doświadczenia przy tych zatrudnieniach służą często za przykłady w nauce.

Zdrowszy obieg energii życiowej wspieranej ręczną pracą usuwa wiele dobrze znanych zaburzeń fizyologicznych, trapiących tych, którzy nie zatrudniają pracą razem ciała i umysłu, a życie szkolne przesadza w sportach lub książkach.

Rozwija się uczucie i pomysłowość w pracy ręcznej przez wymaganie wykonania własnoręcznie przez każdego ucznia jakiegoś przedmiotu. Mówienie i czytanie o pracy ręcznej nie dokaże tego co posługiwanie się narzędziami.

Rozbudza się zdrowe uczucia społeczne. Chłopcy nie tylko osiągną pewną zdolność trwałego znaczenia, lecz nauczą się robić dla siebie i dla drugich wiele z tych rzeczy, jakich przyzwyczaili się oczekiwać od służących.

Przyzwyczajenie do pracy ręcznej wyrabia zgrabność, stateczność, ześrodkowanie umysłu i woli, nałóg dokładności w praktycznem działaniu rozwija siły samopomocy i wiary w siebie, dostarczając cennego praktycznego przygotowania do pracy w przyszłem życiu w jakiejbądź sferze, na jakiemkolwiek stanowisku.

Pracę ręczną więc uprawia się nie w celu doskonalenia rzemieślników, lecz by wzbudzić zainteresowanie się ogólne przedmiotem, nauczyć jego właściwego stosunku do ludzkiego życia i wzbudzić poszanowanie pracy, koniecznej dla wspólnego dobra; a w szczególności wspierać trwały przypływ energii nerwowej dla całego ciała przez obfity podział dnia między zajęcia przynoszące widoczny pożytek w życiu szkoły.

Wychowankowie widząc każdego zdrowym przekonują się, że choroba jest wynikiem błędu, nieświadomości, przepracowania, źle zastosowanej pracy lub występku. Uczą się być dbałymi o swą odzież, rozumieć zasady osobistej i społecznej hygieny

tak, że dokładają sami starań, ażeby utrzymać szkołę w czystości i porządku.

Uczą się też krawiectwa, kucharstwa itp. gałęzi domowego gospodarstwa, podstaw rolnictwa i ogrodnictwa, jeżdżenia i powożenia gospodarskiemi zwierzętami. Z pożytecznych tych czynności każdy wybiera sobie ulubioną, pod odpowiedniem kierownictwem.

Na tych drogach chłopcy mają sposobność przyswojenia sobie trafnego oceniania rzeczy, które natychmiast wywierają wpływ na ich osobiste zdrowie i życie. Przedmioty kompletnie ignorowane przez obecne szkoły publiczne.

3. Wychowanie artystyczne.

a) Rysunki.

Celem pierwszym jest tu: wyćwiczyć rękę i oko, by wychowanek odróżniał harmonię kształtu i barwy, a uczuciem piękna poznawał fałszywy smak; utrwalić dokładność, czystość i bystrość uzdalniające go rysować z perspektywy lub szkicować wyobrażone rzeczy. Drugim zaś celem: dostrzedz talent wśród wychowanków, co jest możliwem tylko w szkołach, gdzie przedmiot jest obowiązkowym dla wszystkich przez kilka godzin tygodniowo.

Nacisk szczególny kładzie się na rysunki i wzory potrzebne do ciesielstwa, rzeźby, modelowania, na rysunki geometryczne, itp. zastosowując obszernie graficzne metody w naukach przyrodniczych.

b) Muzyka.

Jednym z głównych rysów szkoły to muzyka, której celem jest: wyrobienie przedewszystkiem słuchu Każdy chłopiec uczy się elementarnych zasad teoryi muzyki i śpiewu, większa część wychowanków ćwiczy się w muzyce instrumentalnej.

Co tydzień są wieczory muzyczne, a każdego dnia słyszy chłopiec po obiedzie dobrą muzykę klasycznych utworów, produkowanych przez nauczycieli lub wyćwiczonych uczniów. Bez wątpienia obfite zastosowanie muzyki wywiera znaczny wpływ na rozbudzenie poczucia piękna u chłopca. Poruszając zdarzenia historyczne unieśmiertelnione w śpiewach, czy balladach — wiąże się treść z formą i oddaniem artystycznem. Wykłady z historyi muzyki połączone z produkcyą dzieł wielkich kompozytorów oddziałują również nader kształcąco.

c) Literatura.

W mniemaniu, że więcej uczy dobre czytanie, niż analityczny rozbiór czytają wychowankowie głośno arcydzieła literatury światowej, w szczególności ojczystej ostatniego stulecia. Każdego zaś dnia nabożeństwo w kaplicy ma na celu nie tylko wzmacniać życie moralne i religijne, lecz i rozbudzać poczucie piękna przez współdziałanie najszlachetniejszych idei obowiązków ludzkich z najpowabniejszymi kwiatami poetyckiego geniuszu przez: słuchanie, czytanie i uczenie się krótkich wyjątków dobrej poezyi na pamięć.

d) Życie towarzyskie.

Zadaniem szkoły jest przyzwyczaić uczniów do rozrywki w towarzystwie osób starszych, czytać głośno lub grać bez nerwowej bojaźliwości. W „Big School“ spotykają gości: panów i panie — i uczą się manier (zachowania się) w obcowaniu towarzyskiem.

Jeden wieczór w tygodniu poświęca się odczytowi lub rozprawom na dowolny temat z mitologii greckiej, z dziedziny nauk ekonomicznych, przyrodniczych, historycznych itp., lub produkcyom wokalno-muzycznym i zbiorowym deklamacyom. Na wykonanie przedstawień teatralnych itp. tego rodzaju produkcye zwraca się baczniejszą uwagę, jako na istotną część wychowania, niż na roczny popis.

e) Do zajęć kształcących poczucie piękna należy zaliczyć też *fotografię* artystyczną uprawianą przez wielu chłopców.

Sypialnię każdy ozdabia ile możności sam najpiękniej wedle swego pomysłu. W przekonaniu, że zdolność wyobraźni najlepiej rozwinąć przez wykształcenie wewnętrznego twórczego popędu, ćwiczy się chłopców — tworząc przedmioty piękne do codziennego użytku. W tym celu uczą się ciesielstwa, rzeźby, modelowania itp. i innych gałęzi rękodzielniczych w łączności z rysunkami i zdobnictwem.

4. Wychowanie intellektualne.

Cała praca umysłowa ma cel następujący: nauczyć wychowanka obchodzić się z rzeczami podobnie jak i ze słowami; przechodząc od faktów, wyobrażeń zmysłowych — do oderwanych, umysłowych; wskazać na praktyczną wartość rozmaitych chwil w życiu szkolnem; wzbudzić w wychowankach uczucie korzyści

myślenia i pragnienie uczenia się dla nauki bez pobudzających not i nagród. Podstawą wykształcenia naukowego jest obserwacya rzeczy i ludzi, ich ruchów i czynów.

Metodą ciągłych wynalazków i odkryć nabywają uczniowie więcej wiedzy, niż przez wyuczanie się. Zrozumienie jest ważniejszem od mechanicznego uczenia się na pamięć, poznanie rzeczy od słów i sądów.

I. Języki — jako środek wyrażenia obserwacyi.

Ojczysty język, jako najdoskonalsze każdego człowieka narzędzie wyrażania swej duszy na zewnątrz, tworzy podstawę umysłowej edukacyi. Wychowanków wprawia się we władanie ojczystym językiem, w mowie i pisaniu, w rozumieniu i ocenianiu jego literackich skarbów.

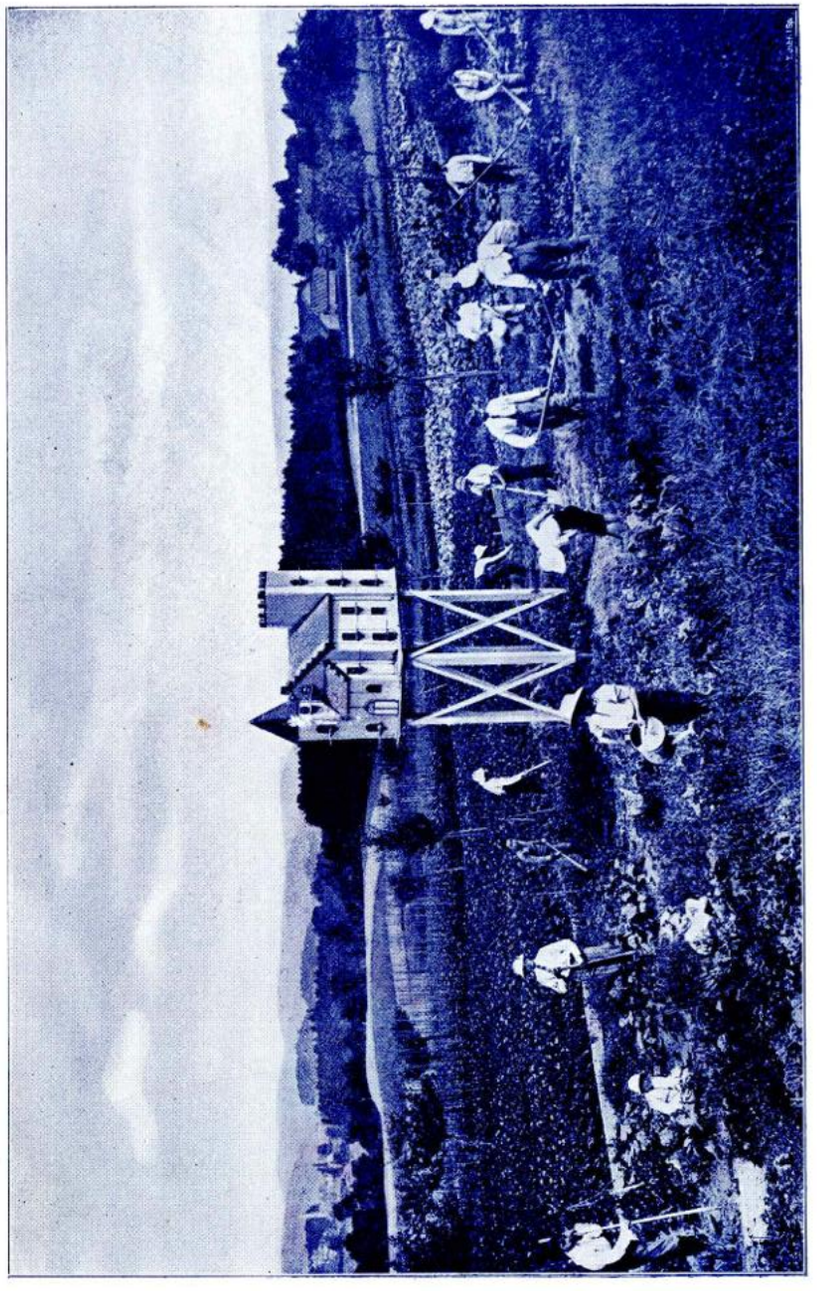
Zwracając stale uwagę na sposób wyrażania się uczni w mowie potocznej, rozszerza się zakres języka przez obfitą i doborową lekturę, opierając wprawę w używaniu nabytych wiadomości na ustnem opowiadaniu. Wykład literatury opierają nauczyciele na gruntownem poznaniu dzieł oryginalnych, dając uczniom poznać najwybitniejszych autorów w ich dziełach i życiu. Wszelkie bowiem poznanie dziejów literatury, tak ojczystej, jak i powszechnej musi być oparte na uprzednio posiadanym materyale tj. na lekturze.

Mówienie w pierwszych, czytanie w następnych latach nauki — jest metodą w nauce języków obcych.

Zrobiwszy postępy w j. angielskim, francuskim i niemieckim wychowankowie mogą zabierać się do łaciny lub greki, metodą czytania (w Abbotsholme) i mówienia danym językiem ile tylko możliwe, w gramatyczne zawikłania wdając się ubocznie.

Znajomość języków żyjących i ich literatury daje natychmiast większe korzyści, niż łacińskiego i greckiego. W tych wypadkach, gdzie znajomość języków starożytnych jest niezbędną w celu określonym — zastosowuje się zupełną ich naukę metodą naturalną. Gramatyczna analiza zamiast poprzedzać następuje po wprawieniu się w praktycznem używaniu danego języka.

W miejsce długiej i mało skutecznej metody tłumaczeń przy pomocy słownika, przychodzi czytanie całych utworów przy pomocy gotowego tłumaczenia. Gramatyki nie wykłada się oddzielnie, ale tylko w związku z czytanym tekstem. Idzie ona po lekturze jako pomoc, a nie przed lekturą, jako przeszkoda.

IV. Zajęcia w ogrodzie w Grünau, koło Berna w Szwajcaryi.

Sposób ten uczenia gramatyki nie jest nowym, został już owszem wypróbowanym.

Ażeby prędzej i dokładniej zapoznać się z łaciną, uczniowie szkoły w Abbotsholme, prowadzą ze sobą rozmowy w tym języku. Jest to interesująca próba wznowienia metod niegdyś stosowanych w czasach, gdy naprawdę po łacinie mówiono: jest to zarazem próba zastosowania metody naturalnej, bezwątpienia jedynie skutecznej.

Profesor Niemiec dr. Lietz, który przez rok wykładał w Abbotsholme tak pisze o tej metodzie:

„Rano uczniowie brali udział w wyścigu poczem zawiązują między sobą rozmowę:

„Prima luce tintinnabulum sonat. E cubiculis eximus. Omnes ordine ante portam stant. Luna etiam nunc lucet. Sed sol iam oritur. Lunae solisque radios spectamus. Tota cohors numeratur. Tres ex pueris tardi sunt. Hi igitur poenam dant. Tunc signo dato iter facimus. Sexcentos passus celeriter currimus. Deinde eodem revertimur.

— Nonne currere amas?

— Currere amo. Quid tu censes?

— Equitem dormire malo.

— At hic cursus corpus sanum facit. Nonne corpus sanum habere vis?

— Hoc maxime volo.

— Itaque quotidie curras, sic enim mentem sanam in corpore sano habebis“ [1]).

II. Nauki matematyczne. Wstęp do nauki matematyki odbywa się w warsztacie stolarskim. Tam mali uczniowie zapoznają się doświadczalnie z pojęciem linii, płaszczyzny, kąta, objętości ciała itp. Przejście od praktyki do teoryi na tablicy odbywa się potem bez najmniejszej trudności. Arytmetyka jest tu umiejętnością stosowaną. Uczniowie muszą obrachować wszelkie wymiary, podziały miernicze. Rozdzielono między nich rachunki folwarku, ogrodu, warsztatów, gier, materyałów piśmiennych, laboratoryum chemicznego i fizycznego, sali rysunkowej, mierzą węgiel, przeznaczony do użytku szkoły, zboże, obliczają objętość kubiczną pokoi itp. — rachunki te muszą prowadzić dokładnie.

[1]) Por. Dr. Lietz: Emlohstobba wyd. zob. w bibliografii przedmiotu na końcu pracy niniejszej.

Uczeń tu rozumie i ocenia praktyczną doniosłość nauk abstrakcyjnych. „Suche cyfry się ożywiają, zaczynają żyć, uczą prowadzenia domu, gospodarstwa, przedsiębiorstwa przemysłowego lub handlowego, przygotowują, jednem słowem, ludzi praktycznych i nabierają charakteru społecznego". Szczególną uwagę zwraca się na rysunki geometryczne i plany na ramy, na stoły itp. sporządzane w warsztatach. Uczy się matematyki, o ile to możliwe, na konkretnych przykładach — i w ścisłym związku z naukami przyrodniczemi.

III. Nauki przyrodnicze. Metodę nauk ścisłych opracowano nader gruntownie, gdzie zasadą powinno być ciągłe pobudzanie umysłu do obserwacyi, do kontrolowania i szukania prawdy.

Obserwacyę ułatwia położenie szkoły na wsi, gdzie dzieci zbierać mogą rozmaite okazy z królestwa flory, fauny i minerałów, poznają wcześniej życie, przyzwyczajenia i zewnętrzny wygląd zwierząt, niż organa wewnętrzne i szkielety. Kształty i budowę roślin przed ich klasyfikacyą, nazwy i wygląd gwiazd i planet przed prawami o ich ruchu.

O ile to tylko możliwe stawia się ucznia wobec samego badanego przedmiotu. Rzecz konkretna, dotykalna zwraca na siebie ruchliwą uwagę dziecka. Nie szczędzi się kosztów na laboratorya fizyczne i chemiczne, muzea przyrodnicze i ogrody botaniczne, aby nauczycielowi możliwie ułatwić przygotowanie lekcyi. Nader interesujące szczegóły pod tym względem podają sprawozdania: „Jahrbücher" szkół nowego typu. Ciekawy czytelnik znajdzie bardzo ciekawe formy wykładu nauk przyrodniczych w dziele E. Contou: str. 60—63 lekcya fizyki lub u Lowerisona str. 24—27 lekcya geologii (zob: literatura przedmiotu). Mali uczniowie garną się do laboratoryum z zapałem. W wyższych klasach przechodzi się łatwiej do ogólnego traktowania nauk. Widząc przy doświadczeniach zastosowaną matematykę uczeń z własnego popędu nabiera ochoty do niej.

W szkole dra medycyny Reddiego spotykamy szczególnie ciekawy wykład hygieny. Uczy on poznawać przyczyny zaziębienia i zakażeń. Zwraca uwagę ucznia na to: jaką człowiek niedbały i niechlujny bierze odpowiedzialność względem siebie, otoczenia, rodziny i społeczeństwa. Jest to po części kurs praktycznej medycyny np. jak ratować w wypadkach utopienia, uduszenia, otrucia.

Wykazuje złe skutki palenia itp. Zarówno w jedzeniu jak i piciu w szkołach nowego typu przestrzega się hygieny. Potraw nie zaprawia się ostrymi korzeniami, natomiast obficie podaje się jarzyny, owoce, mleko, jaja, ryby itp. Alkoholu w żadnej postaci się nie używa, postępując wedle orzeczenia nowoczesnej medycyny, że w każdej postaci i ilości jest dziecinnemu organizmowi wysoce szkodliwy. Grono nauczycielskie świeci uczniom przykładem najlepszym, przekonane względami społeczno politycznej prawdy, że prawie wszystkie nieszczęścia i zbrodnie itp. powstają skutkiem używania alkoholu.

Zwraca się uwagę na zmianę pracy umysłowej z cielesną, urozmaiconej odpowiednio zabawami i zajęciami natury estetycznej, hartuje ciało i dba o wystarczający wypoczynek.

Odbywając metodyczne wycieczki uczniowie śledzą kolejne przeobrażenia jakim podlegają produkty naturalne, roślinne, zwierzęce i mineralne.

IV. Historya i geografia. Tu podobnie jak i w innych naukach od konkretów i szczegółów przechodzi się do abstraktów i uogólnień, dąży się „do rozniecenia zainteresowania przez obserwacyę przyczyn i następstw w charakterach i aktach dramatu historycznego, nie przez pamięciowy przegląd dat i faktów.

Ośrodkiem jest historya ojczysta, od której się naukę rozpoczyna, poczem przechodzi się do historyi powszechnej, gdzie największy nacisk kładzie się na historyę cywilizacyi, urządzeń społecznych i oświaty, poznanie wybitnych jednostek, jako źródeł energii epok i ruchów. Chłopcy czytają tłumaczenia z najlepszych starożytnych autorów, zaznajamiając się ze sztuką utworów i innemi zabytkami, illustrującemi życie społeczne i umysłowe sławnych narodów starożytności, aby ducha greckiego nie tylko znali i rozumieli, ale także serdecznie kochali, odczuwając podniosłą atmosferę życia Grecyi.

Geografia, jako ogniwo między umiejętnościami przyrodniczemi, a humanistycznemi zajmuje szerokie miejsce w programie. Zadaniem nauki historyi jest okazać, że życie ludzkie zawisło od fizycznych warunków, że geograficzne ukształtowanie kraju jest kluczem handlowego i duchowego rozwoju narodów.

*

5. Wychowanie obyczajowo-religijne.

Wspomniałem wyżej, że wykształcenie woli i charakteru jest głównym celem, przenika całe życie i pracę szkół nowego typu. Do tego celu zmierzają następujące środki:

1) Nabożeństwo w kaplicy, przeznaczone by skupić i z ogniskować najwyższe wpływy i idee szkoły, przedstawia chłopcu idealne maxymy postępowania połączonego z czynami wzniosłych ludzi. Cała serya obrazów w kaplicy: big school przedstawia życie Chrystusa i najwybitniejszych geniuszy ludzkości.

2) Uczenie się na pamięć ustępów z ewangelii i psalmów.

3) Nauka (instruction) religii przystosowana do umysłów dziecinnych, wskutek tego nie dogmatyczna, ani sekciarska.

4) Uczniowie młodzi podlegają prefektom, starszym uczniom, wskutek czego wprawiają się w rozumienie swego stosunku względem innych kolegów i swojej odpowiedzialności względem młodszych.

5) Żadnych nagród się nieudziela.

Wychowankowie muszą czuć, że cnota sama jest nagrodą, i że jakakolwiek cząstka rozumnie obmyślonego, a dobrze wykonanego dzieła musi przynieść ostatecznie dobry wynik. Kary i nagrody są wynikiem naturalnego następstwa danego postępowania. Cielesne kary są zupełnie wykluczone. Przez oddziaływanie osobiste daje się sposobność przeżyć chwile godne życia np. chwilę radosnego spełnienia obowiązku.

6) Szkoły te pielęgnują w zabawie i pracy ż y c i e w s p ó l n e wychowawców z dziećmi, jako starszych i młodszych przyjaciół. Tu nauczyciele oddziałują obyczajowo-religijnie na młodzież swoją wzorową, silną osobistością, swojem natchnionem oddaniem się zawodowi wychowania i swoją miłością młodzieży.

Życie wspólne wychowanków i nauczycieli przedstawia się jak życie dobrze zorganizowanej gminy, w której każdy ma swe prawa i obowiązki. Nauczyciele i niektórzy z dojrzalszych wychowanków są przełożonymi a w kierowniku szkoły wszyscy widzą ostatnią instancyę. Członków domowego personalu szanuje się jako współpracowników. Obcowanie z nimi będzie dla przyszłych samodzielnych kierowników przedsiębiorstw wzorem stosunku pracodawcy, do robotnika. Żądzy panowania lub kłótliwości nie ma w tem państwie, którego życie jest wesołym dniem w miłości i obowiązku.

7) Pielęgnowaniu uczucia obyczajowo-religijnego, miłości ojczyzny prócz życia wspólnego i nabożeństw służą u r o c z y s t o ś c i w dni pamiątkowe, uprawianie poezyi i sztuki, — które przez pogłębienie umysłu i charakteru przygotowują drogę do prawdziwej religijności i obyczajności. W szkołach Lietza przedewszystkiem góruje element narodowy niemiecki i protestancki.

Nauki religii nie umieszcza się jako osobnego przedmiotu, jak geografii lub botaniki, lecz przeprowadza się ją w całem życiu państwa szkolnego, aby obyczajowo i religijnie na charakter oddziaływała. Przestrzega się poszanowania osobistej godności dziecka, które traktuje się, jako z natury dobre, do wolności powołane, a nie jak niewolnika.

Co jest uderzająco pięknem, to miła dobroć z jaką traktuje się dzieci jako pełnych ludzi.

Prostota w jedzeniu, ubraniu i mieszkaniu, prostota w stosunku nauczycieli do uczni jest zasadą w szkołach nowego typu.

Ucząc się sam sobie pomagać, wychowanek L. E. H. jest na najlepszej drodze do zdobycia sobie n i e z a l e ż n o ś c i o d i n n y c h, bo usługuje sobie sam zarówno w pracowni warsztatu, jak i na polu, czy w domu, czy w podróży, zdobywa więc biegłość, wprawę i zręczność każdego dnia.

Doświadczenia, jakie młodemu chłopcu nasuną się przy samoistnej pracy, bezpośrednio nauczą bardziej przekonywująco wytrwałości, niżeli wszelkie kazania i morały ludzkie.

Wreszcie przyzwyczajenie do poważnej pracy zapewnia stateczność charakteru.

Na tem budują szkoły nowego typu i nie pozwalają przejść bezczynnie żadnemu dniowi, tak w warsztacie pracy fizycznej, jak i w pracowni sfery umysłowej.

Najwyższe moralne właściwości samowładztwo i samozaparcie się wyrabiają przyszłego młodzieńca.

Religia wedle Rousseau'a osiąga najwyższy szczyt w religijnem uczuciu; bez niego nie może on sobie żadnej moralności pomyśleć. Moralność i religia są u niego w wewnętrznym związku jak drzewo i owoc.

W państwie szkoły nowej całe życie przenikają istotnie religijne elementy. Życie w niej wychowuje obywatela, jak w klasycznej starożytności Greka lub Rzymianina, — gdyż religii i obowiązków obywatelskich się nie rozdziela. Rosnący młodzieniec uczy

się każdego dnia swoje prywatne interesy koniecznie dobru wspólnemu podporządkować — jakby wedle zasady: „Wszystko, co chcecie, aby wam ludzie czynili, czyńcie także im".

Wychowawca powinien zawsze mieć w przytomności myśl, żeby jego kierownictwa wychowanek nie czuł; a wierzyć powinien, że idzie za własną wolą, chociaż w rzeczywistości czyni wszystko, co wychowawca przewidział lub życzył sobie.

Wychowanie więc na wsi wzmożone jest organizacyą życia w państwie szkolnem. Chłopiec zmęczony fizycznie przez roboty ręczne i zabawy zapomina oddać się zachciankom zmysłowym, gdyż porządek dzienny od wczesnego rana do wieczora wypełnia każdą godzinę pracą, więc nie dopuszcza próżniactwa; a zahartowanie ciała, zdrowy tryb życia na świeżem powietrzu przy dobrem odżywianiu się, umysłowej gimnastyce i odpowiednim spoczynku— zamyka drogi cielesnym chorobom, zniechęceniu itp. chimerom.

Życie w wielkiej swobodzie łamie system karności, co jest nieszczęściem dla uczni i nauczycieli; gdzie zaś blizko leżące pobudki do nieposłuszeństwa się usunie, tam go nie będzie.

IV.

Dzień w Abbotsholme.

Organizacyę szkolną najlepiej przedstawi opis przebiegu jednego dnia w jednej z nowych szkół: w Abbotsholme.

Wszyscy śpią przy uchylonych oknach. Wcześnie rano bywają pokoje opalane przed wstaniem uczniów z łóżek, aby przy świeżem powietrzu nie brakowało ciepła. W Abbotsholme o 6. godz. budzi chłopców dzwonek. Z pod białych wełnianych kołder wstają chłopcy żwawo. W wannach zmywają wszyscy całe ciało prędko zimną wodą i wycierają szybko kosmatym ręcznikiem; nawet w zimie nikt nie wstrzymuje się od tego zdrowego zabiegu, który stał się przyzwyczajeniem, codziennie potrzebnym, o którym wszyscy wiedzą, że wzmacnia i krzepi ciało, umysł i charakter.

Chociaż nie ma przedziałów, ani zasłon, wszyscy myją się nadzy, nie widać najmniejszego znaku dreszczów lub samopieszczenia się, ani z drugiej strony braku należytej skromności.

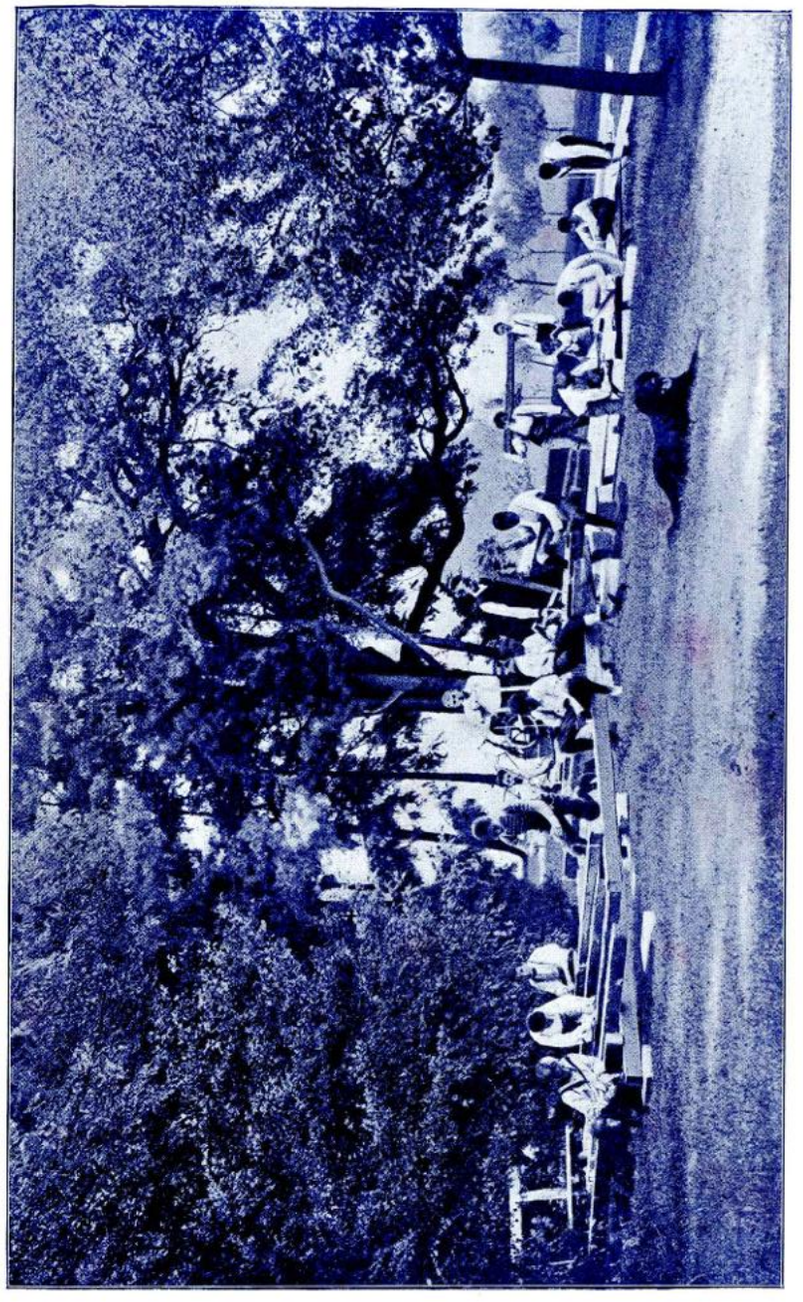
Z błyskawiczną szybkością chłopcy narzucają swe suknie. Możemy podziwiać bardzo praktyczny, zdrowy i malowniczy szkolny uniform. W tem i w czemkolwiek bądź innem rozpoznajemy, że wychowawca w państwie szkolnem nie wyklucza żadnej części ludzkiego życia ze swego planu, lecz przyjmuje odpowiedzialność za naukę i zorganizowanie wszystkiego.

Młody i stary, wielki i mały, wszyscy noszą ten sam strój — wełniana koszula z wełnianym kołnierzem, — spodnie do kolan, bluzka i kamizelka, wszystko z wełny (prócz podszewki), dlatego przewiewne, porowate i łatwe do wyprania. „Sam strój porywa poniekąd do biegu, do skoku w czasie spoczynku, a dozwala siedzieć i przechadzać się spokojnie w czasie pracy".

Gdy w kwadrans — drugi raz dzwonek zabrzmi, wszyscy są ubrani, którzy nie zdążyli kończą w następnych dwu minutach. W kilka chwil później widzimy gromadę żwawych młodzieńców uszykowaną przed bramą szkoły. Tęsknicy za domem lub mazgajstwa tu nie ma, gdzie uczniowie w prawdziwej radości i entuzyaźmie żyją. Pułkownik szkolnej armii kroczy przed frontem i spogląda, czy wszystko jest według przepisu. Liczenie wykazuje, że wszyscy się stawili. Potem kilka krótkich słów (komendy) rozkazu pułkownika i prefektów i wszyscy pędzą w spiesznym pędzie do granicy szkolnego obrębu i napowrót. Świeże powietrze pełnym oddechem napełnia piersi, wyciągają się kości i muszkuły.

Potem udają się wszyscy do Big School — szkolnej kaplicy, z której ścian spogląda cały szereg bohaterów ludzkości, a każdy dla nauczyciela i ucznia przedstawia obowiązek względem Boga, świata, ojczyzny, bliźnich i siebie samego. Chłopcy w sali tej siedzą spokojnie i poważnie, nawet bez nadzoru nauczycieli uczą się władać sobą. Nauczyciele wchodzą ubrani w płaszcz podobny do togi i sprawują poniekąd urząd kapłański. Klękają z całą gminą szkolną do modlitwy. Śpiewają prosty, piękny hymn narodowy, potem czytają ustęp z biblii, — każdy tydzień roku szkolnego poświęca się jakiemuś przywódcy ludzkości. Życie Chrystusa rozdzielono na cały rok, w czem szczególniej szeroko traktuje się epokę jego publicznej działalności. Kończąc nabożeństwo śpiewają jeden z najpiękniejszych psalmów np. 91. i krótkie ustępy pięknej a pojedyńczej liturgii szkolnej z modlitwą Pańską. Kaplicę opuszczają wszyscy prawdziwie wzruszeni i uroczyście nastrojeni, porwani prostym, dziecinnym, nie dogmatycznym sposobem czci religijnej. Połączenie podniosłej treści z artystycznie piękną uroczystą formą i otoczeniem musi na każdym wywrzeć wrażenie.

Z kaplicy udają się na śniadanie do jadalni, gdzie przy stołach ubranych obficie kwiatami spożywają talerz zdrowej i pożywnej owsianki (kleiku) „porridge — hafermus“ z cukrem i śmietanką, którą przenoszą chłopcy nad kawę i za żadną cenę, by za nią się nie mieniali. Następnie rozdaje się chleb, bułki, cacao (lub pieczone ryby z jajami albo marmoladę owocową). W jadalni jak w kaplicy spotykamy na ścianach obrazy np. Wieczerzę Leonarda da Vinci itp., odpowiadające znaczeniem symbolicznem czynnościom dnia.

V. Roboty stolarskie uczniów w Grünau w Szwajcaryi.

Sztuka w służbie wychowania przemawia skuteczniej, niż język nauczycieli.

Po śniadaniu wszycy udają się do sypialni, przetrząsają sienniki, trzepią prześcieradła, koce i poduszki, ścielą łóżka, czyszczą ubrania i trzewiki, nad czem czuwa prefekt, starszy w pokoju, którego sprawowanie tego urzędu wychowuje w poczuciu odpowiedzialności. Następuje 20 minut ćwiczenia w grze na instrumentach, — które każdy rad wykorzystuje nawet bez specyalnego nadzoru.

Nauka rozpoczyna się o $^1/_2$9. Co 45. minut następuje 15. minutowa pauza. Po drugiej godzinie spożywają drugie śniadanie z mleka i biszkoptów lub owoców złożone. O $^1/_4$1. udają się z nauczycielami przez pole do kąpieli w rzece, na której uprawiają w lecie sport wioślarski, w zimie łyżwiarski. O 1. godzinie rozbrzmiewa krótki śpiew: „Benedic nobis Domine Deus atque iis donis tuis quae de tua largitate sumus sumpturi per Jesum Christum Dominum nostrum. Amen". Poczem dwu zmieniających się co tydzień rozdaje przy każdym stole potrawy. Obiad składa się z mięsa, jarzyn i leguminy w dobrem zestawieniu i przyjemnej zmianie. Kończy się obiad śpiewem: „Benedictus sit Deus in donis suis! Amen". Poczem udają się wszyscy do „big school" gdzie nauczyciel lub dobrze grający uczeń odgrywa jakiś klasyczny kawałek, albo też deklamuje piękny wiersz, — co uzacnia, uszlachetnia młode dusze; a wpaja pogardę dla wszelkiego brudu w sztuce lub obyczajach.

O godzinie 2. przebrawszy się udają się wychowankowie do ulubionej przez wszystkich pracy fizycznej i ćwiczeń stosownie do pory roku: więc część do pracy w ogrodzie, gdzie kopią grzędy pod zasiew nasion lub sieją, sadzą, plewią, podlewają itp.; część na łąkę do zbioru siana, które zwożą do stodół; lub sporządzają wedle planów, przez siebie samych zrobionych: łodzie, kojce dla drobiu, gołębniki, usuwają trawę i ubijają ziemię na ślizgawkę, lub wspinają się na drzewa, by ścinać zbyteczne suche gałęzie, lub rżną drzewo itp. Słowem wszelki rodzaj pracy ogrodniczej lub gospodarskiej uprawiają tu uczniowie z nauczycielami. Przy pracy spostrzedz się dają niespodziewane inteligentne siły, zręczność w używaniu narzędzi, siła spostrzeżeń i kombinacyi.

Prócz tych zajęć popołudniowych udziela się w tym czasie nauki rysunków i modelowania. W godzinach zabaw w lecie

criket, w zimie football. Bez względu na wiatr i pogodę, deszcz lub zimno pracują młodzi w polu, w ogrodzie, cieplarni lub w lesie. Żadną pracą tu nikt nie pogardza, choćby to była najnieprzyjemniejsza i najbrzydsza.

Wychowanków tego państwa szkolnego nie zmusza gorżka bieda do tego rodzaju przykrych na pozór robót jak odwożenie taczek z błotem lub gnojem. Są to synowie rodziców, którzy nie żałują pieniędzy na dobre wychowanie, płacąc 100 funtów szterlingów (2400 koron) rocznie.

Ucząc się języków nowożytnych poznają węzły łączące narody, — pracując fizycznie poznają najlepiej na czem polegają różnice klasowe w społeczeństwie.

Najprzykrzejszą robotę osładza myśl następującej po niej kąpieli i smacznej kolacyi, godziny śpiewu lub muzyki itp. myśl, że praca przynosi korzyść własnemu zdrowiu teraz i na przyszłość.

Nikt od pracy się nie usuwa, każdy bowiem ma odpowiadające sobie obowiązki przepisane.

Skoro wychowankowie przebyli godzinę w państwie naszej wszechmatki przyrody, pożytecznie pracując i ucząc się rozumieć wielki warsztat wiecznej mądrości, o 3. godz. udają się do rozmaitych warsztatów wysokich i obszernych, zaopatrzonych w główne narzędzia dla stolarza, cieśli lub tokarza, aby ćwiczyć muszkuły, oczy i inne zmysły.

Każdy z chłopców ma swoje własne przybory potrzebne mu do pracy, którymi sporządza pożyteczne sprzęty jak: pale, poręcze, kliny, drążki do mioteł, ule, drabiny, półki na książki, pulpity na nuty, stoliki, ramy do obrazów, przyczem wprawiają się do posługiwania się heblami, piłami, młotami, świdrami itp. Starsi stawiają domek dla pszczół, mieszczący 20. uli, domek na zabawy itp. Spostrzegamy u młodych prawdziwą dumę i pewną ostrą zaciętość, by nawet ciężką robotę, skoro się zaczęło własnemi rękami dokończyć do ostatniego gwoździa u szczytu. Jak tu rozwija się siła charakteru powoli, ale pewnie! W sprawozdaniach szkolnych czytamy, że stary most znajdujący się w sąsiedztwie szkoły nowej, jej wychowankowie postanowili odbudować, co też uczynili, kończąc uroczystem poświęceniem budowy, spełniając obywatelski obowiązek, co dłużej w pamięci pozostanie, niż wyuczony na pamięć ustęp o miłości ojczyzny. Zamiast czytać przygody Robinsona — tu każdy chłopiec je przeżywa sam.

Przy zabawach lub walkach, zapasach lub szermierce — nie ma sporów, ani kłótni. Biorący w nich udział witają się na początku i żegnają się podaniem sobie dłoni — na znak, że koleżeństwo mimo przegranej lub pokonania na niczem nie ucierpiało. Jeżeli któryś wykroczy wbrew obowiązującej regule, natychmiast wszyscy współuczestnicy poprawiają go, w wątpliwych wypadkach rozstrzyga mistrz zabawy. Każdy poddaje się wspólnemu autorytetowi bezwzględnie. Nie masz lepszego środka do wyrobienia posłuszeństwa w spółpracy jak zabawy i zapasy. Przykład ze sprawozdania: czasem w czasie deszczu, kiedy nie można było grać w football odbywali chłopcy godzinną gonitwę tam i z powrotem przez pola i łąki, krzaki, kamienie i kałuże; z wesołem obliczem — oblani potem, przemokli od deszczu, zbłoceni szli potem do ciepłej kąpieli, która przechodzi w zimną, poczem zmieniali ubrania. Nikt tu nie myśli o płaszczu, kaloszach, chusteczce na szyję lub parasolu. Tu chłopiec nie może być rozpieszczoną lalką, gotującą się na stałego gościa knajpy.

Godzina 4. Młodzi robotnicy, zapaśnicy i biegacze wracają z warsztatów, pól, zabawy lub wyścigów do domu. Po kąpieli od $^1/_2$5—6 następują w zimie dwie 45. minutowe lekcye: 3 razy językowo- historyczne, 2 razy w tygodniu przyrodniczo-matematyczne, w lecie jedna językowa.

O 6. godzinie spożywają herbatę ze śmietanką lub mlekiem, gotowane lub surowe owoce, lub chleb z masłem lub miodem. O pół do 7. następuje godzina muzyki nader gorliwie uprawiana: na skrzypcach, pianinie, fisharmonii, bębnie, flecie, kotle i trąbce. Obok ludowych pieśni produkują raz na kwartał na koncertach utwory klasyczne. Od godziny $^3/_4$8. do $^1/_2$9. powtarzają chłopcy lekcye, wyrabiają zadania, młodsi pod dozorem prefektów.

W tym czasie ciemnego wieczoru wraca z poczty jeden z wychowanków, wysyłanych po kolei, — aby wzmocnili w sobie poczucie odpowiedzialności, dając dowód zaufania, odwagi i nieustraszoności. Żaden z uczniów nie uchyla się od tej wycieczki w ciemności lub niepogodzie. Dumni są, że mogą spełnić obowiązek dobrowolnie.

Po spożyciu o $^1/_2$9. cacao z biszkoptami udaje się cała społeczność szkoły: nauczyciele, uczniowie, sługi i goście do „big school“, gdzie śpiewają pieśń jakąś narodową. Kierownik szkoły omawia życiorys jakiegoś bohatera lub uczonego, poczem odśpie-

wują pieśni kościelne, następnie udają się na spoczynek. W Bedales uczniowie przechodzą po kolei przed całem gronem nauczycielskiem, podając każdemu z nauczycieli rękę. Idą wyprostowani i patrzą każdemu śmiało w oczy, mówiąc: good night. Każdy z wychowanków zawsze najmilej wspominał tę chwilę, — w której czuje się naprawdę obywatelem tej szkoły.

Nauczyciele i prefekci zbierają się na krótkie posiedzenie, na którem porusza się krótko zdarzenia dnia. Raz na tydzień roztrząsa się kwestye ustaw szkolnych, zarządu i sądu. Co 4. tygodnie ma miejsce wieczór rozpraw, na którym poruszane bywają rozmaite tematy, chłopcy uczą się swobodnie przemawiać. Tu poznaje się talent mówczy, który dalej się kształci. Wszystkie ważniejsze strony przyszłego, wielce ruchliwego życia poznaje i przeżywa młodzież w miniaturze. Przed ułożeniem się do spoczynku wszyscy zmywają sobie nogi zimną wodą. Zmęczeni całodzienną, dobrze zorganizowaną pracą — usypiają wychowankowie prędko.

W ten sposób rozwijając umysł i ciało — szkoły nowego typu dają najlepszy dowód swej wartości.

V.

Plany.

Wcelu unaocznienia tak zwanego: „selfgovernement“, bardziej wewnętrznych rysów szkół nowego typu, podaję tu najcharakterystyczniejsze plany, które w każdej z tych szkół noszą piętno ich założycieli lub kierowników, gdyż pomimo, iż wyszły z jednego pnia, nie mają wspólnego szablonu. Najważniejszym jest w nich zespół grona nauczycielskiego, którego kierownik-twórca jest ostatnią instancyą we wszystkich kwestyach. Grono nauczycielskie oddaje całą duszę jedynie sprawie wychowania, powierzonej sobie młodzieży. W krajach tych zachodnich, gdzie nie brak ludzi, gdzie panuje istna, powiem, hiperprodukcya ludzi egzaminowanych — jednostki z całym zapałem oddają się pracy naukowej wspólnie z młodzieżą, znajdując ze strony kierownika szkoły wszelkie ułatwienia i poparcie objawów samodzielności.

Możnaby w tych szkołach przeprowadzać formalne studya pedagogiczne i wieleby skorzystali nasi adepci filozofii, gdyby pewien okres studyów przebyli w tych szkołach, gdzie bardzo chętnie przyjmują gości, pozwalając przysłuchiwać się sposobowi prowadzenia lekcyi, służąc chętnie wszelkiemi informacyami jako „apostołowie“ dobrej idei, którą pragną przysłużyć się ludzkości.

Tablica I. podaje rysy charakterystyczne myśli angielskiej. U dołu widzimy jakby dwa symboliczne bieguny dodatni + i ujemny —. Przeciwstawiono: ducha, ojca i postęp materyi, matce i porządkowi. Następują 3 działy szkół, kształcące A miliony, B tysiące, C setki. Produktem pierwszego działu są robotnicy, drugiego administratorowie, a trzeciego organizatorowie i twórcy. Zadaniem pierwszych jest skupianie się, drugich systematyzacya (tj. układanie ze skupień całości według planu), ostatnich zaś inicyatywa. We wieku niemowlęcym od 1—3 roku następuje wychowanie przedwstępne (preliminary) ogólno ludzkie w domu chłopca i dziewczyny razem pod opieką ojca i matki, bez niańki. Wiek dziecinny trwa od 4—7

roku, poświęcony zorganizowaniu wychowania wspólnego chłopca i dziewczyny w ogrodzie dziecinnym pod opieką niewieścią. Wykształcenie ogólne trwa do 18. roku życia, po tym okresie następuje specyalizacya. Od 8—14. roku włącznie liczy się wiek chłopięcy. Pierwsze cztery lata poświęcone są wstępnemu (fore schools), ogólnemu, a systematycznemu wychowaniu narodowemu dzieci. Obejmuje ono zasiewanie rodzimych pierwiastków wychowawczych (sowing the seeds). Dopiero od 12. roku dziecko uczęszcza do jednego z trzech rodzaji szkół: A. szkoły elementarne zwane Primary schools, B. szkoły drugorzędne zw. Secondary schools i C. szkoły trzeciorzędne zw. Tertiary schools. A i B są szkołami dziennemi — dochodzącemi, C zaś konwiktowemi. We wieku młodzieńczym od 15 do 24. roku życia spędza młodzieniec przez cztery pierwsze lata ranek w praktyce przemysłowej, popołudnie na obowiązkowych ćwiczeniach milicyi szkolnej, — służba ta jest dobrowolna i zorganizowana przy szkołach, nie jak u nas przymusowa w wojsku, — wieczór na nauce w szkole (tz. Industrial Colleges). Na systematyczną naukę celem specyalizacyi w zamiłowanym przedmiocie przeznacza następne lata od 19—21. poczem zbiera wyniki swej narodowej edukacyi. Miliony więc ludzi kształci przeważnie kości i muskuły w grupie A. W grupie B. ukończywszy drugorzędną szkołę tysiące — pod odbyciu przy szkole przez 3. lata obowiązkowych ćwiczeń milicyi i wykształciwszy się specyalnie w technicznych kollegiach — osiągają po 22. roku życia skutki swej edukacyi, rozwinąwszy krew i nerwy. Setki (wyższe klasy) ukończywszy szkołę trzeciorzędną poczynają się od 19. roku specyalizować, poświęcając ranek poznaniu etyki, filozofii, sztuki, popołudnie przez 2 lata ćwiczeniu milicyi szkolnej, wieczór towarzyskiej rozrywce, kończą kollegia zawodowe (professional) z 23. rokiem życia rozwinąwszy serce i umysł.

Tablica II.[1]) Zawiera ona porządek dzienny w wychowawczej szkole w Abbotsholme w półroczu letniem. Do każdej klasy uczęszczają uczniowie mniej więcej jednego wieku, przeto każdą klasę oznaczam 12-letni, 13-letni itp. w rubryce „lata". Klas jest siedem. W tablicy tej łatwo się zoryentować, gdyż przedstawia dokładnie organizacyę ogólną zajęć wychowanków w tygodniu.

[1]) Wykonano ją 11 kolorami przeto miłe optycznie czyni wrażenie, ze względów technicznych nie możliwem było wykonanie jej u nas kolorami, z taką ścisłością jak w Anglii.

Tablica III.

Godziny	Zimowe półrocze w Abbotsholme.
7·—	Wstawanie.
7·15	Bieg (zw. Dauerlauf u Lietza).
7·30	Kaplica „Big School“ (zob. uwaga).
7·45	Śniadanie.
8·05	Porządkowanie sypialni.
8·15	Muzyka.
8·30 — 9·15	Dwie lekcye z dziedziny językowo-historycznej.
9·30 — 10·15	
10·15 — 10·45	Drugie śniadanie, zabawa, ćwiczenia dowolne.
10·45 — 11·30	Dwie lekcye z dziedziny matem.-przyrodn. (z tych jedna często na wolnem powietrzu).
11·45 — 12·25	
12·30	Śpiew lub ćwiczenia gimnastyczne.
1·—	Obiad (przed obiadem wszyscy myją ręce).
1·30 — 1·45	Deklamacya lub produkcye muzyczne.
1·45 — 2·—	Przebranie się do pracy fizycznej.
2·— — 3·—	Rysunki lub zajęcie w warstatach (stolarstwo, introligatorstwo).
3·— — 4·—	Praca w ogrodzie, gospodarstwie lub zabawa: szermierka lub bieganie.
4·— — 4·30	Kąpiel, przebranie się.
4·30 — 5·10	Dwie lekcye (3 razy w tyg. z nauk językowo-histor. 2 razy w tyg. z nauk matem.-przyrodn.)
5·20 — 6·—	
6·—	Podwieczorek.
6·30 — 7·30	Muzyka instrumentalna, pogadanki, czytanie, modelowanie, rzeźba itp.
7·30 — 8·30	Powtarzanie przerobionych lekcyi. Raz w tygodniu bicie na kułaki (boxowanie).
8·30	Kolacya.
8·45	Kaplica „big school“.
9·—	Spoczynek.

Uwaga do tablicy II. i III.

Razem 5 godzin pracy umysłowej, 5 godzin pracy cielesnej z ćwiczeniami, 9—10 godzin snu, 4—5 godzin na jedzenie, kąpiele, pauzy itp. Tygodniowo jedno popołudnie wolne na piesze wycieczki lub na rowerze, a wieczór na koncert, zabawy towarzyskie, przedstawienia itp., jedna godzina na szkolny parlament. Raz na 4 tygodnie godzina na rozprawy. Kwartalnie cały piątek na dalsze wycieczki, zwiedzanie przemysłowych zakładów na rowerach itp. Jak więc widzimy dzień rozdzielono na trzy części: Poranek poświęcony pracy naukowej, popołudnie fizycznej, a wieczór: sztuce, muzyce, poezyi i towarzyskiemu życiu. „Big school“

w innych szkołach t. zw. „kapelle“ wspólne czytanie arcydzieł przez kierownika szkoły, wszyscy chłopcy słuchają w skupieniu albo na świeżem powietrzu lub w specyalnej sali.

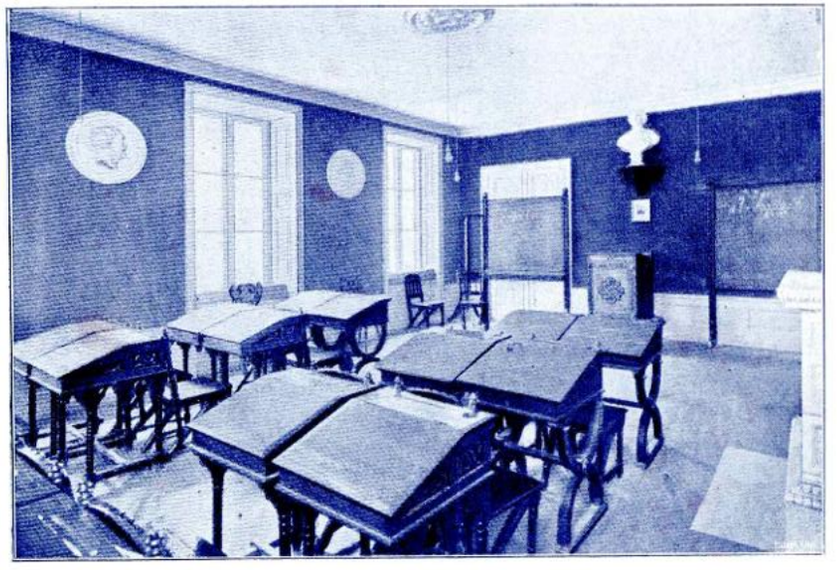
Tablica IV. Jak materyał naukowy w Praparatory School w Bedales rozłożono między poszczególne klasy objaśnia niżej podany szczegółowy rozkład według przedmiotu i klas.

Tablica V. podaje ilościowe zestawienie, wykazujące jak dyr. Zuberbühler praktycznie rozdzielił przedmioty, unikając przeciążenia i przeładowania. Łacina i greka są przedmiotami nadobowiązkowymi w jego zakładzie.

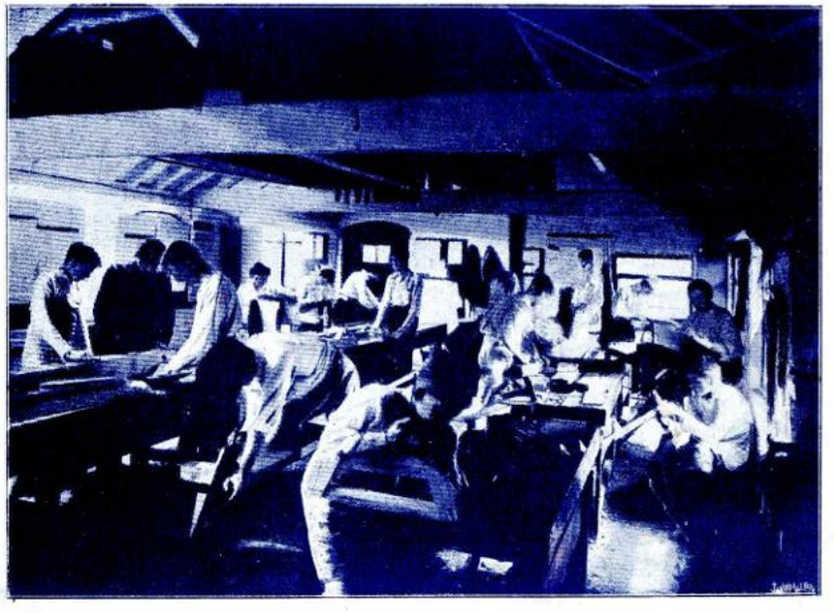
Tablica VI. Objaśnia ją niżej umieszczony plan naukowy. I a=t. zw. Oberprima, jest to najwyższa klasa, I b= Unterprima, II a = Obersekunda, II b = Untersekunda. Godziny popołudniowe np. 2—3 „Nauka“ służą na przygotowanie się samodzielne wychowanka.

W większości szkół nowego typu używa się bardzo nie wielu podręczników, natomiast uczniowie otrzymują obszerne i silnie oprawione notatki, które muszą przechowywać przez cały przeciąg nauki w szkole, gdzie istotnie najważniejsze rzeczy każdy notuje pod kierownictwem nauczyciela. Widziałem u starszych uczni po kilkanaście tomów notatek, w których podziwiałem systematyczną pracę, wdrożonych do niej wychowanków, ozdobioną mnóstwem indywidualnych rycin (no i karykatur).

Wedle podanych tu tablic i zestawień rozkładu planów nauki, można wejrzeć bliżej w organizacyę szkoły. Każdy specyalista znajdzie tu i ówdzie sposobność do wypowiedzenia swych krytycznych uwag, — a różnice same rzucą mu się w oczy. Pierwszą rzeczą to zależność każdego programu od indywidualności twórcy danej szkoły, którzy wzbijają się wysoko ponad zwykły tłum pedagogów swem oddaniem całej duszy dziełu wychowawczemu — np. Badley i Lietz. Ich szkoły powinien zwiedzić każdy pedagog. A dla pomyślniejszego rozwoju naszego szkolnictwa należałoby może zorganizować akcyę celem wysłania do tych szkół wybitniejszych jednostek z naszego ciała nauczycielskiego, celem przestudyowania głębszego organizacyi zasad i środków, jakiemi owe szkoły rozporządzają. Czerpiąc obficie z doświadczeń obcych na Zachodzie — świadomi przytem naszej tradycyi narodowej — najlepiej będą mogli przysłużyć się sprawie wychowania narodowego.

VI. Typ klasy w szkole Palmgrena w Szwecyi.

VII. Warsztat w Abbotsholme.

Rozkład

w Praparatory School w Bedales

Czas	Poniedziałek			Wtorek			Środa		
Klasa :	1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.
9—9·30	Arytmetyka	—	—	Arytmetyka	Historya	Arytmetyka	Historya	Geografia	Arytmetyka
9·35—10·5	Geografia	Arytmetyka	J. Angielski	Zadania	Arytmetyka	Pisanie	Arytmetyka	Arytmetyka	Pisanie
Drugie Śniadanie	do 10·45			do 10·45			do 11.		
Od środy 11-11·30 / 10·45-11·45	J. Francuski	Pisanie	—	J. Francuski	Pisanie	—	Muzyka		
11·30-12 / 11·15-11·45	**Szycie krzyżwych na tekturze Linetracing**	J. Francuski	Historya	Geometrya	Rysunki	Geografia	Rysunki	Zadania	Czytanie
12-12·30 / 11·45-12·50	Zajęcie ręczne Handicrafts			**Rysowanie krzyżwych**	Przyroda	Rysunki	**Spelling Ortografia**	**Rysowanie krzyżwych**	Przyroda
Obiad									
1·50—2·45	Czytanie poezyi			Czytanie poezyi			Dowolne czytania		
2·45—3·30	Occupations (przygotowanie się)			Gry			Przechadzka		
3·30—4·45	Gry			Occupations					
5. Tea (Herbata)									
5·30—6·15	Zabawa	Ogrodnictwo	Zabawa	Ogrodnictwo	Zabawa	Ogrodnictwo			

godzin

Tablica IV.

pod kierownictwem P. Scott'a.

Czwartek			Piątek			Sobota		
1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.
Arytmetyka	Historya	Arytmetyka	Arytmetyka	Przyroda	Arytmetyka	Historya	J. Francuski	Arytmetyka
Geografia	Arytmetyka	Pisanie	Zadania	Arytmetyka	Czytanie	Arytmetyka	Arytmetyka	Zadania
do 11.			do 11.			do 11.		
Geometrya	J. Francuski	Historya	Historya	Geografia	—	**Zadania**	Geometrya	Rysunki
Pisanie	Czytanie	Czytanie	J. Francuski	Zadania	Pisanie	Przyroda	Linetracing	Geografia
Zajęcie ręczne Handicrafts			Gramatyka	Rysunki	Krzywe	Rysunki	**Spelling (zgłoskowanie)**	Przyroda
Illustrations (rysują obrazki do lektury)			Czytanie poezyi			Muzyka		
Occupations			Gry			Occupations		
Gry			Occupations			Gry		
Ogrodnictwo	Zabawa	Ogrodnictwo	Zabawa	Ogrodnictwo	Zabawa			

*

Ilość godzin nauki

Tablica V.

poszczególnych przedmiotów w szwajcarskim L. E. H. w zamku Glarisseg.

	Klasa I.		Klasa II.		Klasa III.		Klasa IV.		Klasa V.		Klasa VI.		Klasa VII.
4	J. Niemiecki	4	J. Niemiecki	4	J. Niemiecki	3	J. Niemiecki	3	J. Niemiecki	3	J. Niemiecki	3	J. Niemiecki
4	J. Francuski	4	J. Francuski	4	J. Francuski	3	J. Francuski	3	J. Francuski	3	J. Francuski	3	J. Francuski
3	Historya	3	Historya	2	Historya	2	Historya	2	Historya	2	Historya	2	Historya
2	Geografia	2	Geografia	2	Geografia	2	J. Angielski	2	J. Angielski	2	J. Angielski	2	J. Angielski
2	Botanika i Zoologia	2	Botanika i Zoologia	3	Botanika i Zoologia	2	Botanika i Zoologia	2	Botanika i Zoologia	2	Botanika i Zoologia	2	Botanika i Zoologia
4	Arytmetyka	3	Arytmetyka	1	Arytmetyka	2	Arytmetyka	3	Chemia	2	Chemia	1	Chemia
1	Geometrya	2	Geometrya	2	Geometrya	2	Geometrya	2	Geometrya	2	Geometrya	2	Geometrya
2	Rysunki wolnoręczne	2	Rysunki wolnoręczne	2	Rysunki wolnoręczne	2	Rysunki wolnoręczne	2	Rysunki wolnoręczne	2	Rysunki wolnoręczne	1	Rysunki wolnoręczne
		1	Fizyka			2	Fizyka	2	Fizyka	2	Fizyka	1	Fizyka
		1	Rysunki geometr.	2	Rysunki geometr.	2	Rysunki geometr.	1	Rysunki geometr.			1	Geografia i geologia
				2	Algebra	2	Algebra	2	Algebra	2	Algebra	2	Algebra
22	Razem	24		24		24		24		22		20	

Rozkład godzin w Bieberstein

Tablica VI.

(wyższe klasy u Dra Lietza w półroczu letniem 1907 r.)

Godziny	Poniedziałek	Wtorek	Środa	Czwartek	Piątek	Sobota
$6^1/_2-7^1/_4$	I. a J. angiel.	Franc.	Przyrod.	Matem.	Matem.	Matem.
	I. b Matem.	Matem.	Matem.	Franc.	Angiel.	Przyrod.
	II. a J. franc.	Przyrod.	Matem.	Angiel.	Matem.	Fizyka
	II. b Matem.	Matem.	Angiel.	Matem.	Przyrod.	Angiel.
$7^1/_2-8^1/_4$	I. a Franc.	Historya	Przyrod.	Religia	Matem.	Matem.
	I. b Matem.	„	Matem.	„	Franc.	Przyrod.
	II. a Historya	Przyrod.	Matem.	Franc.	Matem.	Religia
	II. b Matem.	J. franc.	Historya	Matem.	Przyrod.	Franc.
$8^3/_4-9^1/_2$	I. a Fizyka	Historya	Przyrod.	Historya	Angiel.	Angiel.
	I. b Angiel.	„	Fizyka	Franc.	Franc.	Przyrod.
	II. a J. niem.	Przyrod.	Franc.	Matem.	Przyrod.	Religia
	II. b Angiel.	Franc.	Historya	Przyrod.	Historya	Franc.
$10-10^3/_4$	I. a Niem.	Franc.	Przyrod.	Angiel.	Angiel.	Angiel.
	I. b „	Angiel.	Angiel.	Fizyka	Fizyka	Przyrod.
	II. a Angiel.	Przyrod.	Niem.	Franc.	Franc.	Angiel.
	II. b „	Religia	Franc.	Niem.	Przyrod.	Historya
$11-11^3/_4$	I. a Niem.	Matem.	Franc.	Franc.	Niem.	Fizyka
	I. b „	Franc.	Angiel.	Matem.	Franc.	Przyrod.
	II. a Angiel.	Fizyka	Niem.	Franc.	Przyrod.	Angiel.
	II. b „	Religia	Matem.	Niem.	Historya	Niem.
12—1		Śpiew	Wolne	Śpiew	Angiel.	Wolne
					Franc.	
					Przyrod.	
2—3	I. a Warszt.	Warszt.		Rysunki	Rysunki	
	I. b Kowal.	Kowal.		Kowal.	$^3/_4$ 2 - $1/_2$ 4	
	II. a Ogrodn.	Ogrodn.		Ogrodn.	Kowal.	
	II. b Nauka	Nauka		Nauka	$^1/_2$ 3 - $3^1/_4$	
	I. a Warszt.	Fussball		Rysunki	Ogrodn.	
	I. b Kowal.	„		Ogrodn.	Nauka	
	II. a Ogrodn.				Rysunki	
	II. b				Fussball	
3—4					$^1/_2$ 4 - $4^1/_2$	
					Nauka	
					$4^3/_4$ - $6^3/_4$	

Rozkład materyału naukowego w Bedales:

Angielskie.

Geografia: Klasa 1[1]) (najniższa, wiek: 8 lat 5 mies.) 1 godz. tyg. Na kawałku ziemi nauczyciel z uczniami modeluje góry, doliny, ich kształty, daje obraz pionu i poziomu itp. Rysowanie planów prostych wedle podziałki.

Klasa 2) 1 godz. tyg. Rysowanie planu (modelowanego) okolicy. Rzeki, jeziora Anglii, fazy księżyca, Anglia jako wyspa, pory roku, kompas itp.

Klasa 3) 1 godz. tyg. Rasy ludzkie, strefy. Powtórzenie.

Klasa I) 1½ godz. tyg. Europa, Azya, Wielkie odkrycia.

Klasa II) 1·40 godz. tyg. Wyspy brytyjskie (ogólne rysy). Anglia szczegółowo.

Klasa III) 1½ godz. tyg. Australia, Nowa Zelandya i Afryka.

Klasa IV) 1½ godz. tyg. Ameryka, Azya.

Klasa V) 2¼ godz. tyg. Ameryka i Azya.

Klasa VI) 2¼ godz. tyg. Europa.

Klasa VII) Europa w dalszym ciągu.

Klasa VIII) W planach 3. ostatnich kursów geografi nie ma.

Historya: Klasa 1) 1¼ godz. tyg. Podanie o królu Arthurze i okrągłym stole, o bohaterach greckich, o Sygfrydzie.

Klasy 2—3) 1½ godz. tyg. O Napoleonie, Nelsonie, Clive'm i Gordonie.

Klasy I—V) 2—3 godz. tyg. w k. j. Historya angielska (1783—1815). W k. w. od najdawnieszych czasów. do 1066. W k. l. od 1066—1377 (1509).

Klasy VI—VII) 2¾ godz. tyg. Historya rzymska.

Klasa VIII) 2 godz. tyg. Historya angielska 1509—1832..

Literatura: Klasa 1) 4¾ godz. tyg. Uczenie się poematów: „North East Wind" Kingsley'a, „The Walrus and the Carpenter", „Lochinoar" itp. Czytanie: „Alice in Wonderland" i opowiadań z wieków średnich.

Klasa 2) 4¾ godz. tyg. Czytanie: „Hareward the Wake", „Pilgrim's Dream, Chamissa: „Peter Schlemihl" i „Midsummer Night Dream". Poezya. Czytanie dowolne. Uczenie się: „The Brook".

Kl. 3) 2¾ godz. tyg. Czytanie: „Tale of two cities", dowolne Tennyson'a: „The Revenge" itp.

Kl. I) 3 godz. tyg. Robinson Crusoe, The White Ship, The Lady of the Lake, opowiadania Spencera: Faerie Queene, The Battle of the Baltic. Podobieństwa z przyrodą.

Kl. II) 2·20 godz. tyg. Czytanie głośne wybranych ustępów z Cowper'a, Wordsworth'a, Coleridge, Byron'a i Macaulay'a. Dyktaty, pisownia i ortografia.

Kl. III) 2¾ godz. tyg. Uczenie się Browning'a: „Hervé Riel" i wybranych poezyi. Czytanie Dickens'a: „Tale of two cities", Scotta: „Ivanhoe".

Kl. IV) 3—4½ godz. tyg. z ćwiczeniami (composition). Morris'a: Sigurd the Volsung.

Kl. V) 2—2¾ godz. tyg. Czasy Gray'a i Goldsmith'a, romantycy angielscy.

Kl. VI—VII) 2 godz. tyg. Macaulay'a: „Lays of Ancient Rome". Shakespeare'a: „Coriolanus" i „Julius Caesar", Wergilego: Enejda w tłumaczeniu.

Kl. VIII) 3½ godz. tyg. Scott i jego żywot przez Lockhart'a, jego przyjaciela napisany. Tennyson, Stevenson'a: „Letters and Essays".

Composition (dosłownie tworzenie)=zadania: Kl. 1) 3 godz. tyg. Pisanie, ćwiczenia ustne i pisemne, ortografia.

Kl. 2) 3½—2½ godz. tyg. Dyktaty, pisanie uwag o ogrodnictwie i literaturze, znaki pisarskie, krótkie opisy z opowiadań.

Kl. 3) 3—2½ godz. tyg. pisanie uwag z geografii, historyi naturalnej i opowiadań.

Kl. I) 2½—1½ godz. tyg. Opowiadania z greckich i rzymskich autorów, z lekcyi historyi i geografii.

Kl. II) 1·40 min. godz. tyg. Ćwiczenia z historyi i literatury. W innych klasach zob. Gramatyka.

Gramatyka: Nauka rozpoczyna się w kl. 3) ½ godz. tyg. Funkcye części mowy.

Kl. I) 1½ godz. tyg. Podmiot, orzeczenie, przedmiot itp. rodzaje, przypadki, czasy i rozbiór gramatyczny.

Kl. II) 2—1½ godz. tyg. Części mowy szczegółowo. Rozbiór gramatyczny.

Kl. III) 1½ godz. tyg. Analiza gramatyczna.

[1]) Liczby arabskie 1. 2. 3. oznaczają klasy szkoły przygotowawczej (praparatory school), liczby rzymskie I—VIII. klasy średnie. W Bedales naukę rozdzielono na trzy kursy: jesienny, wiosenny i letni (skracam k. j., k. w., k. l.) klasom daję porządek odpowiadający naszym, gdyż tam zaczynają się na tercyi (III. c. odpowiada u nas 1 ludowej), III. b=2), III. a=3), III=I gimn.), II. (zw. Lower Midle)=II), I. (Lower Midle)=III), III. (Upper Midle)=IV.) II. (Up. M.)=V.), I. (Up. M.)=VI), Klasa: Remove=VII), Upper School=VIII).

Kl. IV) $4^1/_2$—3 godz. tyg. To samo i etymologia.

Kl. V) $^3/_4$—$1^1/_2$ godz. tyg. Rozbiór stylu i zadania, studyowanie sławnych rozpraw.

Kl. VI) Tosamo i studyowanie słów, myśli i artykułów (sentences and paragraphs).

Kl. VII) $^3/_4$ godz. tyg. tylko w k. l. rozprawy na dany temat.

Kl. VIII) $3^1/_2$—$2^3/_4$ godz. tyg. Tosamo.

Języki nowożytne:

Francuski: Kl. 1) $1^3/_4$ godz. tyg. w k. j. łatwe sceny, konwersacya i śpiewy.

Kl. 2) $2^1/_4$ godz. tyg. Tosamo i czytanie opowiadań krótkich, granie sztuczek: „Fiancès en Herbe“, „Le Bourgeois Gentilhomme“.

Kl. 3) $1^3/_4$ godz. tyg. Elementy gramatyki, czytanie, konwersacya, sztuczka: „Bébé au Piano“, śpiewanie pieśni.

Kl. I) $2^1/_2$ (k. l. 4) godz. tyg. Z gramatyki przypadki. Dent'a Pierwsza francuska książka. Reprodukcya pojedynczych opowiadań, śpiewanie pieśni francuskich.

Kl. II—III) 4—3 godz. tyg. Tosamo i dyktaty.

Kl. IV) 5 godz. tyg. Tosamo i składnia. Berthe aux grands pieds. Poznanie wyrażeń właściwych jęz. francuskiemu.

Kl. V) 3 godz. tyg. Składnia, Geografia Francyi, Histoire de Bayard. Ćwiczenia słuchowe i pisemne.

Kl. VI) 3 (k. l. $1^1/_2$) godz. tyg. Składnia. Mérimée: Matéo Falcone. Récits de Froissart. Zadania.

Kl. VII) $1^1/_2$ godz. tyg. Istotne rzeczy z gramatyki. Daudet: Contes du Lundi. Wyjątki z francuskiej prozy i poezyi na pamięć. „Le Conscrit“ Erckmanna.

Kl. VIII) $1^1/_2$—$4^1/_2$ godz. tyg. Wybór nowszej poezyi i prozy. Cyrano de Bergerac. Molière'a: „L' Avare“, „Scapin“ (w k. w. wybór dawniejszych autorów): Villehardouin do Commines'a. Voyages de M. Perrichon.

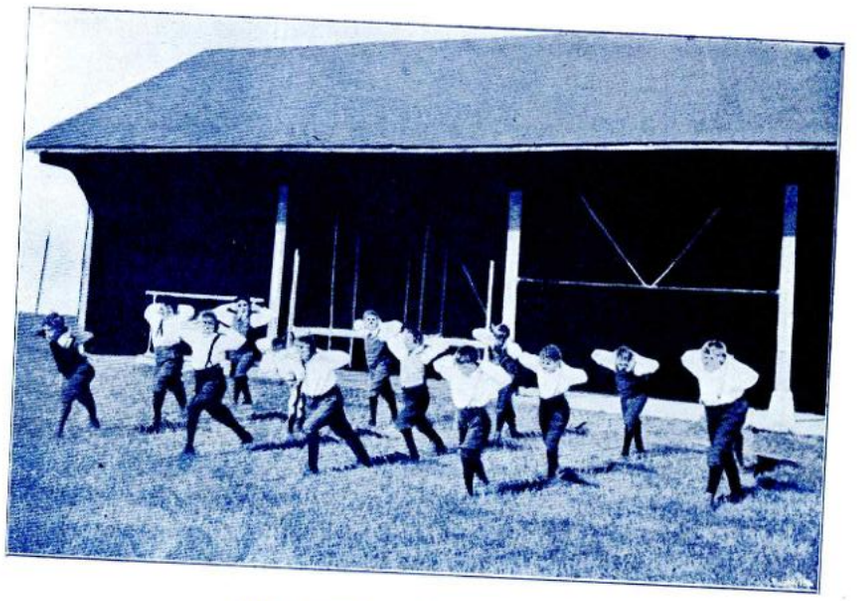
Niemiecki: Nauka rozpoczyna się w kl. IV) $2^1/_2$ godz. tyg. w k. l. elementarną konwersacyą.

Kl. V) 3 godz. tyg. Tosamo.

Kl. VI) 3 godz. tyg. Tosamo, gramatyka, poezye i czytanka niemiecka Cz. II. Harcourt'a.

Kl. VII) Tosamo i czytanka Spanhoofd'a.

Kl. VIII) $3^1/_2$—$4^1/_2$ godz. tyg. Schiller'a: „Maria Stuart“, 18 wiek literatury niemieckiej, Goethe'go: „Iphigenie“ i wyjątki prozy niemieckiej.

VIII. Gimnastyka w École des Roches.

IX. Jadalnia w Abbotsholme.

Języki klasyczne:

Łaciński: Zaczyna się od kl. II) 4—3 godz. tyg. Deklinacye, czasowników czas teraźniejszy. Łatwe ćwiczenia i tłumaczenia.

Kl. III) 4 godz. tyg. Tosamo, przymiotniki, konjugacya.

Kl. IV) $4^1/_2$ godz. tyg. Ćwiczenia gramatyczne, Caesar: Najazd Brytanii. Łatwe niespodziewane tłumaczenia.

Kl. V) $4^1/_2$—$3^1/_2$ godz. tyg. Ćwiczenia gramatyczne. Caesar: Wojna Galicka V. ks.

Kl. VI) $4^1/_2$ godz. tyg. Vergil: Enejda II. ks. z Liviusza i Caesara tłumaczenie kursoryczne w dowolnych miejscach.

Kl. VII) 6 godz. tyg. Powtórzenie gramatyki, ćwiczenia prozą. Cicero I. mowa przeciw Katylinie, Tacyta: Agricola.

Kl. VIII) 6 godz. tyg. Vergil: Enejda ks. VI. i X. Cicero: Pro Milone. Caesar: Wojna cywilna I. ks. Livius: Wojna z Hannibalem. Zasady składni. Tłumaczenie autora na wyrywki w różnych miejscach.

Grecki: Zaczyna się od kl. VI—VII) 3 godz. tyg. Gramatyka i łatwe ćwiczenia i tłumaczenia.

Kl. VIII) 4 godz. tyg. Thucydydes: Wyjątki z ks. IV. Homer: Iliada P. XXIII. i XXIV. Składnia i przejrzenie (revision) gramatyki.

Matematyka:[1])

Arytmetyka: Kl. 1) $3^1/_2$ godz. tyg. 4 działania do 12. rachowanie pamięciowe. Łatwe ułamki.

Kl. 2) $3^1/_2$ godz. tyg. Tosamo z większymi liczbami. Łatwe równania, System dziesiętniczy.

Kl. 3) $3^1/_2$ godz. tyg. Reguły proste i składane. Rachunki pamięciowe.

Kl. I) 2·40 godz. tyg. Tosamo i pojedyncze własności liczb.

Kl. II—III) 2·40 godz. tyg. Powtórzenie.

Kl. IV) 3 godz. tyg. Proporcye.

Kl. V—VI) $1^1/_2$ godz. tyg. Łatwe ćwiczenia i rozwiązywania zadań. (Procenty).

---

[1]) Jako podręcznik bardzo oryginalny poleciła mi Miss Borsche: Rythmic Approach to Mathematics by Mrs. Somervell. Publ. Philiph Son London. Też: Elementary Algebra Part I. with Answers 3 s. 6 d. Part II. with or without Answers, Teachers Edition (with answers) 2 parts 10 s. Elementary Geometry 4 s. 6 d. A Full Key 6 s. net. Elementary Graphs 6 d. London wyd. George Bell and Sons.

Kl. VII) 2¼ godz. tyg. Logarytmy, problemy równań.

Kl. VIII) ½ godz. tyg. Tosamo, dyskont itp.

Algebra: Zaczyna się w kl. III) w k. l. 1·20 godz. tyg. Pojedyncze równania algebraiczne.

Kl. IV) przez k. j. i l. po 1½ godz. tyg. Tosamo.

Kl. V) 1½ godz. tyg. Równania 1. stopnia.

Kl. VI) 1½ godz. tyg. Równania 1. i 2. stopnia, teorya pojedyńczych funkcyi.

Kl. VII) 1½ godz. tyg. Postępy. Funkcye koła, Metody graficzne.

Kl. VIII) 2¼ godz. tyg. Wyższa algebra, Trygonometrya, nauka o przecięciach ostrokręgowych — analityka.

Geometrya: Kl. 1) ½ godz. tyg. Wyszywanie krzywych.

Kl. 2) 2 godz. tyg. Wyszywanie, rysowanie krzywych, wycinanie i składanie odpowiednich figur.

Kl. 3) 2 godz. tyg. Cyrkiel, Łuki, praktyka w konstruowaniu figur.

Kl. I) 1·20 godz. tyg. Praktyczna geometrya, przecięcia linii i łuków.

Kl. II) 1·20 godz. tyg. Powtórzenie (głębsze).

Kl. III) 1·20 godz. tyg. Tosamo.

Kl. IV) tylko w k. w. i l. 1½ godz. tyg. Rysowanie krzywych.

Kl. V) 1½ godz. tyg. Planimetrya, ćwiczenia.

Kl. VII) 1½ godz. tyg. Teorya, zakres stycznych krzywych.

Kl. VIII) 1½ godz. tyg. Teorya, specyalna praca do egzaminu.

Science:

Kurs ogólny: Kl. 1) 1 godz. tyg. Owoce jesienne, ptaki, kwiaty.

Kl. 2) 1 godz. tyg. Praca wody, węgiel, mrówki, drzewa.

Kl. 3) 1 godz. tyg. Ruch zwierząt, rozwój owoców, woda, owady, drzewa.

Kl. I) 3 godz. tyg. Zmiana pogody, kalendarz miesięczny, prosty pomiar, kości i zęby, chwasty, kiełkowanie.

Kl. II) 3 godz. tyg. Doświadczenia z powietrzem. Barometer wiatr i burze, hygiena domu, wentylacya i osuszanie, las i łąka, nieurodzaj.

Kl. III) 3 godz. tyg. Doświadczenie z mlekiem, pożywienie, chemia świecy, trawienie, krążenie krwi, utrzymywanie pożywienia, ogród a farma. Pożywienie roślin.

Kl. IV) 3 godz. tyg. Doświadczenie światła i ognia, experyment chemiczny z wodą i powietrzem. Mechanika.

Kl. V) 3 godz. tyg. Chemia i hydrostatyka.

Kl. VI) 3 godz. tyg. Tosamo. Optyka, koloryka.

Kl. VII) 4½ godz. tyg. Tosamo, analiza chemiczna.

Kl. VIII) 4½—7½ godz. tyg. Fizyka: zasady energii, specyalne przygotowanie do egzaminów.

W Bedales dziewczęta mają od kl. IV. 1 godzinę w tygodniu poświęconą hygienie, ścieleniu łóżek dziecinnych, czyszczeniu, ogrzewaniu, oświetlaniu itp. wewn. urządzeniom mieszkania, szyciu, utrzymywaniu bielizny, gospodartwu, pielęgnowaniu domu (Home Nursing) itp.

Zajęcia ręczne:

Rysunki: Kl. 1—2) 1¼ godz. tyg. Malowanie z natury prostych wzorów, rysowanie na tablicy.

Kl. 3) 1¼ godz. tyg. tosamo i rysowanie z pamięci.

Kl. I—II) 2 godz. tyg. Perspektywa elementarna. Linie na papierze i tablicy, proste modele, studya z natury w kolorach.

Kl. III) 2 godz. tyg. Tosamo. Światło i cień.

Kl. IV) 2 godz. tyg. Studya z natury. Rysowanie z modelów, cieniowanie.

Kl. V) 2 godz. tyg. Studya wedle linii, równości, wypukłości, tonu i barwy; Studya w perspektywie.

Kl. VI) 3 godz. tyg. Tosamo i szkicowanie.

Kl. VII) 2 godz. tyg. Zajęcia indywidualne.

Kl. VIII) 4 godz. tyg. Indywidualne prace stosownie do skłonności i zamiłowania. Rysunki odręczne.

Miernictwo: Kl. 1—3) 1½ godz. tyg. Przechadzka (naturalna historya).

Kl. I—IV) nie mają tych zajęć.

Kl. V) 2 godz. tyg. Mapy pól.

Kl. VI) 2 godz. tyg. Pomiar ogrodu szkolnego i studya pomiarowe.

Kl. VII) 2 godz. tyg. Tosamo, pomiar pól do zabaw.

Kl. VIII) 2 godz. tyg. Pomiar wód, rowów, drutów elektrycznych w państwie, szkoły.

Ogrodnictwo itp.: Kl. 1—3) 1½ godz. tyg. Praca na własnych grządkach i okazyjna w ogrodzie szkolnym.

Kl. I) 1 godz. tyg. Początek ekonomii przyrody, doświadczenia, uprawa roli i jarzyn.

Kl. II) 4—3 godz. tyg. Uprawa jarzyn i kwiatów w ogrodzie szkolnym i pielęgnowanie własnej grządki.

Kl. III) $3^1/_2-4^1/_2$ godz. tyg. Praca w ogrodzie owocowym. Dojenie krów.

Kl. IV—VI) nie mają tych zajęć.

Kl. VII—VIII) 4 godz. tyg. Dozór i staranie o pola zabawy, nadzór pracy w ogrodzie kwiatowym, jarzynowym i owocowym,— dójka i wyroby mleczne (Dairy work). (Dla chłopców i dziewcząt).

Warsztaty: Pracować w nich zaczynają wychowankowie od kl. III—VIII. (po 2, 4, 3, 2, 3 i 3 godz. tyg.) od III—VI. uczą się rysunku: dokładnego przedstawienia na papierze, z rzutami ukośnemi planów, praktycznego mierzenia, używania narzędzi, poznają ich konstrukcyę, siłę przy spajaniu belek itp. zajęciach.

Kl. VII—VIII. uczą się heblowania, skrobania, kitowania, lutowania, kucia, używania narzędzi tokarskich: poznają własności żelaza, stali, miedzi i innych kruszców, uczą się hartowania ich, stężania, nabierają wprawy w ważeniu itp.

Roboty iglane: Kl. 1—3) $1^1/_2$ godz. tyg. Robią kosze z łoziny, uczą się szyć równo.

Kl. I) 2 godz. tyg. Robienie fartuszków, worków, siatkowej roboty.

Kl. II) 2 godz. tyg. Robienie pończoch. W innych klasach 1 godz. tyg. zajęcia indywidualne: robienie ubrań do gier.

W kl. IV. i V. dziewczęta mają 1 godz. co 2 tygodnie przeznaczoną na robienie różnych szat.

Gotowanie: Zaczyna się w III. klasie $2^1/_2$ godz. tyg. Gotowanie mięsa i jarzyn, budeni (pudding) i pasztetów (też prowadzenia kuchni wegetaryańskiej).

Dziewczęta z klas V. i VI) mają $2^1/_2$ godziny tyg. kucharstwa, gotowania całych obiadów, pieczenia chleba i ciast.

Kl. VII. i VIII) $2^1/_2$ godz. tyg. Gotowanie mięsa i jaj.

Musztra: Kl. 1—3) $1^1/_2$ godz. tyg. szwedzka gimnastyka.

Kl. I—IV) 2 godz. tyg. Stopniowe serye ruchów, ćwiczeń oddechania, proste zginanie tułowia, ruchy dźwigniowe i wahadłowe, łopatkowe i podbrzuszne, ćwiczenia gimnastyczne gry i stąpania taneczne.

Kl. V—VIII) 2 godz. tyg. Tosamo, lecz ćwiczenia skombinowane i skakanie z przeskakiwaniem.

Musztra wojskowa i strzelanie: Zaczyna się od kl. I—IV) po 2 godz. tyg. Ćwiczenia nóg, marsze, nieme ćwiczenia itp.

Kl. V—VIII) $2^1/_2$ godz. tyg. Tosamo, ataki, obrona i $^3/_4$ godz. tyg. Strzelanie.

Muzyka:

Muzyka elementarna: Kl. 1—3) 1 godz. tyg. Ćwiczenia słuchu; nuty, rytm, rozwój ręki przez wolne ćwiczenia. Początki muzyki.

Kl. I—IV) 1 godz. tyg. Podstawy muzyki i ćwiczenia.

Śpiew: Kl. 1—3) 2 godz. tyg. Śpiew szkolny.

Kl. I—VIII) 2 godz. tyg. Chóry, hymny i śpiewy ludowe.

Muzyka orchestralna: Z kl. I—VIII) 2 godz. tyg. Np. Reinecke Preludyum do 4 aktu króla Manfreda, Brahm'a: Węgierskie tańce, Bethoven: Owertura do Coriolana, Mozarta: Symphonia G. minor, Wagnera: „Rienzi" Overtura, Volkmana: Serenada itp.

Program nauk w École des Roches:

Oktawa[1]*:*

J. Francuski: 6 godz. tyg. Rozmaite ćwiczenia ustne: lektura, na pamięć, wyjaśnianie. [Podręczniki Boitel: Lecture et récitation appliquées à l' éducation (wyd. A. Colin)]. Ćwiczenia pisemne: dyktaty, opisy przedmiotów znanych, małe opowiadania i „résumés de leçons de choses". Gramatyka: rzeczownik, przymiotnik, słowo. [Podr. Huleux et Hanriot, amée préparatoire (wyd. Picardet Kaan)].

Geografia: 3 godz. tyg. Szkoła i jej okolice (mapa wypukła). [Podr. dla nauczyciela Pestalozzi: Comment Gertrude instruit ses enfants (wyd. Delagrave) i Newmann's sand modelling]. Podróż z Paryża do Verneuil. — Domy i miejsca rodzinne uczniów. Geografia Francyi.

Historya: 3 godz. tyg. Francya w opowiadaniach [Podr. Lavisse (année préparatoire).

Matematyka: 6 godz. tyg. Cztery działania. System metryczny. [Podr. dla naucz. Jean Macé: L'avithmétique de grand-papa (wyd. Hetzel), dla uczni: Leyssenne, année préparatoire (wyd.

[1]) We Francyi oktawa odpowiada naszej I. kl. gimn., septima = II., seksta = III., kwinta = IV., kwarta = V., tercya = VI., sekunda = VII., prima = VIII.

Collin) i Seignette: Cours élémentaire (wyd. librairie générale de l'enseignement].

Fizyka i przyroda: 4 godz. tyg. Lekcye poznania rzeczy, z licznemi przechadzkami i doświadczeniami stosownie do sezonu. [Podr.: Les Saisons (wyd. Picard et Kaan), dr. Saffray: Leçons de choses (wyd. Hachette), Colomb: Leçons de choses (wyd. Collin)].

J. angielski i niemiecki: 10 godz. tyg. (Podr. Alphabet allemand de Garnier (Das deutsche A. B. C., Premiers exercices practiques de langue allemande à l' usage des commerçants, par Braeunig et Dax (wyd. Hachette), Mouchet: La première année d' anglais (wyd. Delalain)].

Śpiew: 2 godz. tyg.

Rysunki: 2 godz. tyg.

Septima:

J. Francuski: 6 godz. tyg. Przykłady, zwykłe reguły, listy, dyktaty. Gramatyka: analiza zdań itd. [Podr.: Huleux et Hanriot (cours intermédiaire).

Geografia: 2 godz. tyg. Świat, a szczegółowo morze śródziemne. [Podr.: Vedel, Bauer de St. Etienne (wyd. Larousse), Petit et Roy (wyd. Delalain)].

Historya: 2 godz. tyg. Opowiadania z historyi starożytnego Wschodu, Grecyi i Rzymu. [Podr.: Lamé-Fleury uzupełniana przez Seignobos'a (wyd. Collin), Malet'a (wyd. Hachette).

Matematyka: 5 godz. tyg. System metryczny, Geometrya; linie, kąty, koła, objętości. Obliczenia pamięciowe. [Podr.: Leyssenne, cours moyen (wyd. Collin)].

Fizyka i przyroda: 3 godz. tyg. Ziemia, woda, powietrze, kosmografia. [Podr.: dla naucz.: Martin et Roy, Eléments des sciences (wyd. Delalain)].

J. Niemiecki i Angielski: Dresch: Première année d' allemand i Mouchet: Première année d' anglais (wyd. obie Delalain)].

Śpiew i rysunki jak w kl. poprzedniej.

Seksta:

J. francuski: 6 godz. tyg. Dyktaty, opowiadania, analiza gramatyczno-logiczna, konjugacya słów nieregularnych, przyrostki i końcówki, synonimy. [Podr. jak wyżej, cours moyen].

Geografia: 2 godz. tyg. Francya i jej kolonie. [Podr. Ferrand (wyd. Cornély).

Historya: 2 godz. tyg. Historya Francyi do 1610 i uwagi z historyi powszechnej. [Podr.: Lavisse, 2-e année].

Matematyka: 6 godz. tyg. Powtórzenie, podzielność, próby, ułamki, reguła trzech, rachunek procentu i renty. [Podr. Leyssenne, cours supérieur]. Początki geometryi. [Podr. Paul Bert, Géométrie expérimentale (wyd. Delagrave)].

Fizyka i przyroda: 3 godz. tyg. Powtórzenie i botanika, zoologia. [Podr. dla naucz.: Caustier (wyd. Nony)].

J. angielski i niemiecki; śpiew i rysunki jak wyżej.

Kwinta:

J. Francuski: 6 godz. tyg. Trudności gramatyczne, etymologia, sprawozdania z lektury osobistej, opowiadania. [Podr. jak wyżej].

Geografia: 2 godz. tyg. Europa.

Historya: 2 godz. tyg. j. w. do naszych czasów. [Podr. j. w.].

Matematyka: 6 godz. tyg. Pierwiastki, stosunki, proporcye. Algebra i Geometrya. [Podr. j. w.].

Fizyka i przyroda: nauka o siłach fizycznych: ciężkość, ciepło, światło, magnetyzm i elektryczność. [Podr. j. w.].

J. angielski: j. w. [Podr. Charlin's course (wyd. Hechette) i Famons englishmen, 2 vol. Londyn (wyd. A. et Ch. Black) Londres].

J. niemiecki: j. w. [Podr. Clarac et Wintzweiller: Zweites Sprach und Lesebuch (wyd. Masson)].

Śpiew i rysunki: j. w.

Kwarta:

Geografia i historya: 6 godz. tyg. Geografia Azyi, Afryki. [Podr. Collection Lespagnol (wyd. Delagrave)]. Historya Wschodu i Grecyi. [Podr. Malet: Histoire ancienne (Hachette), Egger-Histoire de la litérature grecque (wyd. Delaplane), Merlet: Morceaux choisis d' auteurs grecs]. Klassycy francuscy: Bossuet: Discours sur l'histoire universelle (wybór), Racine: Esther, Athalie. Autorzy nowsi: Th. Gautier, Leconte de Lisle, de Hérédia. Loti, Maspéro, de Préville.

J. łaciński: 6 godz. tyg. [Podr. Martel: Grammaire latine i Thèmes oraux (wyd. Garnier)] i Epitome historiae graecae de Lantoine (wyd. Collin).

Matematyka: 4 godz. tyg. Powtórzenie arytmetyki, geometrya i algebra: równania 1. stopnia. [Podr. Arithmétique de

Bourlet (wyd, Hachette), Géométrie de Poulain (Desclée) Algèbre de Bourlet, Cosmographie de Grignon (Nony).

Fizyka: 2 godz. tyg. Płyny i gazy. [Podr. Physique de Basin.

Chemia: 2 godz. tyg. [Podr. Troost ou Joly et Lespieau.]

Przyroda: 3 godz. tyg. Botanika i geologia. [Podr. j. w. Colomb et Houlbert (Collin)].

J. angielski: 3 godz. tyg. [Podr. Miss Corner: History of Greece, Famons englishmen 2-gi tom.

J. niemiecki: 2 godz. tyg. j. w.

Stenografia i buhalterya: 1 godz. tyg.

Tercya:

Geografia i historya: 6—13 godz. tyg. Geografia Europy [j. w.] Historya Rzymu i średnich wieków (do 1453). Historya literatury rzymskiej. Autorowie klasyczni: Corneille: Horace, Cinna, Polyeucte, Radogune. Racine: Britannicus, Les Plaideurs. Moliere: L' Avare. Autorowie nowsi: Chateaubriand, Flaubert, Banville, Sienkiewicz, Boissier, itp. Historya literatury średniowiecznej. [Podr. Manuel de Doumic (Delaplane), Morceaux choisis de la Bibliothèque populaire (Gautier). Autorzy współcześni: Hugo-Bouchor (Roland), Banville (Gringoire), A. France (Jongleur de N. D.)

J. łaciński: 5 godz. tyg. [Podr. j. w. i Selectae de Martel, César: Guerre des Gaules (livre VII.)].

Matematyka: 4 godz. tyg. Logarytmy. Powtórzenie geometryi. Trygonometrya praktyczna (pomiar terenu). Równania 1. i 2. stopnia. Postępy arytm. i geom. Teorya logarytmów.

Fizyka: 2 godz. tyg. Akustyka, optyka, elektryczność.

Chemia: 2. godz. tyg. j. w.

Przyroda: 3 godz. tyg. Fizyologia człowieka i zoologia.

J. angielski: 2 godz. tyg. [Miss Corner, History of Rome. Kipling: First jungle book. Thèmes anglais du baccalauréat (Nony).

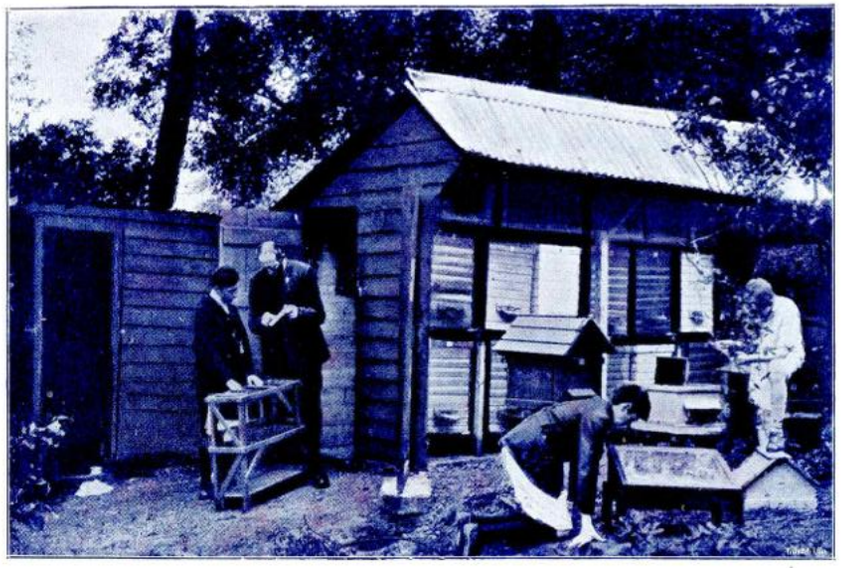
J. niemiecki: 2 godz. tyg. Feuillée: Muller et Schür, Livre de lectures allemand.

Buhalterya: 1 godz. tyg.

Rysunki: 3 godz. tyg.

Sekunda:

Geografia i historya: 7—15. godz. tyg. Geografia ogólna: Ziemia i człowiek. Ameryka i Oceany. [Collection Lespagnol. Przegląd poprzednich okresów historycznych z punktu

X. Czyszczenie uli z nauczycielem.

XI. Wychowankowie zajęci przy murowaniu brzegów strumienia.

widzenia wiedzy społecznej. Historya ogólna 1453—1715. [Lectures sur la société au 17-e siècle]. Szczegółowa historya literatury francuskiej w 17. w.

J. łaciński: 5 godz. tyg. Wielcy klassycy: Wergiliusz i Cicero, Pliniusz: Listy. Sallustyusz: Catilina i Jugurta. [Bréal et Bailly: Mots latins. Meynal: Recueil de versions latines (Belin)].

Matematyka: 4 godz. tyg. Arytmetyka teoretyczna. Koniec algebry. Powtórzenie geometryi. Trygonometrya. [Trigonométrie de Combette (Juven)].

Fizyka: 2 godz. tyg. Równowaga cieczy i gazów.

Chemia: 2 godz. tyg. Metale i chemia organiczna.

Przyroda: 1 godz. tyg. Geologia.

J. angielski: 2 godz. tyg. historya literatury angielskiej. [Podr. Stephen Gwynn: The masters of english litterature. Miss Corner: History of England. Swift: Gulliver's travels.

J. niemiecki: 2 godz. tyg. (Drittes Lesebuch).

Prima:

Program do baccalaureatu (t. j. matury).

Historya: 1715—1815. ... [Bernard i Milhaud).

Geografia: Francya. [Gobelin i Conrad].

Mechanika: [Appell et Chapuis (Collin)].

J. angielski: Shakespeare: Jules César. Dicken's: Christmas. Carol.

J. niemiecki: Meneau, Wolfomm et Lorbeer Deutsche Lesebuch (wyd. Didier).

Poza tem jest sekcya specyalna dwuletnia przygotowująca do rolnictwa, kolonizacyi, przemysłu i handlu, ewentualnie klasa filozoficzno-matematyczna.

Plan naukowy Dra Lietza.

Plan naukowy rozdzielono na 2 działy nauki humanistyczne i realne. Przejście z jednego do drugiego działu tworzy geografia (Erdkunde).

Nauki humanistyczne.

I. Przedmioty historyczno-filozoficzne.

a) Historya: (po 3 godz. tyg. we wszystkich klasach).

I. Kurs: Klasy VI—IV.[1]) Poglądowe historyczne obrazy.

[1]) W Niemczech nauka trwa lat 9. Seksta (VI.) odpowiada naszej I. kl. gimn. Kwintą=II. Kwarta=III. Untertercya=IV. Obertercya=V. Untersekunda=VI. Obersekunda=VII Unterprima=VIII. Oberprima=IX., której u nas niema.

Na widoku ma się przedewszystkiem materyał obfitujący w zdarzenia grupujące się około wielkich osobistości.

Więc w VI. kl. Zasadnicze pojęcia historyczne, wychodząc z historyi ojczystej i obecnej od Wilhelma II., Wilhelm I., Fryd. Wilh. III., Fryd. W.) Resztę roku szk. zajmuje historya najdawniejszych kultur: Egiptu, Babilonii, Assyryi.

Kl. V) Dalszy ciąg historyi starych ludów zwłaszcza Indogermanowie: Medowie, Persowie, Grecy i Rzymianie do czasów Aleks. W.

Kl. IV) Grecy, Rzymianie i Germanowie od 323 przed Ch. do 476 po Chr.

II. Kurs: (Klasy III. b, III. a, II. b). Historya ludów. Utorowanie zrozumienia hist. rozwoju i znaczenia niemieckiego narodu.

Kl. III. b) Starożytność niem. Wieki średnie do Reformacyi.

III. a) do śmierci Fryd. W.

II. b) do czasów obecnych.

III. Kurs: (Klasy II a, I. b, I. a). Historya powszechna ze szczególnym naciskiem na momenty hist.-kulturalne. Uzyskanie zrozumienia przebiegu historycznego rozwoju. (Przyczyna, skutek, prawa rozwoju).

Kl. II. a). Historya starożytna w przejściu synchronistycznym do bitwy pod Actium.

Kl. I. b) do pokoju westfalskiego (1648).

Kl. I. a) do czasów teraźniejszych. Powstanie obecnych potęg państwowych i ich wzajemny stosunek. Kwestya społeczna w XIX. w. Wprowadzenie do politycznego życia obecnego. Podstawy gospodarki narodowej i polityki społecznej (Socialpolitik).

b) Historya i nauka religii: (po 2 godz. tyg.)

I. Kurs: Stopień naiwnej dziecięcej wyobraźni, typowe osobistości i charakterystyczne zdarzenia. Życie religijno-obyczajowe oparte na materyale obficie wiążącym się z fantazyą. Cofanie się od teraźniejszości do Jezusa.

Kl. VI) Opowiadania o urodzeniu się Jezusa, dzieciństwie, czynach (cudach), śmierci i zmartwychwstaniu. Najdawniejsze czasy narodu żydowskiego (Patryarchowie i Mojżesz) w opowiadaniu.

Kl. V) Opowiadania z czasów żydowskich sędziów, królów i proroków (Josua, Deborah, Gideon, Jephta, Simson, Saul, Dawid, Ahab i Elias, Elisa, Amos, Jeremias. Wygnanie i powrót.

Kl. IV) Jezus. Kazanie na górze, allegorye, losy Jego uczniów. Charakterystyczne rysy w życiu Pawła i historya dawnego chrześć. kościoła.

II. Kurs: Utorowanie do zrozumienia hist. rozwoju religii żydowskiej i powstania z niej religii chrześć.

Kl. III. b) Rozwój żyd. religii w związku z powstaniem starego testamentu. Fazy rozwoju: 1) religia ludu izraelskiego (Pentateuch, Sędziowie i księgi królów, 2) Religia proroków (psalmy), 3) Prawa religii (kodeks kapłanów), Esra, Nehemia.

Kl. III. a) Od śmierci Ezrasza do działalności Jezusa. Rozwój i skostnienie religii praw, walka z nią i zwycięstwo Jezusa. 1) Surowe zasady religii prawa i zniszczenie proroctwa. (Sacharja II. Maleachi). 2) Reakcya przeciw jej wyłączności i twardości (Ruth i Jonasz). 3) Walka pod dowództwem Makkabejczyków. 4) Powstanie literatury mądrości (Hiob, przypowieści itp. 5) Apokaliptyka. 6) Wznowione proroctwa (Jan Chrzciciel). 7) Życie Jezusa.

Kl. II. b) Dalszy przebieg życia Jezusa, jego walka przeciw religii prawa. i śmierć. Gmina chrześć. Paweł, założyciel kościoła, grecko i rzym.-kat. Kościół. Papiestwo. Próby wznowienia Ewangelii Jezusa w formie Pawła przez Lutra. Wyznania chrześcijańskie.

Kurs III. Powszechna historya religii. Głębsze zrozumienie właściwości żyd. i chrześć. rel. Religia, jej powstanie i istota poparte przez poznanie niechrześcijańskich religij.

Kl. II. a) Starobabilońska, egipska, indyjska, perska, grecka, germańska i muzułmańska (Islam) religia.

Kl. I. b) Powstanie i istota chrześcijaństwa. Proroctwa a grecka filozofia. Trudniejsze miejsca ze Star. i Now. Testamentu.

Kl. I. a) Rozwój chrześć. religii. Powstanie kościoła, dogmatów, papiestwa, jego punkt kulminacyjny. Walka z niem, reformacya, ortodoxia luterska, pietyzm, rationalizm. Nowsza teologia za Schleiermachera, Sekty, filozofia religii.

Sztuka. Rysunki: (po 2 godz. tyg.)

I. Kurs. (2 klasy) I) Ćwiczenia w liniach, kołach, krzywych, kombinacyach, Palmety itp. rysunek z pamięci. II) Początki rysowania z natury, ornamentyka, ćwiczenia tuszowe.

II. Kurs kl. III. b) Obrazy powierzchni z natury. Szczegóły architektoniczne, widok z frontu. Nakładanie farb. Zasady ornamentalnego wypełniania przestrzeni.

*

Kl. III. a) Studya ze świata roślin i zwierząt. Oddalona perspektywa. Zasady linearnej perspektywy.

Kl. II. b) Spostrzeganie działania światła i cieniu. Uzupełnienie praw perspektywy.

III. Kurs kl. II. a) Szkice z natury.

I b) Dalszy ciąg szkicowania i rzutów na podstawie studyów. Geometryczny rysunek (parallelprojektion).

I. a) Studyum natury, rzuty ołówkiem i farbą. Dalszy ciąg geom. rys. Konstrukcye perspektywiczno-cieniowe.

II. Języki.

Niemiecki: (po 3 godz. tyg.)

I. Kurs Ćwiczenie zdążające do pewnego, wolnego odpowiedniego temu stopniowi, ustnego i pisemnego wyrażania się w zakresie myśli tego wieku.

Kl. III) Opowiadanie i czytanie bajek Grimma, Robinsona Crusoego. Uczenie się wybranych poezyi. Proste małe zadania treści opowiadającej, naprzemian dyktaty. Z gramatyki: proste zdanie i czasownik.

Kl. V) Lektura podań greckich, rzymskich i germańskich. Opisy i dyktaty. Z gramatyki: zdanie złożone.

Kl. IV) Lektura: Homera: Iliada i Odyssea w dobrem tłumaczeniu (wybór). Etymologia.

II. Kurs. Pogłębienie znajomości ojczystego języka, jego praw budowy.

Kl. III. b) Literatura: Najprostsze rzeczy ze średniowiecznej literatury. Epos ludowy. (Nibelungen, Gudrun). Czytanie: Uhlanda: Ernst v. Schwaben, Körnera: Zwiny, Schillera: Wilhelm Tell i kilka ballad. Zadania zastosowane do lektury.

Kl. III. a) Wybór z literatury reformacyi (Pieśni Lutra, niektóre z pism Lutra i Huttena) i 30 letniej wojny (Simplicissimus von Grimmelshausen wybór), Schillera: Jungfrau v. Orlean, Goethe: Götz, Lessing: Minna. Zadanie co 3 tygodnie.

Kl. II. b) Literatura: Sturm und Drang Klasyczna, Wojen wolnościowych. Klopstock: Oden. Lessing: Emilia Galotti. Schiller: Räuber, Wallenstein. Goethe: Hermann und Dorothea. Zadania co 4 tyg. (Opracowanie zdań, myśli, dyspozycye). Powtórzenie gramatyki.

III. Kurs. Przyswojenie języka naukowego. Studyum ojczystej mowy z pokrewnemi (indogerm. grupy), dzieje języka niem. Głębsze zrozumienie trudniejszych części ojczystej literatury w związku z powszechną.

Kl. II. a) Literatura powszechna do Shakespeare'a. Grecki Dramat, Epos i liryka. Starogermańska i średniowieczna poezya: Beowulf, Heliand, Wolfram, Walter itp. — Dante. Literatura Reformacyi (Luter, Hutten, Sachs). Epoka poreformacyjna. Shakespeare, Milton, Cervantes. Ćwiczenia w dyspozycyach co 4 tyg

Kl. I. b) Literatura do Goethe'go, 17 i 18 wiek. Goethe'go: Iphigenie, Tasso, Wilhelm Meister. Pisma filozoficzne Schillera w związku ze wstępem do historyi filozofii. Klassycy filozofii.

Kl. I. a) Romantyka, Nachklassik, Realizm, Eklektycyzm, Dekadentyzm. Czytanie Goethego: Fausta, Schillera: Braut v. Messina, Shakespeare'a: Hamlet. Zadania o problemach poglądowych na świat i życie, odczyty co 4. tyg. — Klassycy filozofii.

Angielski:

Zaczyna się w II. kursie. Cel: Uzyskanie możności ustnego i pisemnego wyrażania się w najprostszych stosunkach życiowych. Poznanie nauki o formach i zasad składni.

Kl. III. b) 5 godz tyg. Konwersacya: Życie dziecka, Anglia i jej życie. Sascy i normańscy królowie angielscy. Czytanie łatwych pieśni ludowych, Schmidts: Lehrbuch. Gramatyka.

Kl. III. a) 5 godz. tyg. Konwersacya: Okres Tudorów i Stuartów, życie wiejskie i sporty w Anglii. Czytanie: Burns'a, prozy: Carroll, Jerold, Kingsley, Farrar itp. Składnia słowa.

Kl. II. b) 6 godz. tyg. Konwersacya: Historya angielska od 1714—1830, opowiadania z Shakespeare'a. Czytanie Swift'a: Gulliwer's Travels. Goldsmith'a: Deserted Village, Farrar'a: St. Winifreds itp.

III. Kurs Cel. (po 5 godz. tyg.) Głębsze zrozumienie obcego języka, wyrażanie trudniejszych myśli. Studyum literatury, stosunków społecznych i politycznych Anglii. Czytanie arcydzieł.

Kl. II. a) Konwersacya: literatura i życie angielskie. Przegląd literatury angiel. do 1660 r. Czytanie Shakespeare'a: Midsummer Night Dream, Romeo i Juliet, Henry V., Bacona: Essays, Miltona: Comus. Sheridan'a: The Rivals.

Kl. V. b) Konwersacya o instytucyach ang. Literatura 1660—1790. Czytanie Shakespeare'a: Julius Caesar, Mackbeth; Pope'a: Essay on Criticism; Addison'a Coverley Papers.

Kl. I. a) Literatura do czasów obecnych: Wordsworth, Byron, Shelley, Keat, Tennyson, Ruskin, Carlyle, Dickens itp. Czytanie: Shakespeare'a: Hamlet, Merchant of Venice; Byron'a: Prisoner of Chillon; Wordsworth'a: Lyrical Ballads; Ruskin'a: Stones of Venice itp.

Francuski:

Zaczyna się od kl. V. Cel: jak wyżej j. ang. Kl. V) 6 godz. tyg. Ćwiczenia językowe, czytanie, gramatyka, dyktaty.

Kl. IV) 5—6 godz. tyg. Tosamo i czytanie Maupassant'a.

Kl. III. b) 5 godz. tyg. Konwersacya: 1) Historya kultury czasów rzym.-gallickich, Franków, Merowingów i Karol. małe opowiadania i geografia Francyi. Czytanie poematów, gramatyka i extemporalia co 14 dni.

Kl. III. a) 5 godz. tyg. Konwersacya: Historya francuska od wojen krzyżowych do śmierci Ludwika XIV. Czyt. Moliere'a: Les Fourberies de Scapin; Choix de Nouvelles modernes. Gramatyka.

Kl. II. b) 5 godz. tyg. Konwersacya: Historya franc. 1870, geografia. Małe biografie najważniejszych fr. pisarzy. Czyt. i j. w.

III. Kurs Cel. j. w. j. angielskiego. Kl. II. a) 6 godz. tyg. Przegląd literatury do XIX. w. Lektura: Courier, Daudet, Merimée itp:

Kl. I. b) 6 godz. tyg. Konwersacya: Liter. 17—18 w. Czyt.. Corneille, Racine, Moliere, Loti, Hugo, A. France.

Kl. I. a) 5 godz. tyg. Literatura XIX. wieku. Czytanie dzieł trudniejszych: Hugo: Notre-Dame de Paris: Saint-Beuve, Taine, Lemaitre. Gramatyka. — Synommika.

Łaciński:

(Facultatywny 2 godz. tyg.) Zaczyna się od III. a. Zasady gramatyki.

Kl. II. b) Łatwi autorzy: Nepos, Caesar.

Kl. II. a—I. a (3 godz. tyg.) Czytanie autorów z uwzględnieniem gramatyki o ile to do zrozumienia autorów jest potrzebne. Tacyt, Ovidius, Horatius.

Grecki:

(Dowolny wedle wyboru). Zaczyna się od II. a. Zasady gramatyczne. Xenofont i Homer.

Geografia: (po 2 godz. tyg.)

Kl. VI) Geografia ojczysta, poznanie zasad geograf.-kartograficznych. Przegląd od Niemiec przez Europę i Globus.

Kl. V) Geografia Niemiec i podstawy geologii.

Kl. IV) Europa poza Niemcami.

Kl. III. b) Poza europejskie części ziemi.

Kl. III. a) Niemcy (Bürgerkunde).

Kl. II. b) Zasady matematycznej geografii.

Kl. II. a) 1 godz. tyg. Ogólna fizyczna geografia, klimatologia, etnologia i antropologia.

Kl. I. b) 1 godz. tyg. Ogólna hist. polityczna geografia.

Nauki realne.

I. Przedmioty przyrodnicze.

Biologia:

Kl. VI—IV) 3 godz. tyg. Drzewa liściaste i szpilkowe. Powszechnie znane zioła, uprawa znanych roślin, kręgowce i owady.

Kl. III. b) 3 godz. tyg. Nieco anatomii, fizyologii z pojedyńczymi experymentami. Porównawczy przegląd owadów.

Kl. III. a) 3 godz. tyg. W lecie: morfologia i biologia kwiatu. Stosunek owadów do świata roślinnego, w zimie: Zoologia (Wirbellose).

Kl. II. b) 2 godz. tyg. Antropologia, Hygiena.

Kl. II. a) 2 godz. tyg. Ogólna i historyczna geologia z projekcyą fotogramów, wycieczki geologiczne.

Kl. I. b) 2 godz. tyg. Experymentalna fizyologia roślin i zwierząt. Walka o byt i jej środki. Społeczne stosunki między światem zwierzęcym a roślinnym. Geologia.

Kl. I. a) 2 godz. tyg. Biologia kwiatów, porównawcza embryologia, teorya dziedziczności lub fizyologia roślin.

Nauka o zdrowiu:

Każdy z wychowanków musi przejść roczny kurs wykładów prawie co tydzień wieczorami zimowemi o prawdziwym zdrowym sposobie życia. [Pożywienie, kwestya alkoholiczna, pielęgnowanie skóry, kąpiel, hartowanie, obchodzenie się z ranami, sport, jazda na rowerze i jej niebezpieczeństwa, gardło, serce, pierwsza pomoc itp.]

Kl. III. a) 1 godz. tyg. Anatomia i fizyologia człowieka w zarysach, ogólna hygiena, pierwsza pomoc w nagłych wypadkach.

Kl. II. b) 1 godz. tyg. Pogłębienie fizyologii, szczególniej hygieny. Suchoty, choroby zaraźliwe, choroby nerwów.

Chemia:

Uczniowie klas VI—IV. uczęszczają na szereg wykładów (prawie co tydzień) z dziedziny fizyki i chemii (zjawisk codziennego życia), które mają na celu wzbudzenie zamiłowania do doświadczeń i badań poważnych.

Kl. III. a) 1 godz. tyg. Zasady chemii.

Kl. II. b) 2 godz. tyg. Metale, kwasy, zasady, sole. Chemia organiczna: Parafina, Alkohol, Co druga godzina w laboratoryum sporządzanie preparatów.

Kl. II. a) 2 godz. tyg. Przegląd pierwiastków i połączeń, System periodyczny, Alkalia. W laboratoryum 1 godz. tyg. pojedyncze roboty z kwasami, zasadami i solami. Interesujące preparaty.

Kl. I. b) 2 godz. tyg. Procesy metalurgiczne. Zajęcia w laboratoryum 1 godz. tyg. Mierzenie, analiza gazów (Titrimetrie).

Kl. I. a) 2 godz. tyg. Głębszy przegląd nieorganicznej chemii, Chemia połączeń węglowych. 1—2 godz. tyg. w laboratoryum. Jakosciowa analiza itp. doświadczenia.

Fizyka:

Kl. VI—IV. jak wyżej przy chemii.

Kl. III. b) 1 godz. tyg. Mechanika. Nauka o cieple z doświadczeniami.

Kl. III. a) 2 godz. tyg. Elekryczność, magnetyzm, waga i światło.

Kl. II. b) 2 godz. tyg. Mechanika ciał stałych, płynnych i lotnych. Akustyka. W laboratoryum wykonują uczniowie fizyczne aparaty każdego rodzaju pojedynczymi środkami.

Kl. II. a) 3 godz. tyg. Ciepło i zajęcia w laboratoryum.

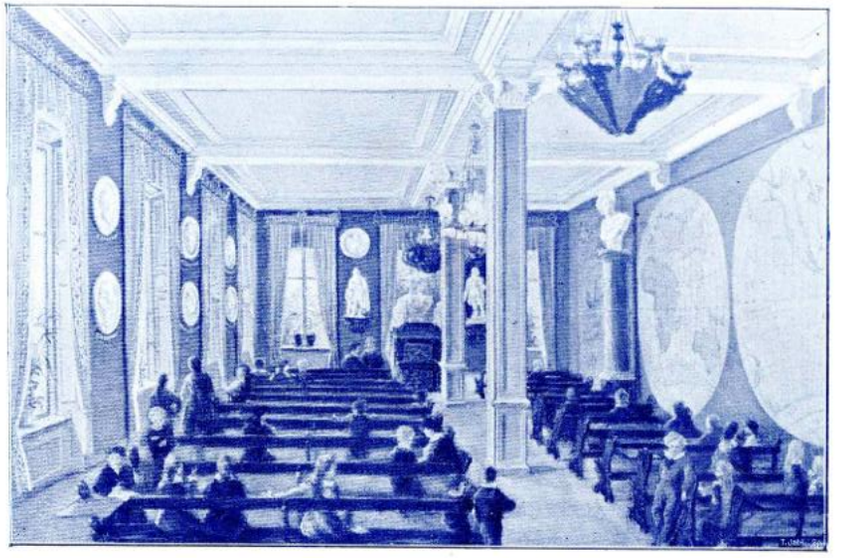
Kl. I. b) 3 godz. tyg. Magnetyzm, Elektryczność, fale elekr. zadania matematyczne — odpowiednie doświadczenia w laboratoryum.

Kl. I. a) Nauka o świetle, Powtórzenie i uzupełnienia i zajęcia w laboratoryum.

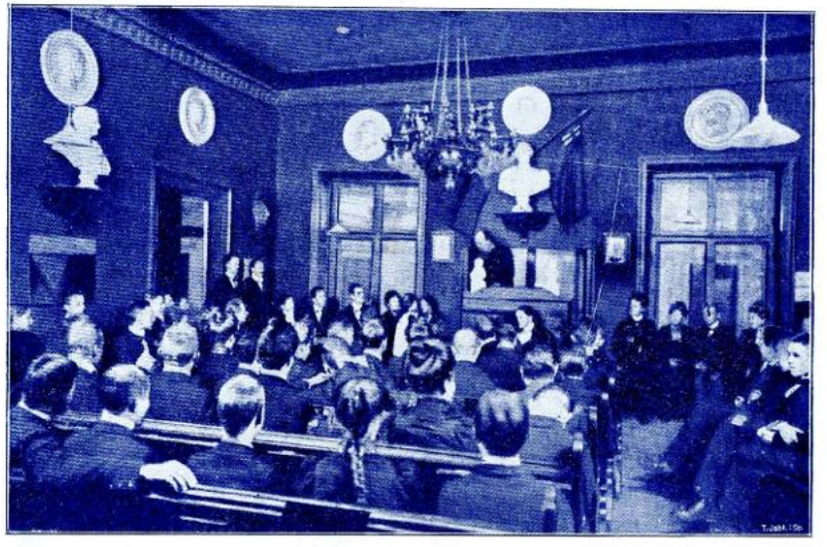
II. Matematyka.

Arytmetyka:

Kl. VI) 5 godz. tyg. z geom. Rachunek oznaczonemi liczbami, monety, objętości, waga.

XII. Sala w szkole Palmgrena.

XIII. Klasa w szkole Palmgrena.

Kl. V) 5 godz. tyg. z geom. Ułamki, liczby dziesiętne, Reguła trzech.

Kl. IV) 3 godz. tyg. Procenty i renty. Początek algebry.

Kl. III. b) Potęgi, równania, pierwiastki.

Kl. III. a) Równania.

Kl. II. b) 3 godz. tyg. Zastosowanie do geometryi. Logarytmy.

Kl. II. a) 5 godz. tyg. z geom. Szeregi. Renta, powtórzenie.

Kl. I. b) 3 godz. tyg. Przygotowanie do matematyki na uniwersytecie. Kombinacye.

Kl. I. a) 3 godz. tyg. Nieskończone szeregi. Równania 3. stopnia. Powtórzenie.

Geometrya:

Kl. VI) 5 godz. tyg. z arytm. Uzyskanie poglądu geometrycznego w warstacie stolarskim.

Kl. V) 5 godz. tyg. z arytm. Nauka przeglądowa.

Kl. IV) 3 godz. tyg. Nauka o kątach, równoległych liniach, trójkątach itp.

Kl. III. b) Obliczenie powierzchni, zadania konstrukcyjne.

Kl. III. a) Podobieństwa, proporcyonalność prostych lini na kole. Koła.

Kl. II. b) 3 godz. tyg. Zastosowanie algebry do geometryi. Trygonometrya i stereometrya. Rysunek geometryczny. Powtórzenie planimetryi i wprowadzenie do stereometryi.

Kl. II. a) 5 godz. tyg. z arytm. Dokładniej trygonometrya i stereometrya. Sferyczna trygonometrya.

Kl. I. b) 3 godz. tyg. Zastosowanie sferycznej trygonometryi do matematycznej geografii. Nauka o harmon., punkcie, promieniach. Trudniejsze konstrukcye kołowe. Analityczna geometrya powierzchni.

Kl. I. a) 3 godz. tyg. Tosamo, przecięcia i powtórzenie.

Bibliografia przedmiotu.

Angielska: Contributions towards the organisation of a normal tertiary (higher secondary) school for english boys of eleven to eighteen belonging to the directing classes: Nr. 1. Educational Ideals and Methods of a tertiary School Published by Mr. George Allen, Charing Cross Road, London WC. (1898). — No. 2. Abbotsholme by lecil Reddie. London 1900. str. 640. — No. 3. An edu-

cational Atlas by Cecil Reddie with Herbert Hooper. London 1900. — No. 4. John Bull: His Origin and Character and the Present Condition of his big property and two other papers on Education. By Cecil Reddie. London 1901. str. 76. — Lowerison Harry: The Ruskin School-Home an educational experiment by H. L. London 1900. str. 47. z illustracyami. — The book of illustrations of Abbotsholme School (The New School) Derbyshire: Chorlton & Knowles, Manchester, 1904, 18 illustr.+1 mapa str. 14. nlb. 4⁰.— Abbotsholme School (The New School), Derbyshire: Time table for may, june & july („summer") term. 1904. (Odznaczony medalem bronzowym na wystawie w Paryżu 1900 r.) fol. — A short account of the life and curriculum of Abbotsholme School Derbyshire. A school conducted on entirely new lines, for boys of 10—19. 16 str. 16⁰. — The Abbotsholmian T. II. 1907. (December). Jest to czasopismo tej szkoły. — Badley J. H.: Bedales School. Outlines of its Aims and System an essay in education. Cambridge 1900, str. 59+2 tabl. — Toż: 1903. str. 60+2 tabl. Bedales School, Petersfield, Hants. Prospectus. Cambridge 1902, 4⁰.— Toż: 1906. 4⁰. — Bedales School: Work to be done in the different classes, Autumn term, 1906. — Toż: Spring term. 1907. — Toż: ...Summer term 1907. — Bedales School: Examiner's Report. Leeds 1905–6 str. 8. — Wykaz uczniów. Summer term 1907.— The Bedales Record. Rok 1904—5. Nr. 17. czasopismo pisane przez członków szkoły w Bedales, str. 78. z ilustr. — The Parents' Review edited by Charlotte M. Mason London. Parents National Educational Union. 26. Victoria Street S. W. Price 6 d. manthly.— The possibility of coeducation in English preparatory and other secondary schools. J. H. Badley. — Examiner Report. Volume 6. Bord of education. Special Reports on educational subjects. London by Wymen & Sons Ltd. Fetter Lane E. C. — Women & Progress. Published at 18. Buckingham Street Strand W. C. — Ethical Culture School. Kindergarten and Elementary High School and College preparatory. New York. City 1907. str. 29. — Child Life. George Philip & Son. Ltd. 32 Fleet Str. London E. C. 1905. (Nr. 27) articule of Coeducation. — Coeducation a series of essays by Various Authors editet by Alice Woods Longmans Greon and Co 39. Paternoster Road London 1903.

Francuska: Demolins Edmond: A quoi tient la superiorité des Anglo Saxons. Paris (1901) str. XXXII+464. — Demolins Ed.: L' Education Nouvelle. Paris, Firmin Didot. 1898. — Journal de L' École des Roches. 1906. — L' École des Roches. (1907) Paris. — École des Roches Programmes D'enseignement. Verneuil str. 21.— La Sciance Sociale. Paris 56. rue Jacob 1907. — Écoles Nouvelles et Landerziehungsheime. Étude Programme par Ernest Contou. Paris 1905. str. 110. — Annales et programme de L' École d' Aquitaine Près Chalais (Charente). Paris (Vuibert. 63. Boulevard Saint Germain). — Charles Wagner: Vaillance, ouvrage honoré d' un souscription du Ministére de l' Instruction publique. Paris, Librairie Fischbacher 33. rue de Seine. — École Nouvelle de la Suisse romande à Chailly sur Lausanne... M. Ed. Vittoz 1906. str. 8.

Niemiecka: Dr. Hermann Lietz: Emlohstobba. Roman oder Wirklichkeit? Bilder am Schulleben der Vergangenheit, Gegenwart oder Zukunft? Berlin 1897. str. VI+192+22 tabl. — I. do XI. Jahr in Deutschen Landerziehungsheimen. R. Voigtländer's Verlag Leipzig 1899—1907.— Das erste Jahr im Deut. L. E. H. von Herm. Lietz. Berlin (Ferd. Dümmler) 1899. — Toż: Das zweite Jahr. 1900., — Toż: dritte 1901. w tem: Mitteilungen des D. L. E. H. für Mädchen von Frau Prof. B. v. Petersenn am Stolper See bei Wannsee. — Das fünfte Jahr 1903. w tem: das dritte w Stolpe.— Bestimmungen für das D. L. E. H. von dr. H. Lietz 1898. — Toż: 1904. — Mitteilungen D. L. E. H. Nr. 4—6.1899. — Das siebente Jahr in D. L. E. H. Voigtländer Leipzig 1905. — Toż: IX. 1907. Toż; X. cz. I. 1907. — Deutsche Land-Erziehungsheime. Erziehungsgrundsätze und Organisation. Voigtländer. Leipzig 1906. Str. 39+Lehrplan. — Rhein: Encyclopädisches Handbuch der Pädagogik: Artikel (i odbitki) von dr. Lietz: Lebenjesuunterricht — Land-Erziehungsheime (str. 12). — Die Propheten des Alten Testaments im Unterricht der Erziehungsschule (str. 23). — Tapferkeit (Mut). Erziehung zu (str. 3). — Verkehr zwischen Lehrer und Schüler.— Unterricht und Kunst in D. E. H. 1903. — Dr. Gustav Wyneken: D. L. E. H. 1902. (Sonderabdruck aus den Comenius Blättern Bd. X. (1902) Heft 5/7. — Zeitschrift für den Physikalischen und Chemischen Unterricht. Hrsg. v. Poske. 1906 Juli str. 221—4. artykuł L. Wunderod: Praktische physikalische Schülerarbeiten. — Natur und Schule. Bd. V. 1906. Heft 7. art. L. Wundera: Das chemische Praktikum an höheren Lehranstalten (str. 288—303). — Natur und Schule 1907. Bd. VI. Heft 10. art. L. Wundera: Unter-

richtsergebnisse str. 433—440. — Frau v. Petersenn: Das D. L. E. H. für Mädchen. — D. L. E. H. Schloss Gaienhofen. Bestimungen für die Eltern der Schüllerinnen. — Lehrplan des D. L. E. H. für Mädchen in Schloss Gaienhofen am Bodensee (fol) — D. L. E. H. zu Sieversdorf, Märkische Schweiz von Frau Auguste Bollert. — Programm der Freien Schulgemeinde Wickersdorf 1906.

Niemiecka w Szwajcaryi: Frei Wilhelm und Zuberbühler Werner: L. E. H. Schulprogramm des Schweizerischen L. E. H. Schloss Glarisegg. Zürich 1902. str. VII+80+11 tabl. — Lehrplan des S. L. E. H. Schloss Glarisegg. — Schweizerisches L. E. H. Glarisegg. Das zweite Schuljahr 1903/4. — Toż: Das dritte Schulljahr 1904/5 — Institut Grünau. Bern (1907) fot. Album. — Dr. H. Looser. Institut Grünau Bern. Prospekt. — Das L. E. H. auf dem Hof Oberkirch bei Uznach (St. Gallen). Schulprogramm. (1907). Frei Wilhelm. L. E. H. Leipzig. 1902. — Toż: także jako Inaugural Dissertation zur Erlangung der philosophischen Doctorwürde vorgelegt der Hohen philosophischen Facultet (I. Section) der Universität Zürich. 1902.

Szwedzka: Palmgren K. E.: Redogörelse for verksamheiten vid Palmgrenska Samskolan högre lävoverk för flickor och gossar med dimissionsrätt till universitet. 1905—1906. Stockholm, Arsenalgatan 2. B. 1906. Str. 34.

Ciekawem uzupełnieniem a zarazem wskazówką nowych dróg jest książka Palmgren'a K. E. Erziehungsfragen. Gesammelte Aufsätze von P... Altenburg 1904. str. 256. (wydane w Internationale Paedagogische Bibliothek hrsgb. v. Chr. Ufer. Band VI).

Polska: Demolins Edmund: Potęga wychowania z franc. 2 t. w: Bibl. dzieł wybor. T. 347—48. Warszawa 1904. wydanie 2. str. 158, 122. — Tosamo wydanie „Niwy" 1902. — Tenże: Nowe wychowanie z franc. przeł. J. Wł. Dawid. Warszawa 1900. str. 166. — Tenże: Nasze odrodzenie na podstawie dzieła: „A quoi tient la superiorite des Anglosaxons" opracował Ksawery Kamocki. Poznań 1900. — Dobrowolska Julia Benoni: Szkoła angielska nowego typu czy szkoła przyszłości Ellen key? Referat... Kraków 1906. srt. 24. — Modzelewski J.: Szkoły nowego typu, streszczenie dzieła E. Contou z uwagami krytycznemi 1906. odb. z „Przeglądu pedagogicznego" 1905. (Nr. 17—23). — Dr. Kazimierz Lutosławski: Polskie ogniska wychowawcze wiejskie. Zasady i środki. Wilno 1906. — Toż: Lwów 1906. — Artykuły: w Kuryerze

Warszawskim 1904. ur. 229. (H. Higiera: W sprawie szkolnej (o szkołach nowego typu zagranicą) nr. 314—317. (ks. Jana Gralewskiego: Nowa Szkoła w Abbotsholme). — Przegląd Pedagogiczny 1905. Nr. 1—2 (Osterloff: Z powodu szkoły w Abbotsholme słów kilka). — Słowo Polskie: 1904. Nr. 309—315 (F. S.: Źródło najnowszych prądów wychowawczych zachodu). Tamże R. 1906. nr. 418. (J. L.: Dr. Cecil Reddie o koedukacyi). — Szkoła Przyszłości, Kraków. 1906. Nr. 1—12.

PEDAGOG. BIBLIOTEKA
W KRAKOWIE
WOJEWÓDZKA
18820

SPIS ROZDZIAŁÓW.

		Str.
I.	Cechy charakterystyczne szkół nowego typu . . .	9
	Przeznaczenie, cele i zadania szkół nowego typu . .	14
II.	Geneza	15
III.	Organizacya środków wychowawczych	26
	1. Położenie	27
	2. Wychowanie fizyczne	28
	3. Wychowanie artystyczne	30
	4. Wychowanie intellektualne	31
	5. Wychowanie obyczajowo-religijne	36
IV.	Dzień w Abbotsholme	39
V.	Plany	45
	Tablica I. Klasyfikacya szkół.	
	„ II. Szkoła w Abbotsholme.	
	„ III. Zimowe półrocze w Abbotsholme . . .	47
	„ IV. Rozkład godzin w Praparatory School w Bedales	50
	„ V. Ilość godzin nauki poszczególnych przedmiotów w szwajcarskim L. E. H. w zamku Glarisseg	52
	„ VI. Rozkład godzin w Bieberstein w półr. letniem	53
	Rozkład materyału naukowego w Bedales . . .	54
	Program nauk w École des Roches	61
	Plan naukowy Dra Lietza	65
	Bibliografia przedmiotu	73

741/13-VII Co

9-

SPIS ILLUSTRACYI.

I. Szkoła systemu pawilonowego des Roches we Francyi.
II. Wychowankowie budują gołębnik (Abbotsholme).
III. Budynek główny w Abbotsholme.
IV. Zajęcia w ogrodzie w Grünau, koło Berna w Szwajcaryi.
V. Roboty stolarskie uczniów w Grünau.
VI. Typ klasy w szkole Palmgrena w Szwecyi.
VII. Warsztat w Abbotsholme.
VIII. Gimnastyka w szkole des Roches.
IX. Jadalnia w Abbotsholme.
X. Czyszczenie uli z nauczycielem w Glarisegg.
XI. Wychowankowie zajęci przy murowaniu brzegów strumienia (Abbotsholme).
XII. Sala w szkole Palmgrena.
XIII. Klasa w szkole Palmgrena.

KLASYFIKACYA SZKÓŁ,

wykazująca ich stosunek do domu, do państwa, do bliźnich i do innych stron wychowania.

Uzębienie	Ilość godzin snu	Wiek		Kości i Muskuły	Krew i Nerwy	Serce i Umysł		Rok	
		28	WIEK MĘSKI.	Tu uzupełnią klasyfikacsę pracujący rękami, kupczyki, tworzący małe grupy. ŻOŁNIERZE i PODOFICEROWIE.	Organizatorowie i kierownicy małych ciał (grup) klasy niższej. PODRZĘDNI URZĘDNICY, itp.	*Virility: — Wiek do małżeństwa: 28 lat.* ORGANIZATOROWIE i KIEROWNICY ŻYCIA NARODOWEGO.	SPECYALIZACYA.	28my	
		27			*Virility: — Wiek małżeństwa: 26 lat.*			27my	
		26						26ty	
	8	25		*Virility: — Wiek do Małżeństwa: 24 lat.*				25ty	
		24		WYNIKI	NARODOWEGO WY	CHOWANIA		24ty	
		23			CZŁONKOW IE	PAŃSTWOWEGO		23ci	
		22	WIEK MŁODZIEŃCZY.					22gi	
	9	21		Kollegia Przemysłowe.		Zawodowe Kollegia.		21szy	
		20		SPE	CYALIZA	C Y A		20ty	
		19		SY	STEMATYCZ	N A		19ty	
	9½	18						18ty	12
3ci trzonowy		17		OBOWIĄZKOWA SŁUŻBA MILICYI 4 lata. — Rano w przemyśle. Popołudniu ćwiczenia milicyi. Wieczorem nauka w szkole. —	OBOWIĄZKOWA SŁUŻBA MILICYI 3 lata. — Ranek nauka w technicznem kollegium. Popołudniu ćwiczenia milicyi. Wieczorem studya prywatne. —	OBOWIĄZKOWA SŁUŻBA MILICYI. 2 lata. Rano etyka, filozofia, sztuka. Popołudniu ćwiczenia milicyi. Wieczorem rozrywki towarzyskie.		17ty	11
Ząb mądrości wyrasta na miejscu 1go trzonowego, który wypada z ciężkiej pracy.		16			Drugorzędna Szkoła.	Trzeciorzędna Szkoła.		16ty	10
	10	15			Dzienne Szkoły. ZAKRES MYŚLI. — *Humanistyczny.* — To samo co w A i Europejska cywilizacya. Jeden obcy język: francuski, niemiecki, hiszpański, portugalski lub rosyjski. — *Przyrodniczy.* — Zasadnicze pojęcia wiedzy przyrodniczej (szczegółowiej niż w A.)	Internaty (Bording Schools). — ZAKRES MYŚLI. — *Humanistyczny.* — Jak w B i powstanie kultury europejskiej. — Język: Łaciński, Niemiecki, Francuski, Angielski. *Przyrodniczy.* — Głębsze utwierdzenie zasadniczych pojęć wiedzy przyrodniczej.		15ty	9
		14		Elementarna Szkoła.				14ty	8
2gi trzonowy		13		Dzienne szkoły. (Day schools). ZAKRES MYSLI. *Humanistyczny.* — Światowe państwo Anglo-Celtyckie. *Przyrodniczy.* — Pospolite pojęcia wiedzy przyrodniczej.				13ty	8 7
	11	12			ŚREDNIE KLASY.	WYŻSZE KLASY.		12ty	7 6
		11	WIEK CHŁOPIĘCY.	NIŻSZE KLASY.	Czas przedszkolny.	razem pod opieką mężczyzny i kobiety.	SZTAŁCENIE.	11ty	6 5
	12	10		Ogólna systematyczna edukacya chłopca i dziewczyny	NARODOWE.			10ty	5 4
					Angielska historya Sztuka Literatura				

SYSTEMA

		20	WIEK MŁODZI		OBOWIĄZKOWA SŁUŻBA MILICYI. 2 lata. Rano etyka, filozofia, sztuka. Popołudniu ćwiczenia milicyi. Wieczorem rozrywki towarzyskie.			20ty	
		19						19ty	
	$9\frac{1}{2}$	18		OBOWIĄZKOWA SŁUŻBA MILICYI 3 lata. — Ranek nauka w technicznem kollegium. Popołudniu ćwiczenia milicyi. Wieczorem studya prywatne. —		Trzeciorzędna Szkoła. Internaty (Bording Schools).		18ty	12
3ci trzonowy		17		OBOWIĄZKOWA SŁUŻBA MILICYI 4 lata. — Rano w przemyśle. Popołudniu ćwiczenia milicyi. Wieczorem nauka w szkole. —		ZAKRES MYŚLI. —		17ty	11
Ząb mądrości wyrasta na miejscu 1go trzonowego, który wypada z ciężkiej pracy.		16			Drugorzędna Szkoła. Dzienne Szkoły. ZAKRES MYŚLI.	*Humanistyczny.* — Jak w B i powstanie kultury europejskiej. — Język: Łaciński, Niemiecki, Francuski, Angielski.	*Przyrodniczy.* — Głębsze utwierdzenie zasadniczych pojęć wiedzy przyrodniczej.	16ty	10
	10	15						15ty	9
		14	WIEK CHŁOPIĘCY.	Elementarna Szkoła. Dzienne szkoły. (Day schools). ZAKRES MYSLI.	*Humanistyczny.* — To samo co w A i Europejska cywilizacya. Jeden obcy język: francuski, niemiecki, hiszpański, portugalski lub rosyjski.	*Przyrodniczy.* — Zasadnicze pojęcia wiedzy przyrodniczej (szczegółowiej niż w A.)		14ty	8
2gi trzonowy		13						13ty	8 7
	11	12		*Humanistyczny.* — Światowe państwo Anglo-Celtyckie.	*Przyrodniczy.* — Pospolite pojęcia wiedzy przyrodniczej.			12ty	7 6
		11		NIŻSZE KLASY.	ŚREDNIE KLASY.	WYŻSZE KLASY.		11ty	6 5
	12	10		Ogólna systematyczna edukacya chłopca i dziewczyny	Czas przedszkolny.	razem pod opieką mężczyzny i kobiety.		10ty	5 4
		9		**N A**	**R O D O**	**W E.**		9ty	4 3
Przednie poboczne	13	8		Angielska historya, Sztuka, Literatura. Angielski język. Brytyjskie wyspy. *ZA SIEWANIE NASIO N.*				8my	3 2
Przednie środkowe	$13\frac{1}{2}$	7	WIEK DZIECINNY.	Organizuje się wychowanie chłopca i dziewczyny	Ogród dziecięcy.	razem pod opieką wytrawną niewieścią.		7my	2 1
Iszy stały ząb trzonowy	14	6		**R**	**A S 0 W**	**E.**		6ty	1
	15	5						5ty	Wzór wydziału szkół angielskich.
		4		*PR ZYGOTOWANIE GRUN TU.*				4ty	Niemiecki wiek szkolny.
Wszystkie zęby mleczne		3	WIEK NIEMOWLĘCY.	Wychowanie chłopca i dziewczyny	D o m.	razem przez rodziców tylko (bez niańki).		3ci	
Iszy ząb mleczno-trzonowy		2		**L U**	**D Z K**	**I E.**		2gi	
Iszy ząb mleczny	20	1		Głównem zadaniem tego stopnia powinno być wybadanie dziecka, fizycznych, umysłowych i moralnych cech charakterystycznych, jakie ono i jak ono odbija ojca i matkę, zmienione przez łączący ich węzeł		wykrycie przynosi na świat miłości.		1szy	
				P R Z E D W S T Ę P N		*E.*			

OGÓLNE WYKSZTAŁCENIE.

PORZĄDEK MATKA MATERYA	—	**A** *ZEŚRODKOWANIE.* ROBOTNICY. MILIONY.
		B *SYSTEMATYZACYA.* ADMINISTRATOROWIE. TYSIĄCE.
		C *INICYACYA.* ORGANIZATOROWIE I TWÓRCY. SETKI.
	+	POSTĘP OJCIEC DUCH

Tablica wedle: An Educational Atlas Dra Cecila Reddie'go London, George Allen 1900. Cena 5 Szylingów.

ROZKŁAD CZASU UZYSKAŁ BRONZOWY
AL NA WYSTAWIE W PARYŻU W 1900 R.

SZKOŁA W ABBOTSHOLME (THE NEW SCHOOL), W DERBYSHIRE.

TABLICA 2.

SZKOŁĘ OTWARTO Igo PAŹDZIERNIKA 1889 R.

y rok ma odmienny zakres nauki.

ROZKŁAD CZASU NA MAJ, CZERWIEC I LIPIEC CZYLI KURS LETNI.

Tablica przedstawia ogólną organizacyę tygodnia.

godz. 6 7 8 9 10 11 12 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

LATA	Każdy rok uczniów (np. dwunastoletni i t. d.) pobiera naukę razem.	WSTAWANIE I UBIERANIE SIĘ	KAPLICA	ŚNIADANIE	DORMITORY PARADE	PISANIE LISTÓW	PRZYGOTOWANIE SIĘ DO KOŚCIOŁA	KOŚCIÓŁ	WOLNE	OBIAD	MUZYKA	WOLNE	MYCIE RĄK	ĆWICZENIA CHÓRU	HERBATA	CZYTANIE Z NAUCZYCIELEM	PRZEBRANIE SIĘ	KAPLICA	KOLACYA		
18			+			+		+				= MODELOWANIE	=			+					
17			+			+		+				+	+			+					
16	↑	↑	+		→	+	→	+	→	↑	↑	= →	+ → CIESIELKA	= ZAJĘCIA	↑	↑	+		→	→	→
15	—	—	+		—	+	—	+	—	—	—	+	+	= W OGRODZIE +	—	—	+		—	—	—
14	—	—	+		—	+	—	+	—	—	—	=	+	=	—	—	+ I		—	—	—
13	—	—	+		—	+	—	+	—	—	—	+	+	+	—	—	+		—	—	—
12	—	—	+		—	+	—	+	—	—	—	=	+	=	—	—	+		—	—	—
18			+			+		+								+					
17			+			+		+								+					
16			+			+		+								+					
15			+			+		+								+					
14			+			+		+								+					
13			+			+		+								+					
12			+			+		+								+					
18			+			+		+								+					
17			+			+		+								+					
16			+			+		+								+					
15			+			+		+								+					
14			+			+		+								+					
13			+			+		+								+					
12			+			+		+								+					
18			+			+		+								+					
17			+			+		+								+					
16			+			+		+								+					
15			+			+		+								+					
14			+			+		+								+					
13			+			+		+								+					
12			+			+		+								+					
18			+			+		+								+					
17			+			+		+								+					

WOLNE

NA WYCIECZKI DO MIEJSC INTERESUJĄCYCH POD WZGLĘDEM GEOGRAFICZNYM GEOLOGICZNYM, BOTANICZNYM, ARCHEOLOGICZNYM LUB HISTORYCZNYM

ZABAWY RUCHOWE

KONCERTY

LEKTURA

DEBATY

SZKOLNY UNIFORM

DO OBIADU

MYCIE RĄK

ZĘBÓW I PORZĄDKOWANIE SIĘ

ŁÓŻEK CZYSZCZENIE

BIELIZNY

MUSZTRA

KAPLICY

MODLITWA

DANIE

ŚNIADANIE

SKRZYPCACH

SZKICOWANIE Z PRZYRODY

WARSZTATY STOLARKA

ZĘBÓW I PORZĄDKOWANIE SIĘ

ŁÓŻEK CZYSZCZENIE

CZENIA NA ŚWIADECTWA

SKĘ (LUNCH)

NIE SIĘ W STRÓJ DO

WARSZTATÓW

IE ŻEM POWIETRZU

MLEKO I

LUB

PRZEBRANIE SIĘ

ŚPIEWNIK

KOLACYA

PIANINIE

CAKĄ PIEL)

	CZWARTEK	ŚRODA	WTOREK
18			
17			
16			
15			
14			
12			

	PIĄTEK	SOBOTA
18		
17		
16		
15		
14		
13		
12		

WOLNE

NA WYCIECZKI DO MIEJSC INTERESUJĄCYCH POD WZGLĘDEM GEOGRAFICZNYM GEOLOGICZNYM, BOTANICZNYM, ARCHEOLOGICZNYM LUB HISTORYCZNYM

WOLNE

NA WYCIECZKI DO KOPALNI WĘGLA, PRZĘDZALNI, KOTLARNI i t. p. OGNISK PRZEMYSŁU LUB HANDLU

6 7 8 9 10 11 12 1 2 3 4 5 6 7 8 9

RANEK — **POPOŁUDNIE** — **WIECZÓR**

Czerwona	Różowa	Pomarańczowa	Żółta	Jasno zielona	Ciemno zielona	Niebieska	Fioletowa	Ciemno czerwona
Bieg, musztra, kąpiel	Zoologia i pielęgnowanie ciała	Chemia i fizyka	Matematyka	Botanika	Geografia	Języki	Historya i Religia	Ekonomia i Hygiena
FIZYCZNE		**INTELLEKTUALNE**					**MORALNE I RELIGIJNE**	

WSTĘGA BARW WYJAŚNIAJĄCA PRZEDMIOTY NAUKI.

Przedziałki krzyżykami oznaczone przeznaczono na lekcye z profesorem.

W okresach nieoznaczonych k
żykami chłopcy są bez nau
cieli tylko z prefektami.